

**T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KİTLE İLETİŞİM
ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN KAVRAYIŞLARI
(ANKARA İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
YELİZ DEMİRÖZ**

**TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. RECEP TAYFUN**

ANKARA –2014

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimin süresince eğitim mesleğine yaklaşımı ile bana örnek olan, bilgisini ve zamanını her daim benimle paylaşan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Recep Tayfun'a; tez çalışmam süresince iletişim kurmamda ve tezime dair bir çok konuda yardım isteğimde bana destek olan hocalarım Prof. Dr. Özcan Yağcı'ya, Doç. Dr. Günseli Bayraktutan'a; ve tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, tez çalışmam süresince yardımını eksik etmeyen değerli arkadaşım Selçuk Tamer'e ve her anımda yanımda olan arkadaşlarıma, teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasının daha sonra yapılacak olan kitle iletişim özgürlüğü çalışmalarına katkı sağlamasını dilerim.

ÖZET

DEMİRÖZ, Yeliz. İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Kitle İletişim Özgürlüğü'ne İlişkin Kavrayışları (Ankara İli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışmada geçmişten günümüze kadar uzanan Türkiye'deki medya yapısı ve kitle iletişim araçları değerlendirilmiş, kitle iletişim özgürlüğünün tarihi süreci anlatılmıştır. Çalışmanın alt yapısını medyada ideoloji, küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan tekelleşme, kitle iletişim araçlarının özellikleri ve kullanım amaçları gibi konular oluşturmaktadır. Bu konulardan hareketle, kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket çalışması, Ankara, Başkent ve Gazi üniversitesi iletişim fakültesi son sınıf öğrencileri örnekleminde uygulanarak, eğitimini tamamlamış olan bu bireylerin Türkiye'deki kitle iletişim özgürlüğüne yönelik kavrayışları incelenmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra bir takım tartışma konuları ortaya çıkmıştır ve bu konulara yönelik çözüm önerileri getirilmeye çalışılmış, Türkiye'deki medya yapısının ifade özgürlüğü, anayasal sistem gibi konular bakımından daha da iyi bir noktaya gelebilmesine destek olmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya, kitle iletişim araçları, ifade özgürlüğü, ideoloji, küreselleşme, tekelleşme.

ABSTRACT

DEMİRÖZ, Yeliz. Insights Relating To The Freedom of Mass Media of Students of Communication Faculty (Ankara Case), Master Thesis, Ankara 2014.

In this study, assessed structure of the media and the mass media in dating back from past to the present and described in the historical process of the freedom of mass media in Turkey. Infrastructure of the study of ideology in the media, monopoly which stemmed of globalization, issues constitutes such as characteristics and purposes of the mass media . Based on these topics, investigated in a survey consisting of closed-ended questions about the freedom of the mass media in Turkey that asked to final year students in Ankara, Başkent and Gazi Universities for debrief in thoughts of these individuals who have gained the formation. After overall assessment, a number of topics of discussion has emerged and tried to offer solutions to these issues, intended to be support for could make it even better point of the structure of the media in Turkey.

Keywords: media, mass media, freedom of expression, ideology, globalization, monopolization.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ, KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

1. İletişim ve ideoloji.....	8
2. Kitle İletişimi.....	14
3. Kitle İletişim Araçları.....	20
3.1. Görsel Kitle İletişim Araçları.....	25
3.2. İşitsel Kitle İletişim Araçları.....	25
3.3. Görsel - İşitsel Kitle İletişim Araçları.....	26
3.4. İnternet ya da Elektronik Ortamda İletişim.....	26
4. Kitle İletişim Araçları ile Küreselleşme İlişkisi.....	29
5. Hak ve Özgürlük Kavramlarına Genel Bakış.....	33
6. Kitle İletişim Özgürlüğü Kavramı.....	35
6.1.Kitle İletişim Özgürlüğü – Düşünce Özgürlüğü İlişkisi.....	38
6.2.Kitle İletişim Özgürlüğü – İfade Özgürlüğü İlişkisi.....	39

BÖLÜM II

KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1. Uluslararası Sözleşmeler ve Kitle İletişim Özgürlüğü.....	46
2. Türkiye Cumhuriyeti Yasalarında Kitle İletişim Özgürlüğü.....	50
3. Siyasi Rejimler ve Yaklaşımlar Açısından Kitle İletişim Özgürlüğü.....	57
3.1. Mutlakiyet Rejimlerinde Kitle İletişim Özgürlüğü.....	57
3.2. Faşist Rejimlerde Kitle İletişim Özgürlüğü.....	58
3.3. Komünist Rejimlerde Kitle İletişim Özgürlüğü ve Marksist Yaklaşım.....	59
3.4. Liberal Yaklaşımlar ve Kitle İletişim Özgürlüğü.....	62
4. Türkiye’de Basın ve Kitle İletişim Araçlarına Tarihsel Bakış.....	64
4.1. 1924 Öncesi Dönem ve Osmanlı Devleti’ndeki Durum.....	64
4.2.1924-1961Yılları Arasındaki Dönem.....	68
4.3.1961-1980 Yılları Arasındaki Dönem.....	72
4.4.1980 Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası’ndan Günümüze Düzenlemeler Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü.....	75
5. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve Medyada Tekelleşme.....	84

BÖLÜM III ARAŞTIRMANIN UYGULANMASI VE BULGULAR

1. Anket Uygulanan İletişim Fakülteleri	89
1.1. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.....	89
1.2. Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi.....	90
1.3. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.....	90
2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler	91
3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	92
a. Tanımlayıcı Bulgular	93
a.1. Ankete Katılanların Demografik Bilgilerine Dair Bulgular	93
b. Amaca Yönelik Bulgular	96
b.1. Televizyonda Kitle İletişim Özgürlüğü.....	96
b.2. İnternette İfade Özgürlüğü	97
b.3. Radyoda Kitle İletişim Özgürlüğü.....	98
b.4. Kitle İletişim Araçlarında İdeolojik Bir Yapı.....	100
b.5. Bilgi Kaynağı Olarak Kitle İletişim Araçlarının Güvenilirliği	102
b.6. Anayasal Güvence Açısından Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü	106
b.7. Dünya çapında Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü	108
b.8. Anket Verilerinin Varyans Açıklama Oranları, Maddelerin Faktörel Yükleri ve Güvenilirlik Sonuçlarına Dair Bilgiler	112
 GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	 115
 KAYNAKÇA.....	 125
 EKLER	 135
EK.1. ANKET FORMU ÖRNEĞİ.....	135
EK.2. İNTERNET ORTAMINDA YAPILAN YAYINLARIN DÜZENLENMESİ VE BU YAYINLAR YOLUYLA İŞLENEN SUÇLARLA MÜCADELE EDİLMESİ HAKKINDA KANUN	138

KISALTMALAR

- DİA: Devletin İdeolojik Aygıtları
KİA: Kitle İletişim Araçları
KMO: Kaiser Meyer Olkin
MGK: Milli Güvenlik Konseyi
PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı
RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
RTYK: Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu
TİB: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın gelişim çizgisi içinde iletişim, insanı diğer canlılardan ayıran bir olgudur ve bu özelliği ile önemli bir yapı arz eder. İletişim teknolojileri ise insanlık tarihinin öyküsünü anlatır. Bundan dolayı, iletişimin temel aşamaları ve pek çok alanı, sosyolojik çalışmaların da ele aldığı önemli konuların başında yer alır. Bu çalışma, Türkiye’ de ifade özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü gibi konuların gündem oluşmasıyla birlikte kitle iletişim özgürlüğünün güncelliğini ortaya koymak amacıyla üniversite öğrencilerinin kavrayışlarını ele almıştır.

Kitle iletişim araçları sosyal bir varlık olarak insanın diğer insanlarla kurduğu doğrudan ve dolaylı iletişimin temel öğelerinden birini teşkil etmektedir. Gazete, televizyon, radyo ve 1990 sonrası süreçte yaygınlaşan internet (ve ona eşlik eden sosyal medya) söz konusu kitle iletişiminin sac ayaklarını oluşturmaktadır. Kitle iletişimi insanın sosyal bir varlık olabilmesinin temel gereğidir. Kitle iletişiminin kısıtlanmasız ve sorunsuz biçimde gerçekleşebilmesi ise kitle iletişim özgürlüğüne bağlıdır. Kitle iletişim özgürlüğü, bireysel ve siyasal olarak insanların toplumsal alanda var olabilmesinin gereklerinden ve temellerinden birini oluşturur. Dolayısı ile kitle iletişim özgürlüğünün kısıtlanması, insanların siyasi, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerinin de kısıtlanması demektir.

Her ne kadar toplumsal bir varlık olan insanın bireysel özgürlükleri, toplumun diğer bireylerinin özgürlüklerinden ötürü sınırlılık içerse de, kısıtlanan ya da mevcut olmayan kitle iletişim özgürlüğü bireylerin toplum içinde var olabilmelerinin, dahası kendileri olabilmelerinin önünde önemli bir engel teşkil eder; bundan ötürü kitle iletişim özgürlüğü - savaş ve doğal felaket benzeri olağanüstü koşullardan ötürü mecburi kimi uygulamalar söz konusu olmadığı sürece - demokratik toplumların var olabilmesinin güvencelerinden de biridir.

Üniversiteler, toplumda bilimsel ilerlemelerin ve özgür düşüncenin en yaygın gelişme olanağı bulunduğu kurumlardır. Üniversitelerde sağlanan çeşitli özgürlükler ve olanaklar, toplumların kendilerini geliştirmesini, teknolojik ve bilimsel olarak yeniden üretebilmesini de mümkün kılar. İletişim, bilimsel bir çalışma alanı gibi toplumun temel var olma ve var kalma amaçlarına hizmet eden bir akademik alandır. Bu çalışma yapılmadan önce Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan araştırma sonucunda, kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin çalışmalar olmasına karşın, söz konusu alanlarda - ilgili alanların üniversitelerinde okuyan - öğrencilerin görüşlerini içeren ve / veya yansıtan bir çalışma bulunmadığı belirlenmiştir.¹ Dolayısı ile bu çalışmada, Ankara, Başkent ve Gazi üniversitesi iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin Türkiye'de kitle iletişim özgürlüğü hakkındaki düşüncelerini anlamak amacıyla anket uygulaması yapılmıştır ve bu sonuçlardan yola çıkarak Türkiye'deki kitle iletişim özgürlüğünün güncel kavranışı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylelikle konu hakkında ilk kez bir kaynak çalışması sunulacak olmasının yanı sıra, ileride yapılması olası benzer çalışmalar için bu araştırmanın kolaylaştırıcı bir işlev taşıması öngörülmüştür.

Çalışmada temel olarak literatür tarama yöntemi ile anket yöntemi birlikte kullanılmıştır. Burada literatür tarama yöntemi çalışmaya olabildiğince genel ve kapsamlı bir bakış sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Literatür tarama yöntemi ile çalışmanın kuramsal-kavramsal çerçevesi ve tarihsel arka planı konuyla ilgili kaynaklar üzerinden açıklanarak belirtilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, iletişim ve kitle iletişimine ilişkin temel kavramlar açıklanmış, ayrıca bu kavramların küreselleşmedeki konumu tarihsel bir çerçeve içerisinde sunulmuştur. Sonrasında bu kavramların kitle iletişim özgürlüğü ile doğrudan ve dolaylı bağlantısı irdelenmiştir.

---

¹ Ulusal Tez Merkezi'nde elde edilen tez çalışmaları:

1. Gedik, Ö. (2007). *1982 Anayasası ve Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Günler, K. (2006). *Teoride ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Kitle İletişim Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
3. Kızılyar, M. (1999). *Kitle İletişim Özgürlüğü ve Medyada Cevap ve Düzeltme Hakkı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Söz konusu özgürlük ilişkisi incelenirken kitle iletişim özgürlüğü ile çeşitli siyasi yöntem ve yönetim biçimlerinin arasındaki tarihsel ilişki de çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Çalışmanın buraya kadar açıklanan kısmında temel olarak literatür tarama yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili akademik kaynaklarla konunun teorik ve tarihsel arka planı irdelenmiştir. Söz konusu tarihsel yaklaşım ile; 21. yüzyıldaki kitle iletişim özgürlüğünün ne durumda olduğunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Bu çalışma ile toplumsal değişimler sonucunda sürekli bir değişim, gelişim yaşamak durumunda olan kitle iletişim araçlarından hareketle, iletişimin ideolojik bağlamı ve yasal bir çerçeve ile beraber Türkiye'nin medya yapısı incelenmiştir. İlerleyen dönemlerde benzer konu üzerinde yapılabilecek bir başka çalışmaya kaynak olması bakımından bu çalışmanın önem kazanacağı düşünülmektedir. Unutulmamalıdır ki, teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi, gelişmesi ve yasal açıdan değişimlerin gerçekleşmesi göz önünde bulundurulduğunda, ilerleyen yıllarda benzer bir araştırma, ortaya çok farklı sonuçlar çıkarabilecektir.

1. Araştırmanın Konusu

20. yüzyılın başlangıcından itibaren görülen teknolojik gelişmelerle birlikte, kitle iletişim araçlarının hızlı ve kapsamlı bir şekilde gücünü arttırması bu araçları bir teknolojik araç olmanın çok daha ötesine taşımıştır. Kitle iletişim araçları, kültür, siyaset, ekonomi ve evrensellik bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle internetin de gelişmesiyle, bu araçlar, 70'li yıllarda hızlanan "küreselleşme", "sanayi sonrası toplum", "bilgi ve teknoloji çağı", "tekelleşme", "ideoloji" gibi tartışmaların da merkezinde yer almıştır.

Kitle iletişim araçlarının varlığı ve herhangi bir baskıya maruz kalmadan gerektiği şekilde kullanılması demokratik düzenler açısından son derece önemlidir. 2003 yılında kabul edilen 4982 sayılı "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"na göre, her birey gerçekleri tam olarak bilme ve öğrenme hakkına sahiptir. Bu nedenle gerek yasaların, gerek siyasal ve ekonomik gücün bunu desteklemesi gerekir.

Bu bilgiler çerçevesinde Şu soruları sormak m¼mk¼nd¼r: Kitle iletişim araçlarını kullanırken tam olarak gerçek bilgiye ulaŐmakta mıyız? Kendi isteğimize g¼re kullanmayı tercih ettiğimiz kitle iletişim araçlarından elde ettiğimiz bilgiler ne derece doğrudur? Kitle iletişim araçları insan hayatında ne derece önemlidir? Kitle iletişim araçlarından elde ettiğimiz bilgilerde ideoloji yer almakta mıdır? T¼rkiye’de kitle iletişim özg¼rl¼đ¼ var mıdır? T¼rkiye’de kitle iletişim özg¼rl¼đ¼n¼n var olduğunu ifade eden bir devlet yapısı var mıdır? Acaba, bug¼n, okul öncesi çağdan üniversiteye kadar kitle iletişim araçları ile büyüyen ve ileride medya alanında çalışacak, bu alanda iş güc¼n¼ oluşturacak olan iletişim fak¼ltesi son sınıf öğrencileri bu durumu nasıl görmekte-dirler? Bu soruların cevaplarının belirlenmesi, araştırmanın da temelini oluşturan asıl konudur.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan bu çalışmada, eğitiminin son basamağında olan ve iletişim eğitiminin büyük bir kısmını tamamlamış olan iletişim fak¼ltesi son sınıf öğrencilerinin T¼rkiye’deki kitle iletişim özg¼rl¼đ¼n¼n durumu hakkındaki görüşlerini araştırmak amaçlanmıştır.

Bu çalışma ile, iletişim eğitimi alanında formasyon kazanmış fakat medyada herhangi bir profesyonel deneyimi olmayan, medya piyasası ile yođrulmamıŐ yani objektif bir bakış açısı sunabilecek olan iletişim fak¼ltesi son sınıf öğrencilerinin görüşlerinin, T¼rkiye’deki kitle iletişim özg¼rl¼đ¼ (medya özg¼rl¼đ¼) sorununa ışık tutması açısından yararlı olacağı d¼Ő¼n¼lmüŐtür. Ayrıca medya sektöründe geleceğin profesyonelleri olacak olan iletişim fak¼ltesi öğrencilerinin, karar mekanizmalarında önemli bireyler olabilecekleri d¼Ő¼n¼ld¼đ¼nde, bu çalışmanın önem kazanacağını söylemek m¼mk¼nd¼r.

Araştırmanın genel kapsamını oluşturan anket verileri ve elde edilen bulgulara dair yorumlar üç¼nc¼ bölümde yer almaktadır. Bu böl¼me dair ayrıntılar ‘‘Araştırmanın Kapsamı’’ başlığında ele alınmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını üçüncü bölüm oluşturmaktadır ve bu bölümde araştırmanın yöntemi, evreni ve örneklemini bulunmaktadır. Çalışma konusu kapsamında; Başkent, Ankara ve Gazi Üniversitesi iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin kitle iletişim özgürlüğü hakkındaki görüşleri için anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan anket çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler, istatistik tablolar eşliğinde sunulmuş, günümüz koşullarında Başkent, Ankara ve Gazi Üniversiteleri'ndeki öğrencilerin kitle iletişim özgürlüğüne dair düşünceleri ortaya koyulmaktadır. Elde edilen anket verileri doğrultusunda, bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Öncelikle araştırmanın yapıldığı iletişim fakültelerinin genel durumu hakkında bilgiler, daha sonra, demografik bilgilere dair bulgular, internet, televizyon ve radyo kullanımına dair bulgular bulunmaktadır. Son olarak Türkiye'de kitle iletişim özgürlüğüne yönelik bulgular ve yorumlar bulunmaktadır. Bu bulgular ışığında genel bir değerlendirme ve önerilerle araştırma sonlandırılmaktadır.

4. Araştırmanın Tartışma Konuları

Bir araştırmanın temel bir problemi ve bu temel problemin çözümlenebilmesi için buna yardımcı olabilecek bir takım alt problemler yani tartışma konuları vardır. Bu araştırmada genel tartışma konusu, iletişim fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin kavrayışlarının ne olduğudur. Bu temel problemin sonucuna ulaşabilmek için, bir takım alt problemler (tartışma konuları) oluşturulmuştur. Bu alt problemler şu şekildedir:

1. Üniversite öğrencilerine göre, televizyonda kitle iletişim özgürlüğü var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerine göre, internette ifade özgürlüğü var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerine göre, radyoda kitle iletişim özgürlüğü var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerine göre, kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapı var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerine göre, kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgiler güvenilir , doğru bilgiler midir?
6. Üniversite öğrencilerine göre Türkiye'deki devlet yapısı, kitle iletişim özgürlüğünü desteklemekte midir?

7.Üniversite öğrencilerine göre, Türkiye dünya kitle iletişim özgürlüğü konusunda önde gelen ülkelerden biri midir?

5. Araştırmanın Temel Varsayımları

Araştırma çalışmalarında elde edilen problem cümlelerine karşılık gelebilecek bir takım denenceler oluşturulmaktadır. Araştırmanın tartışma konuları ortaya çıktıktan sonra, araştırmacı sonuca dair tahminlerde bulunur ve bu tahminler araştırmanın temel varsayımlarını oluşturur. Bu araştırmanın temel varsayımları da şu şekildedir:

- 1.Üniversite öğrencilerine göre, televizyonda kitle iletişim özgürlüğü yoktur.
- 2.Üniversite öğrencilerine göre, internette ifade özgürlüğü vardır.
- 3.Üniversite öğrencilerine göre, radyoda kitle iletişim özgürlüğü vardır.
- 4.Üniversite öğrencilerine göre, kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapı vardır.
- 5.Üniversite öğrencilerine göre, kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgiler güvenilir, doğru bilgiler değildir.
- 6.Üniversite öğrencilerine göre, Türkiye'deki devlet yapısı, kitle iletişim özgürlüğünü desteklememektedir.
- 7.Üniversite öğrencilerine göre, Türkiye dünya kitle iletişim özgürlüğü konusunda önde gelen ülkelerden biri değildir.

6. Sınırlılıklar

Kitle iletişim özgürlüğü kavramı, kapsamı dolayısıyla oldukça geniş değerlendirebilecek bir tartışmayı içerir. En temel sınırlılık kavramın kapsamı dolayısıyla herhangi bir lisansüstü çalışmada her boyutuyla ele alınamayacak olmasıdır.

Bu araştırma, Başkent, Ankara ve Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi son sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Araştırmanın anket uygulaması, 2012-2013 eğitim-ğretim yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonucu elde edilen bulguların, çalışma dâhilinde olmayan üniversitelere ve öğrencilere genellenme amacı bulunmamaktadır; ancak benzer konuda sınırlı değerlendirmeler yapılmasında kullanılabilir.

Bu çalışmada anket-survey yöntemi kullanılmıştır, bundan sonraki benzer çalışmalarda görüşme tekniği uygulanabilir ve odak grup çalışması yapılabilir. Ayrıca, yine benzer çalışmalarda, anket uygulamasının yapıldığı iletişim fakültelerinden elde edilen anket sonuçları karşılaştırılabilir, böylece ortaya ne gibi farklılıkların çıkacağı görülebilir ve çok farklı düşünce yapılarıyla karşılaşılabilir.

BÖLÜM I

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ, KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

1. İletişim ve İdeoloji

İletişim, günlük hayatta, insanların, grupların, toplumların ve diğer canlı topluluklarının, kendi aralarındaki ilişkilerinde, bilgiyi üretme, paylaşma, anlamlandırma ve geliştirme sürecinde kullandıkları bir vasıtaadır. Bu şekilde, iletişim kavramının geniş anlamdaki tanımı yapılmış olmaktadır. Diğer bir ifadeyle iletişim, canlılar arasında ortak unsurlara dayanan bir süreci ifade eder (Gökçe, 2005: 7). Dolayısıyla iletişim kavramı sadece insana özgü bir kavram olmayıp, bu kavramın, insanlar arasında, hayvanlar arasında veya bunların birbirleriyle oluşturabilecekleri tarzda farklı türlerinden bahsedilebilir (Açıkgöz, 2005: 24).

İletişimin kısaca tanımı şu şekildedir: Kaynaktan alıcıya, bir iletişim kanalı aracılığıyla yapılan mesaj iletimi. Kişiler arasında, sözlü ve sözsüz olmak üzere iki tür iletişim gelişmektedir. Buna, konuşarak ve hareket/davranış (jest) ya da mimikler yoluyla iletişim demek de mümkündür. Bir diğer deyişle iletişim, herhangi bir kişiden diğer bir kişi veya kişilere bilgi, veri, anlayış ve sezgi aktarılmasıdır. İletişim zinciri içerisinde çeşitli öğeler bulunmaktadır. Bunlar; kaynak, kanal, mesaj ve alıcı olarak gruplandırılabilir.

İletişim kavramının iki yüze yakın tanımı bulunmaktadır. E. X. Dance ve Carl E. Larson, 1972'de iletişime dair 126 değişik tanım olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sayı o zamandan günümüze kadar daha da artmıştır (Mutlu, 2008: 141). İletişime ait bazı tanımlar şu şekilde sıralanabilmektedir.

‘‘-İletişim, bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin, vb.’nin simgeler kullanılarak iletilmesidir.

-İletişim anlam arama çabasıdır; insanın başlattığı, kendisini çevresinde yönlendirecek ve değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarıları ayırt etme ve örgütlemeyle çalıştığı yaratıcı bir edimdir.

-İletişim esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişiden ya da gruptan diğerine bilginin, fikirlerin, tutumların veya duyguların iletimidir.

-İletişim mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir.

-İletişim katılanların bilgi yaratıp, karşılıklı bir anlamaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir.

-İletişim, sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insani bir süreçtir.

-İletişim insanların kolektif olarak toplumsal gerçekliği yaratıp düzenledikleri bir süreçtir ‘‘(Türkoğlu, 2003: 12).

Görüldüğü üzere birbirinden farklı pek çok iletişim tanımı yapılabilmektedir. Bu farklı tanımlamalardan yola çıkarak, ortak bir takım özellikleri şu şekilde ifade etmek mümkündür: İletişim, insanları gerektirir, iletişimde paylaşım gereklidir, yani gönderici ve alıcı arasında ortak bir mesaj oluşmalıdır ve iletişim semboliktir. Yaşamak, canlı olabilmek, iletişim etkinliğini sürdürebilmek demektir ve birey, dünyaya geldiği andan itibaren çevresi ile iletişim halindedir (Yüksel, 2001: 1).

Buraya kadar anlatılmış olan ‘‘iletişim’’ kavramına dair bilgiler, ana akım iletişim paradigmasına yönelik bilgilerdir. Eleştirel iletişim paradigmasına göre ‘‘iletişim’’ kavramı daha farklı ele alınmaktadır.

İletişim sözcüğünün kökeni, Latince communis yani toplumsallaşma kelimesinden gelmektedir. İlkçağ insanların av hikâyelerini başkalarına anlatmak için mağara duvarlarına çizdikleri resimler, insanın paylaşma içgüdüsünün bir işareti olarak

görülebilmektedir. İnsanlar her zaman bir etkileşim, iletişim içinde olmak isterler. Canlı olan ve süreklilik arz eden iletişim kavramı, ilerleyerek zamanla insan yığınlarının yani kitlelerin yönetimini kapsar (Mattelart, 2007: 11).

Eleştirel iletişim paradigmasında, iletişim söz konusu olduğunda akla gelen ilk kavram ‘ideoloji’dir. Eleştirel paradigmanda iletişim, gönderici ve alıcı arasında oluşan ortak bir mesajdan çok daha ötesidir. İdeolojiyle ilgili çalışmalarda Louis Althusser önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Althusser’in ideoloji kavramı düşünülemez. Ona göre ideoloji, tüm varoluş nedenini yaşam pratiğinden almaktadır ve yaşananın bir kopyası daha doğrusu aynasıdır. İdeoloji toplumun maddi bir pratiği olması nedeniyle her şeyi, herkesi kavramakta ve bu durum ona özel bir yer kazandırmaktadır. İdeoloji her yerdedir, bir ortamı ifade eder. Maddenin ayrılmazdır. Madde ile birlikte var olmuştur (Kazancı, 2002: 55).

Althusser’e göre, ideoloji yalnızca zihinsel bir işlem değildir, bir pratiktir; hem de yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratik. Yaşamla eşzamanlı ve gidişleriyle eş yönlüdür. Bu şekilde düşünüldüğünde, ideoloji modeli kültüre çok yaklaşmaktadır. İdeoloji, Althusser’e göre bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği, empoze ettiği bir düşünceler dizgesi değil tüm sınıfların katıldığı, geçmişten gelen fakat geleceğe de uzanan, her yana yayılmış pratikler toplamıdır. İdeoloji bireylere, egemen değerleri benimseterek onların yaşadıkları sistemle uyumlu hale gelmelerini ya da yeni uyumlu yaşam sistemleri kurmalarını sağlar. Althusser’e göre bu işleyiş adeta otomatiktir ve ideoloji; kavrayışla ilgili değil deneyimle, pratikle ilgili bir gerçektir.

İdeoloji ancak bir özne aracılığıyla ve bir özne için var olabilir. Yani ideoloji ancak somut özneler için vardır ve ideolojinin bu hedefi de ancak özne sayesinde imkan kazanabilir (Althusser, 2010: 99).

Althusser’e göre, ideoloji, temelde, dünya ile aramızdaki bilinçdışı, duygulanımsal ilişkilere, toplumsal gerçekliğe düşünce-öncesi bağlanma yollarımıza anırtmada bulunur. İdeoloji, bu gerçekliğin, görünüşte kendiliğinden bir deneyim biçiminde bize nasıl ‘’geldiği’’yle ilgili bir meseledir; insani öznelerin bu gerçeklik içinde nasıl sürekli ‘’

sözkonusu oldukları ‘yla ilgili bir meseledir; kendileri olmanın hayati önem taşıyan parçası olarak toplumsal yaşamla aralarındaki ilişkilere yatırım yapmaları meselesidir... Althusser, ideolojinin ‘bir gerçekliği betimlemekten çok, bir istek, bir umut ya da bir nostaljiyi ifade ettiğini ‘ öne sürer, öyle ise, ideoloji, temelinde bir korku duyma ve suçlama, yüceltme ve aşağılama meselesidir; bütün bu duygular da zaman zaman şeylerin mevcut durumunu betimliymiş gibi görünen bir söylem içerisinde kodlanırlar. Yani ideoloji, felsefeci J. L. Austin’in terimiyle ‘saptayıcı’ dilden çok ‘edimsel’ dildir: betimleme söylemine değil de, bir şey yapmayı (ikna etmeyi, kutsamayı, lanetlemeyi veya benzeri bir şeyi) anlatan konuşma edimleri sınıfına dahildir. Amerikan yurttaşlık hakları hareketi günlerinde oldukça tutulan ‘Siyah, güzeldir.’ gibi bir söz dış görünüşüyle her ne kadar bir durumu karakterize ediyorsa da, kuşkusuz aslında retorik düzeyinde bir meydan okuma ve kendi kendini onaylama edimidir (Eagleton,1996:41-42).

Görüldüğü gibi Althusser’in sistematığı ideolojiyi, oluşum bakımından çok farklı bir yere oturtmuştur. İdeoloji, kendini koruması kadar, kendini yeniden üretmesini yaşam pratiğinden alan önemli fakat karmaşık bir yapıdır. İdeoloji toplumsal güç ve pratiğin ta kendisidir. İdeoloji maddenin bir yansıması değil onunla iç içedir.

İdeolojinin ne olduğunun yanı sıra, bir diğer önemli konu, ideolojinin kimlere yansıdığı ve nasıl yansıdığı konusudur. İdeoloji, kitle toplumu için oluşturulmaktadır. Bugünün dünyasında, ilk bakışta görünen şey, sonsuz eğlence, bilgi, gerçek görünen imajlar gibi bir çok konuda doyum noktasına erişildiğidir. Günümüzde dünyanın büyük bir bölümünde bizi sürekli takip eden, zorba yönetimler yoktur. Ancak ne var ki, akışına bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kapılıp gidilen, egemen kültürün bize sunduğu, etkin bir birey olarak yer alamadığımız ve kendi rızamızla kabul ettiğimiz bir dünya var.

Bu yeni dünyanın en etkili yöneticisi, medyadır. Bu yeni dünya modeline, George Orwell’in 1984 adlı eserini örnek vermek mümkündür. 1984’ün zorba koruyucusu, ayakta tutucusu ve tele ekrandan sık sık görünerek bir nevi Tanrı niteliğinde, insanları ideolojiye bağlanmalarını sağlayan Büyük Birader, 20. yüzyılda zorbalıkla değil ama delicesine

eğlence sözü veren, medya olarak kılık değiştirir. Aslında medyanın görevi tele ekran oluşundan bu yana hep aynıdır; kurulu düzeni sürekli ayakta tutabilmek. Temelde güdülen kurulu düzenin devam ettirilme çabaları, hatta egemen kültürün vazgeçilmezliğidir.

Medya, bu etkin yöneticiliğini kitle toplumu oluşturmada ortaya koymaktadır. Bireysel fikirlerden hareketle iletişim yoluyla birlikte karar vermeye kadar uzanan süreçte gerçekleşen bir olgudur kitle oluşturmak. Medya, bu görevini üstlenirken ideolojiden yararlanır. İdeoloji, kitle toplumunu harekete geçirebilmekte, toplumu değiştirip, belirli hedeflere ulaşabilmesini sağlamakta kullanılabilir. Bunun yanı sıra, toplumdaki mevcut durumun korunmasında da kullanılabilir. Olumlu gibi görünen sonuçların ötesinde, olumsuz birtakım durumlar da mevcuttur.

Medyanın, nesnellikten uzak olduğunu Stuart Hall derlediği makalede şu şekilde sorgulamaktadır:

“Nihayetinde demokratik toplumlarda, medyanın devlet tarafından ne basacağı talimatı alması ya da devletin televizyonda neyin gösterilmesine izin verdiği bakımından yapılaşmış yanlılıklarını yeterince açıklayamayacağımızı söylemek bir özgürlük yanılsaması değildir. Ama nasıl oluyor da böylesi çok sayıda gazeteci zorlama olmaksızın kendiliğinden, tekrar tekrar temelde aynı ideolojik kategoriler içinde kurulmuş dünya değerlendirmelerini yeniden üretme eğilimi göstermektedirler? Nasıl oluyor da bunlar tekrar tekrar ideolojik alan içindeki böylesi sınırlı bir repertuara yöneltiyorlar? Haksızlıkları ortaya çıkarma geleneği içinde yazan gazeteciler bile bilinçli olarak kendilerini bağlamış oldukları değil, ‘onları yazan’ bir ideoloji tarafından şekillendirilmiş gibidirler” (b.t.:359).

Medya, hiçbir toplumsal olgu ya da olayı ‘‘iddia edildiği gibi’’ nesnel yansıtmaz. Karşımızda, olana ve doğalı izleyen, belirli ilkelerle eleştiren bir medya değil, olana ve doğala iktidardaki sınıfın çıkarları doğrultusunda müdahale eden, değiştirmeye çalışan ve egemen ideolojinin şekillenmesinde, üretilmesinde ve aktarılmasında rol oynayan bir medya vardır. Medya, iktidarda olanların ideolojik yapısını meşrulaştırma işlevi görür. İnsanı, insana ve insani tüm değerlere yabancılaştıran kapitalist bireyci ideoloji, büyük oranda medya aracılığıyla halka aktarılarak benimsetilmeye çalışılır. Böylece egemen ideolojinin genel "meşruiyeti" sağlanmış olur. Kitle toplumu oluşturma sürecinde, toplumun bu ideolojiyi kabullenmesi sağlanır ve toplum kendisine, kendi ideolojisine yabancılaşır. Bir nevi, egemen ideolojiyi taşıyıcı rolünü üstlenir.

Bu sistemle beslenen toplum bilinç dışı bir şekilde egemen toplumun iletileri ile yaşamakta, bunun dışında gelen iletileri anlamlandıramamaktadır ve gelişmesi engellenmiş tüketici kültürlerdeki medyatik gelişmenin temel nedeni ideolojik düzen olmuştur.

Böylesi bir sistematik içinde kitle iletişim özgürlüğü de değerlendirilecek olunursa, bunun ne derece mümkün olabileceği de görülmüş olur. İdeolojik düşünce sistemlerinin medya aracılığı ile topluma ulaştırılması sonucu ortaya çıkan kitlede, belli ortak yargılar oluşmaktadır ve bireysel özgürlüklerin, ifade özgürlüklerinin yerini, ideolojik kalıplarla yerleştirilen özgürlükler almaktadır.

Genel bir bakışla kısaca değerlendirilirse, günümüzde iletişim alanında pek çok çelişki bulunmaktadır. Teknikleri ve uygulamaları tüm dünyada ya da hemen hemen tüm dünyada, kapitalizmin genelleşmesine de yol açarak aşamalı bir biçimde kök salmaktadır. Gelişimini ortaya koymaya çalışan kuramlar günümüzde giderek artmakta ve daha karmaşık bir biçim almaktadır. Bununla birlikte, bu kuramlar, iletişimin gelişimini etkileyen hareketleri, dünyasal, kıtasal ya da yerel ölçekte basit bir biçimde betimlemekten uzak kalmaktadır (Miege, 2008: 74).

Küresel dünyanın giderek tek kültür haline geldiği günümüzde, medya kendine rakip olabilecek herhangi bir engel görmemekte ve tüm dünyada tekelleşen bir yapıya gitmektedir. Medya görünüşte sonsuz eğlence, özgürlük sunan yapısı ile hiçbir zaman 1984'teki tele ekran ve Büyük Birader olmayacaktır belki ama bireyleri kültüründen alıp, sadece "kendi ürettiği kültürene" taşıyan yapısıyla dikkat edilmesi gereken bir hal almaktadır. Bu hali alırken medyanın hedeflediği tek bir kişi değil, bir kitledir ve bu kitleye enformasyon yüklemek amacıyla bir kitle iletişimi oluşturmaktadır. Bir sonraki konu başlığında kitle iletişimi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

2. Kitle İletişimi

Kitle iletişiminin ne olduğuna geçmeden önce "kitle" kavramını ele almak doğru olacaktır. "Kitle" kavramı sorunlu bir kavramdır, kullanıldığı yere göre anlamını değiştirebilmektedir. "Kalabalık", "yığın", "çokluk" gibi anlamlara gelebildiği gibi, sosyalist gelenek içinde ortaklaşa bir araya gelmiş olan işçi sınıfının dayanışmasını, gücünü de dile getiren bir anlama da gelebilmektedir (Mutlu, 2008: 177). Kitle kavramı, kullanan kişinin, olaylara hangi açıdan baktığına göre anlam kazanmaktadır. Örneğin, bir politikacı için kitle, seçim döneminde oy desteği için ihtiyaç duyduğu topluluk manasında kullanılırken, gazeteci için ürettiği gazetenin müşterileri manasında kullanılabilir.

İster olumlu olduğu isterse olumsuz olduğu kabul edilsin, genel anlamda kitle kavramı, ulaşılabilen bir topluluğu tanımlar. Bu noktada, bir topluluğun kitle oluşturması ya da kitle sözcüğüyle tanımlanabilmesi için, bir arada bulunması zorunluluğu yoktur. Önemli olan ortak bir mesaja muhatap olunabilmesidir. Kitle iletişim faaliyetleri gerçekleştirilirken kullanılan araç ve metotlarla ulaşılmak istenen amaç, bu iletişim sürecinin gizli kalması değil, verilmek istenen mesajın mümkün olduğunca geniş kitlelere ulaşabilmesidir. (Çolak, 2007: 23).

İletişimin geniş, heterojen ve bilinmeyen izleyiciye doğru yöneltilmiş şekli olarak da tanımlanan kitle iletişiminin, hızlı, kamusal ve geçici olduğu da belirtilmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 54). Bu noktada, kamusal kavramı ile kastedilen, iletinin halkın

izlemesine açık olması, hızlı olmasından maksat, iletinin izleyicilere kısa sürede ya da aynı zamanda ulaşması için hazırlanmış olması, geçicilik ile anlatılmak istenen ise mesajın kayıtlara geçmesi için değil, ancak alındığı zaman diliminde tüketilmesinin amaçlanmış olmasıdır (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 54).

Yapısal bakımdan ele alındığında, iletişim sürecinde yer alan ögeler, kitle iletişiminde de yer almakla beraber, aralarında bazı yönlerden farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin kitle iletişiminde iletiyi gönderen bir kurum -gazete, tv istasyonu, yayınevi vb.- ya da kurumlaşmış kişidir. Kitle iletişiminde alıcının mesaja olan tepkisi, gönderici tarafından hemen alınamaz, hatta bazen hiç almamaz. İletişim ile kitle iletişimi arasında, ileti açısından da nicelik ve nitelik farkı bulunmaktadır. Kitle iletişiminde mesajın sayısı hem çok fazladır hem de ileti, bir program dahilinde sistemli ve sürekli olarak alıcılara verilmektedir (Aziz, 2006: 11-12).

İletişim, insanların birebir ya da gruplar halinde düşüncelerini, bilgilerini paylaştıkları bir süreçtir ve aslında bu süreci insanlar yüz yüze yaparlar. Fakat küreselleşmenin etkisiyle büyüyen toplum yapılarında mesajlar ve iletişim halinde olan gruplar genişlemektedir ve yüz yüze iletişim yetersiz hale gelmektedir. İşte bu nitelikteki bir iletişimin bazı tekniklerle güçlendirilip, teknolojik uygulamalarla, çok sayıda kişiye ulaşabilecek hale getirilmesi de kitle iletişiminin bir boyutudur. Kitle iletişimi, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve ekonomi gibi diğer sosyal bilimlere ve davranış bilimlerine göre daha yeni ve disiplinlerarası bir alandır. Kitle iletişimi tek başına bir kuram olamayacak kadar karmaşık olsa da, toplumsal kuram ve eleştirel kuram, kitle iletişiminin kapsamını belirlemeye en çok yaklaşan kuramlardır (Türkoğlu, 2007: 68).

Kitle iletişiminin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- “1.Kitle iletişiminin izler-kitlesi görece geniştir
- 2.İzler-kitle çeşitli toplumsal kümelerden gelen, değişik ve çeşitli niteliklere sahip insanlardan oluşan ayrı türden bir topluluktur,

- 3.İzler-kitle kimliksiz bir topluluktur, yani izler-kitle üyesi ve iletişimci genellikle birbirlerini kişisel olarak tanımazlar,
- 4.Kitle iletişimi kamusaldır, yani içeriği herkese açıktır,
- 5.Kitle iletişim araçları, kaynaktan uzakta bulunan, birbirlerinden de ayrı olarak konumlanmış çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilir,
- 6.Kitle iletişimi karmaşık biçimsel kurumları gerektirir,
- 7.İletişimciyle izler-kitle arasındaki ilişki, izler-kitlenin kişisel tanışıklığı olmayan, profesyonel iletişimci rolündeki kişiler aracılığıyla kurulur,
- 8.İletişim geri döndürülemezcesine tek yönlüdür ve izler-kitlenin anında yanıt verme olasılığını fiilen dışlamaktadır, böylelikle iletişim sisteminde göndericiyle alıcı arasında kesin bir kutuplaşma söz konusudur,
- 9.Kitle iletişim araçlarının ürünleri hem fiziksel anlamda, hem de bireye maliyetinin oldukça az olması nedeniyle, parasal anlamda halkın çoğunluğu için kolayca elde edilebilirdir” (Mutlu, 2008: 178).

Kitle iletişim, genel olarak ileticiden alıcıya tek yönlü mesajlar akışını içerir. Karşılıklı konuşmanın, dinleyicinin aynı zamanda potansiyel bir tepki verici olduğu diyalojik durumundan farklı olarak, kitle iletişimi üreticisi ile alıcı arasında temel bir kopuşu kurumlaştırır; öyle ki, alımlayıcıların iletişim sürecinin akışına ve içeriğine katkıda bulunma kapasitesi görece azdır. (Thompson,b.t.: 211). Burada, kitle iletişiminin iletişimden öte bir iletim olduğu anlatılmak istenmiştir.

Günümüz toplumlarında insanlar, medya kurumu aracılığıyla, olay ve olguları büyük ölçüde kendilerine medyanın yansıttığı şekliyle, yani medya tarafından oluşturulan gerçeklik tanımlarıyla kavrarlar. Bu bir yansıtma olduğundan, gerçeğin kendisi değil, gerçekliğin yapay bir hali yani yeniden inşasıdır. Böyle bir durum sonucunda, çağdaş toplumlarda bireylerin ideolojileri büyük ölçüde medyanın oluşturduğu bir yapı içinde

üretilmektedir ve bu şekilde ideolojik duruşlar belirlenmektedir. Medyanın, toplumsal gerçekliğin ne olduğunu kavramaları için kitlelere bir anlam sistemi sunması ve halkın beğenisinin, tercihinin ne olduğuna veya ne olması gerektiğine hükmetmesi, kendisinin normalin başlıca belirleyicisi olduğunu da göstermektedir (Kaya, 2009: 26).

Raşit Kaya, kitle iletişimi olgusuna ulaşabilmek için birtakım toplumsal ön koşulların oluşması gerektiğini ifade etmiştir. Bu koşullar şu şekildedir: Yazılı-basılı iletilerin geniş okur kitlelerine ulaşabilmesine imkan sağlayacak yeterli hammadde üretiminin ve bu hammaddenin işlenebilmesi için gerekli tekniklerin sağlanabilmesi; üretilen ürünü tüketecek bir alıcı kitle oluşması; bu kitlenin okuma bilmesi ve merakını giderebilecek toplumsal isteklere sahip olması. Bu toplumsal gelişme, kapitalizmin gelişimini ifade etmektedir ve bu süreç, yeni iletişim araçlarının gelişmesine ivme kazandırmıştır (2009: 35-36).

Peki insan niçin kitle iletişimine katılmaktadır? Geçmiş yüzyıllarda katedrallerin oluşturduğu toplumsallaşmayı, günümüzde, aynı anda tek bir ülkede milyonlarca insanın izlediği diziler, belgeseller, eğlence programları vb. yapmaktadır. Bu tür yayınlar, bellek edindirmeden çok, insanın reel yaşantısını “haklılaştırıcı” algı ve değerlendirme yinlemelerini amaçlamaktadır. Eğlence bunlar arasında öncelik taşımaktadır. Fakat bir yazara göre, çağdaş kitle iletişim aracı olan televizyon, tarihi olayları işlerken, tarihi yemekte, tüketmekte, çarpıtmakta, kendince değiştirebilmekte ve tarih televizyon karşısında kendisini savunamaz hale düşürmektedir (Oskay , 1982: 333). Bu durumun bir diğer kurbanı bireydir. Bireyin çoğunlukla boş zaman değerlendirme aktivitesi olarak kullandığı kitle iletişim araçları, ona sıradan bir iletişim ortamı sağlamaktan ötesini yapmaktadır. Belli ideolojiler içinde kitle iletişimine dahil olan birey, bu sistemin dışında hareket etmek istediği zaman, bunu başaramaz, çünkü dışlanma korkusu içinde olur. Çevresindeki kitlenin iletişimine, hayat standartlarına göre hareket etmek zorundadır. Bu nedenle de birey, kitle iletişimine ihtiyaç duymaktadır.

Öte yandan, kitle iletişimi, toplumda bir kısım işlevlerin yerine getirilmesinde de rol almaktadır. UNESCO'nun isteği üzerine uluslararası bir komisyon tarafından hazırlanan

ve komisyon başkanına izafeten, kısaca “McBride Raporu” olarak da bilinen kapsamlı çalışmada, bu işlevler sekiz başlık altında incelenmiştir. Bu işlevler;

“Habercilik ve bilgi sağlama,
Toplumsallaştırma,
Motivasyon,
Tartışma ve diyalog ortamı hazırlama,
Eğitim,
Kültürün gelişmesine katkı,
Eğlendirme,
Bütünleştirilmedir” (Zıllıoğlu, 1996: 79-84).

Diğer bir görüşe göre kitle iletişimi, birbirinden bağımsız insan topluluklarının, teknik bir araç vasıtasıyla dolaylı ve tek yönlü olarak bilgiye ulaştırılma sürecidir (Gökçe, 2005: 169). Burada sözü edilen araçlar, genel bir tanımlama yapılacak olursa, kitlesel bir boyutta bilgi dağıtabilen araçlardır. Bir başka deyişle, günümüzde bu araçlar içerisinde, basın, radyo ve televizyon, sinema filmleri, videobantları, plaklar, ses bantları ve internet girmektedir (İçel ve Ünver, 2005: 11). Bir iletişimin kitle iletişimi şeklini alabilmesi için, toplumun belirli bir teknolojik düzeyi yakalaması gerektiği fikri öne sürülmektedir. Çünkü özellikle elektronik medyanın gereksinim duyduğu teknoloji düzeyinin göz ardı edilemeyeceği düşünülmektedir. Bu tanımlamaya ve sonuçlarına bütünüyle katılmak mümkün değildir. Böyle bir tanımlamayla kitle iletişimi kavramının bir kısmından bahsedilmekte, kitle iletişimi teknolojik gelişmelere paralel olarak son birkaç yüzyıl içerisinde hapsedilmektedir. Oysa kitle iletişiminin tarihin çok eski dönemlerinden beri var olduğu bilinmektedir. Kitle iletişiminin katılımcıları çok ve buna paralel olarak da etki alanı oldukça geniştir. Bu durumda, iletinin birden çok tekil alıcıya, gruplara, örgütlere, kurumlara, yığınlara ve toplumlara her hangi bir araç vasıtasıyla iletilmesi söz konusudur (Gedik, 2007: 8).

Günümüzde medyanın, tüm kitle iletişim araçlarını içine alarak devleşen holdinglere karşılık geldiği, her kesim tarafından kabul edilir bir gerçek olduğuna göre, medyanın

ilişkili olduğu olmazsa olmaz kavram da kitleselleşme olacaktır. Popülerliğini, sanayi devrimi sonrasında kazanan kitle toplumu kavramı ise, doğal olarak kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kitleselleşme olgusunu kavramada kapsayıcı niteliktedir. Kitle toplumunda bireyler çoğunlukla birbirinin benzeri olmakla beraber, farklılaşmamış bireyler çoğunlukla özerk bir özellik göstermezler, çalışma hayatı sıradanlaştırıcı ve yabancılaştırıcıdır. Her ne kadar K. Marx “din toplumların afyonudur” diyorsa da ve kitleler ideolojik fanatizme yatkın görünseler de, günümüzde din etkisini eskiye göre kaybetmiş konumdadır. Din, toplumların birlikte hareket etmeleri bakımından önemli bir birleştiricidir, ancak günümüz kitle toplumunda dinin yerini alan yeni kültürel değerler söz konusudur ve bunların en başında da tüketim kültürü gelmektedir. Kitle toplumunda bir arada yaşamın birincil göstergesi aynı tarz tüketmektir. Aynı inanç sistemine bağlılıkla aynı tarz tüketmek, benzer birleştirici öğeler olsalar da kitle toplumu kavramıyla anlatılmak istenen şu olmalıdır: Özellikle sanayi devrimi sonrası yaşanan ürünlerdeki çeşitlenme ve teknolojik gelişmelerle pekişen kitle iletişim araçlarının güdümündeki tüketim kültürünün yerleşmeye başlaması. Böylece dinin etkisini kaybetmiş olmasıyla ne söylenmek istendiği daha kolay anlaşılacaktır. Sözü ettiğimiz kitle iletişim araçlarının hakim olduğu ve kitle toplumunu tam manasıyla güttüğü sistemlerde, siyasal katılım ve yorumlama, yerini siyasi iktidar tarafından çekip çevrilmeye, tüm düşünce ve tutumların –çoğunlukla medya yoluyla- kontrol altına alınmasına bırakmıştır. Kitle toplumunda kültür, sanat, bilim ve felsefe, kitle kültürü haline gelmiş, tüm bunlar toplumun her kesimine hatta en alt seviyesine hitap eder hale gelmiştir (Yüksel, 2009: 56-57).

Esasında bir sonraki bölüm ile birlikte değinilecek olan kitle iletişim araçlarından kısaca da olsa burada bahsetmek, kitle toplumu ile ilişkisi bakımından zorunlu olduğu gibi, faydalı da olacaktır. Gramsci’ nin ideolojik hegemonya kuramına göre kitle iletişim araçları, iktidarın güç, zenginlik ve statülerini sürdürmek için kullandıkları araçlar olarak tanımlanmıştır (İnceoğlu, 2006). Dolayısıyla iktidar dışındakiler, yani kitle toplumu ancak iktidar tarafından verilen bütüleştirici duyguyla bir arada görünürler. Egemen sınıf sahip olduğu toplumsallaştırıcı kurumlar sayesinde, kendi fikirlerini kitle toplumuna yaymakta zorluk çekmez. Kitle iletişim araçları sayesinde, toplumsal roller ve ilişkiler ağı

egemen sınıfın etkileyici söylemsel çabalarıyla gerçekleşir. Kitle toplumu, özellikle basın gibi alternatif kanallardan zaman zaman hegemonyanın yaymak istediği bilinç ya da ideolojiye karşı olumsuz tepkiler verse de hegemonik ideoloji, ister olumlu olsun isterse olumsuz her tür görüşü kendi lehine olacak şekilde kontrol edebilir (Lull, 2001: 52-53).

Kitle toplumu, herhangi bir seçim şansı olmadan ekonomik ve kültürel iktidarını hegemonik ideolojiye devretmiştir. İktidar aygıtlarının, kültür endüstrisi ile icat ettiği kültürel paketleri, sorgulamadan normal gibi yaşayan, kalabalıklaşmış ve edilgenleştirilmiş bir toplum haline gelmiştir (Oskay, 1982: 188). Örneğin, sinema izleyicileri filmlerin beğenilerine sunulan eğlencelikler olduğunu düşünürken, aslında filmler egemen sınıfın ürettiği değerleri yaymaktadır. Aynı şekilde televizyon dizileri ya da televizyon programları her gün aynı işlevi yerine getirmektedir. Gazeteler, dergiler ve diğer basılı yayınlar da aynı işlevi yerine getirirler de, basın çok daha eski bir gelenek olduğundan bu alanda sistemin dışına çıkan yayınlar görmek daha olasıdır. Sonuç olarak, kitle iletişim araçlarının yarattığı kitleselleşme, kitle toplumu kavramından bağımsız düşünülemeyeceği gibi kitleselleşme ve kitle toplumu arasındaki ilişkide de kronolojik bir ayırım yapma gereğini ortaya çıkarır. Her ne kadar günümüz koşullarıyla paralel biçimde kitle toplumuyla ilgili söylenenler, kitle iletişim araçlarıyla ilişkilendirilse de, kitle toplumu esasında kitle iletişim araçlarının gelişiminden önce başlayan bir süreçtir. Sanayileşme ve buna bağlı kent yaşamına geçiş kitle toplumunu oluşturan başlıca etkenlerdir. Kitle iletişim araçlarının sanayileşmeye paralel olarak hızla gelişim göstermesi, şüphesiz kitle toplumunun oluşumunu hızlandırmıştır (Yüksel, 2009: 58). Bir sonraki konu başlığında, kitle toplumunun oluşumunu hızlandıran ve kitle iletişimini sağlayan kitle iletişim araçlarından söz edilmektedir.

3. Kitle İletişim Araçları

Günümüzde, elektronik teknolojinin, bilgisayarların iletişim alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte, iletişim hız ve yaygınlık kazanmıştır. Bu hız ve yaygınlık, insanların kitle iletişim araçları ile donatılmış bir dünyada yaşamını

sürdürmesine yol açmıştır. Kitle iletişim araçları, günümüzün yaygın deyiimiyle medya, kullandığı sözel ve göstergesel dil ile spordan siyasete, sanattan eğlenceye, bireyin içinde biçimlendiği, kendini yeniden ürettiği toplumsal olguları anlamlandırmakta ve tanımlamaktadır. Yaşadığımız dünya gittikçe medyanın yapılandığı bir dünya haline gelmiştir. Toplumsal yaşam, bir bakıma televizyon kanalları, radyo, sinema, gazete ve bilgisayarlar ya da internet tarafından şekillenir olmuştur (Büyükbaykal, 2005: 71).

Basın, radyo ve televizyon, sinema filmleri, video bantları, plaklar, ses bantları ve internet bugün kullanılan kitle iletişim araçlarından başlıcalarıdır. Bütün bu araçların ortak özelliği, bunların haberleri veya düşünceleri ya da duyguları yazı, resim veya ses olarak çoğaltmak suretiyle anonim kitlelere ulaştıran teknik araç durumunda bulunmalarıdır (İçel ve Ünver, 2005: 11). Bu bakımdan bu araçlara mesaj çoğaltıcıları (*message multipliers*) da denmektedir (Aziz, 2006: 13).

Güngörmez'e göre, günümüzde kitle iletişim araçlarının kitleleri yönlendirmedeki başarısı, sosyal bilimciler için ilgi çekici bir konudur. Bu güçler iktidar olmak, iktidarda bulunanları yıpratmak, seçimleri manipule etmek, bir ideolojiyi yaymak ya da demokrasiyi kesintiye uğratmak için kullanılabilir ve kullanılmaktadır da. Kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamın etkin bir parçası olmasıyla birlikte politik, kültürel gündemi de belirlemesi kaçınılmaz hale gelmiş, gündelik yaşam medya tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Toplumlardaki kültürel, ekonomik, toplumsal vb. yenilikler, değişiklikler ve olaylar, kitle iletişim araçları aracılığıyla gündeme getirilmekte ve yine kitle iletişim araçları tarafından gündemden düşürülmektedir. Bununla birlikte medyanın belirleyici olduğu kadar, belirlenen bir konumda olduğunu da unutmamak gerekir (2002: 2).

Kitle iletişim araçları ilk ortaya çıktığı zamanlarda, kitlelerin haber alma ve bilgilenme gibi yararlı ve özel amaçları doğrultusunda hareket ederken, günümüzde kitleleri kendi amaçları doğrultusunda yönlendiren iletişim biçimleri halini almıştır. Devlet veya özel bir kuruluş, kitleye ulaşmak, kendisi hakkında bilgilendirmek, eğlendirmek vb. nedenlerle kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duymaktadır.

Kitle iletişim araçlarının işlevlerini Özkan (2004: 61-62), toplumsallaştırma işlevi, siyasal işlev, ekonomik işlev ve enformasyon işlevi olarak sıralarken, Yıldız (2002: 52), bilgilendirmek, gözetim, ekonomik sisteme hizmet etmek ve eğlendirmek olarak dört gruba ayırmıştır. Siyasal işlev, kitle iletişim araçlarının, siyasi propaganda, siyasal gündem oluşturma gibi konularda mesajlar üretmesiyle ilgilidir. Bu işlev, ayrıca seçim zamanlarında aday ve partilere yönelik algılamaları oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır (Uztuğ, 2004: 266). Bu noktada, kitle iletişim araçlarının “siyasal reklam” kavramı ile arasındaki bağlantıdan söz etmekte fayda vardır. Zira siyasetçilerin, kitle iletişim araçlarıyla kurdukları en belirgin bağ, siyasal reklam aracı olarak kitle iletişim araçlarını kullanmalarıyla ilgilidir. Seçmenlerin tutum ve davranışlarını, söz konusu aday veya parti lehine oluşturmak amacı ile geliştirilen mesajların hazırlanması ve yayınlanması, kitle iletişim araçları ve medya yoluyla yapılan bir siyasi kampanyaya yönelik iletişim faaliyeti niteliğindedir (Uztuğ, 1999: 122). Kitle iletişim araçları sayesinde, herhangi bir ticari malın tüketimini artırmayı amaçlayan tanıtımlar ticari reklam olarak anlaşılıp, nasıl toplum üzerinde etkili oluyorsa, “siyasal reklam” da oy verme davranışı üzerinde etkili olabilmektedir. Reklamın kaynağı ticari olduğunda amaç tüketirmek iken, kaynak siyasi olduğunda etki altında bırakılmak istenen ve amaçlanan şey, oy verme eylemi olmaktadır (İnceoğlu: 1985: 146).

Kitle iletişim araçlarının ekonomik işlevinin de önemli bir gücü oluşturduğu vurgulanmıştır (Güz, 1995: 114). Kitle iletişim araçlarının ekonomik kurumlar olduğu gerçeği, aracın ekonomik işlevini özellikle araç sahibi açısından önemli kılar. Dolayısıyla bugün medya devleri arasındaki kıyasıya rekabet düşünüldüğünde, kitle iletişim araçlarının pazarlanabilmesi için dikkat çekicilik, algıları yönetmek, davranışlara yön vermek gibi uygulamaları ortaya çıkaran aracın ekonomik işlevidir. Bireylerin duygu, düşünce ve inançları üzerinde belli güce sahip kitle iletişim araçları, kültürel işlevleriyle kültürü geniş halk kitlelerine yaymak ve benimsemelerini sağlamak ve aynı zamanda bir anlamda toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacındadır. Bu amacın ne derece gerçekleştirildiği tartışılan bir konu iken, kitle iletişim araçlarının çoğu kez toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktan çok kültürü yozlaştırdığı da bilinen bir gerçektir. Öyle ki

Frankfurt Okulu eleştirel teorisyenleri sıklıkla bu konu üzerinde durmuş ve “kültür endüstrisi” kavramını bu bağlamda ortaya atmışlardır (Yüksel, 2009: 53).

Yeni dünya düzeninde yazının giderek önem kaybettiği ve yerini başta televizyon olmak üzere teknolojik araçlara bıraktığı görülürken yine de gazeteler yaygınlığını korumaktadır. Bu çağda en önemli bilgi kaynakları, televizyon ve gazeteler olarak kabul edilmektedir (Anık, 2000: 245). Bu bilgi kaynakları içinden, görüntünün daha etkili olmasından dolayı televizyon öne çıkarken gazeteler, bu açığı büyük ve renkli resimlerle kapatmaya çalışmıştır (Yıldız, 2002: 96). Dolayısıyla yazıya ayrılan bölüm azalmakta ve yazılanların içeriğindeki kalite de gitgide düşmektedir.

Tüm bu işlevler birlikte düşünülüp televizyon için bir kez daha yorumlandığında, televizyonun temel işlevinin izleyici kitle yaratmak olduğu görülmektedir. Elbette televizyon için bu işleve giden yol tüm bu diğer işlevlerden bağımsız değildir. Burada söylenmek istenen aslında televizyonun tek amacının izletmek olduğu gerçeğidir. Televizyon, izlenilmediğinde, ekonomik, siyasi veya kültürel işlevlerini yerine getiremeyecektir. Buradan hareketle tüm işlevlerin bir tek amaç için birbirine bağlı ve içeriği sermaye sınıfınca doldurulan işlevler olduğu söylenebilir (Yüksel, 2009: 54).

Bugünün dünyasında, ilk bakışta görünen şey, sonsuz eğlence, bilgi, gerçek görünen imajlar gibi bir çok konuda doyum noktasına erişildiği sistemdir ve egemen kültürün insanlara sunduğu, kişilerin etkin bir birey olarak yer alamadığı bu sistemin en etkili yöneticisi, şüphesiz kitle iletişim araçlarıdır. Burada hakim ideolojiden söz etmek yerinde olacaktır. Hakim ideoloji, toplumda var olan değerler sistemi içinde meşruluğu en çok kabul görmüş, insanların ne düşüneceğini (ve ne düşünemeyeceğini) tanımlayan, hareket alanını belirleyen ve kendisini “yönetici elitlerin ideolojik” aygıtlarıyla maddileştiren bir kurgudur. Burada sözü edilen ideolojik aygıtlar, yukarıda da sözü geçen kitle iletişim araçlarıdır. Althusser’in ifade ettiği şekilde ise, Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır .

Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) düşünüldüğünde baskı ve ideolojinin yakın temas halinde oldukları akıllara gelmektedir. Devlet, Althusser’de başlı başına bir baskı

aygıtıdır. Ordu, polis, mahkemeler, yönetim vs. baskı aygıtını oluşturmaktadır. Devletin İdeolojik Aygıtlarını bununla karıştırmamak gerekmektedir. DİA'lar, Devletin Baskı Aygıtıyla aynı şey değildir. DİA'lar birbirilerinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. DİA'ları; dini DİA'lar, öğretimsel DİA'lar (değişik eğitim kurumları), aile DİA'sı, hukuki DİA'lar, siyasal DİA'lar (değişik partileri de içeren sistem), haberleşme DİA'sı (basın, radyo, tv vs.), kültürel DİA'lar (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) şeklinde gruplara ayırmak mümkündür (Althusser, 2010: 168-169).

Devlet (Baskı) Aygıtı ile İdeolojik Aygıtlar arasındaki farkları belirginleştirmeye çalışacak olursak; devletin bir tane baskı aygıtı varsa, birçok ideolojik aygıt bulunmaktadır. Ayrıca Devletin İdeolojik Aygıtları daha çok özel alanda yoğunlaşmıştır. Din, aile, siyaset, medya, eğitim vs. özel alana aittir. Devlet, kamusal alanda yer almaktadır. Ancak devlet bu ayrımın dışında tutulmaktadır. Devletin bu ayrımın dışında tutulması onun "hukuk üstü" olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat DİA'ları Devletin Baskı Aygıtından ayıran temel fark, Baskı Aygıtının zor kullanarak, Devletin İdeolojik Aygıtlarının "ideoloji" kullanarak işlemesidir.

DİA'lar görüldüğü gibi çok çeşitlidir (din, aile, hukuk, öğretimsel vs.); ancak, egemen sınıfın ideolojisi olan "egemen ideoloji" çatısı altında birleşirler. Çünkü DİA'larda gerçekleşen, egemen sınıfın ideolojisinin ta kendisidir (Althusser, 2010. 171). Medyada yer alan haberler ideolojik unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle medya tarafından aktarılan haberler, hedef kitleye hitap edecek şekilde ideolojik olarak hazırlanmakta ve işlenmektedir. Daha açık bir dille ifade edecek olursak da, medyada yer alan haberler, hakim gücün, hakim ideolojinin istediği doğrultuda ve düzeyde şekillendirilmektedir. Medya, hakim ideolojinin "öğretilerini" sembol ve bilgi bombardımanı ile tekrar tekrar hedef kitleye aktararak, hedef kitlenin hakim ideoloji doğrultusunda "eğitilmesini", "yönlendirilmesini" sağlamaktadır. Althusser'e göre DİA'lar sıradan özneleri hakim ideoloji içine çağırarak dahil etme araçlarıdır ve ideolojileri "rıza mekanizması" nı kullanarak gerçekleştirmektedirler (Avcıoğlu, 2011: 54).

Devletin İdeolojik Aygıtları veya kitle iletişim araçları görsel, işitsel, görsel-işitsel ve internet şeklinde gruplara ayrılmaktadır. Aşağıda kısaca bu gruplandırmalardan söz edilmektedir.

3.1. Görsel Kitle İletişim Araçları

Görsel kitle iletişim araçlarının ortak özellikleri, iletilerin yazı, resim veya şekiller yoluyla kitlelere teknik araçlarla ulaştırılması olarak ifade edilebilir. Görüldüğü üzere bu araçlar, göze hitap eden kitle iletişim araçlarıdır. Görsel kitle iletişim araçlarını gazete, dergi, bülten, kitap, broşür, rapor, afiş ve fotoğraf şeklinde gruplandırabilmek mümkündür.

Yakın tarih incelendiğinde, basın faaliyetlerinin özellikle matbaanın Gutenberg tarafından icat edilmesi ile hızlı bir sürece girdiği gözlemlenmiştir. 16. yüzyılda, gazete ve dergiler, burjuvazinin ekonomik güç kazanmasıyla birlikte siyasal alanda da güç elde edebilmek için yararlandıkları bir araç olarak ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bundan dolayı, bu iki basın aracı, burjuvazi tarafından, feodal sisteme karşı dördüncü güç olarak kullanılmıştır (Erdoğan, 2002: 287). Bu durum, basın özgürlüğünün ön plana çıkması ve burjuvazi tarafından desteklenmesi sonucunu doğurmuştur.

3.2. İşitsel Kitle İletişim Araçları

İşitsel kitle iletişim araçları, görsel kitle iletişim araçlarından farklı olarak, iletileri teknik imkânlar kullanmak suretiyle seslere dönüştürerek kitlelere ulaştıran araçlar olarak tanımlanabilir. Plak, radyo, kaset ve cd'ler, işitsel kitle iletişim araçlarına örnek olarak gösterilebilir. İşitsel kitle iletişim araçları, görme özürü bireylere ya da okuma yazma bilmeyen kişilere de ulaşabilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

3.3. Görsel – İşitsel Kitle İletişim Araçları

Görsel-işitsel kitle iletişim araçları, günümüzün en etkin iletişim yöntemlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Hem görsel kitle iletişim araçları gibi yazı, resim veya şekilleri hem de işitsel kitle iletişim araçları gibi, sesleri kullanmaktadır. Tiyatro, sinema filmleri, televizyon ve internet, görsel-işitsel kitle iletişim araçlarına örnek olarak gösterilebilir.

3.4. İnternet ve Elektronik Ortamda İletişim

Görsel-işitsel kitle iletişim araçları başlığı altında incelenmesi gereken bir diğer konu da internet gerçeğidir. Bilgisayar ortamında internet vasıtasıyla elektronik posta ve sosyal paylaşım siteleri ile yapılan iletişim, günümüzde en yaygın ve belki de en etkin kitle iletişim aracı olarak kabul edilebilir. Bu kitle iletişim aracını diğerlerinden ayıran en önemli fark, bilgisayar ortamındaki bu haberleşmenin, diyalojik olma özelliğini tam anlamı ile yansıtıyor olmasıdır. İnternet, dünya genelinde bilgisayar ağlarını birbirine bağlayan ve “dünya ağı” olarak da anılan adeta sınırsız bir kitle iletişim ve bilişim ortamıdır.

İnternetin icadı ve yayılması, kapitalizmin belirli bir tarihsel döneminde (Soğuk Savaş), ABD’de önce ordunun iletişimini, daha sonra akademisyenlerin iletişimini sağlamasıyla gerçekleşmiştir. İnternet, ilk bağlantının sağlandığı 1969’dan ticarileşmeye başladığı 1989 yılına kadar savunma sanayi ve bilgisayar uzmanlarından oluşan bilimsel çevreler tarafından ve ticari amaç güdülmeden kullanılmıştır(Şener; 2006: 77).

Bugün, internet kullanımının insanları yazıyla yeniden buluşturduğunu, gündelik yaşamın koşuşturmasına kendini kaptırarak eşine dostuna mektup yazma alışkanlığını kaybedenlerin, artık elektronik posta yoluyla haberleşmeye çalıştığını iddia edenler de bulunmaktadır. Yeni bir toplumsal iletişim biçimi olarak internet üzerinden kurulan

gruplar çeşitli biçimlerle adlandırılmakta ve grup iletişimi sağlamaya yönelik bu tür girişimler, pek çok kişi tarafından kullanılmaktadır. Denetimli, moderatörlü siteler, gerçek ya da sahte kimliklerle üye olunarak bir grupla iletişim sağlamaya olanak tanımaktadır. Bu gruplar arasında, lise-üniversite mezunları, askerlikten devre arkadaşları, dernekler, işyerleri, dönemlik etkinlikler, belli bir coğrafyaya, kültüre ya da dinî cemaate üye olanlar, belli iş kolları, bilim dalları ve hobilere dönük topluluklar yer almaktadır. İnternet ortamı, alternatif bir iletişim aracı olarak ele alınabildiği gibi, sivil toplum kuruluşları için ve hatta bazı anti-küreselleşme hareketleri için bile alternatif bir örgütlenme ortamı olarak değerlendirilebilmektedir (Türkoğlu, 2007: 75-76).

Telgrafın icadıyla birlikte birbirinden uzak mekanlardaki bireylerin iletişimlerinin sağlanması (Şener; 2006:80), modern dönemin en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Bu özellik teknolojik ilerlemeyle birlikte, özellikle internetin dolaşıma girmesi ve yaygınlaşmasıyla daha da belirginleşmiş, fakat aynı zamanda toplumsallığın sona erdiği ve artık toplumun “yalnız kalabalıklar” a dönüştüğü (Timisi; 2003: 157) düşüncesi de, bu süreçte dillendirilmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda internetin sanal dünyası, modern dönemde kaybedilen toplumsallığı yeniden kuracak bir araç olarak dolaşıma girmekte ve tüm özellikleriyle birlikte sanal alan, kendisini topluma alternatif bir alan olarak göstermektedir. Bu alternatiflik, internet sözlüğüne “sanal cemaat” (*virtual communities*) olarak girmekte ve en basit anlatımıyla bireyleri bir araya getiren ve bir arada tutan tüm anlamsal bağların fiziksellikten simgeselliğe doğru dönüşümünü ifade etmektedir. Kavramın isim babası Howard Rheingold’ dur ve sanal cemaat kavram ve olgusunu incelerken, modernizmin eleştirisinden yola çıkmış ve modern dünyanın bireylerinin, yakın topluluklar (geleneksel düzende olduğu gibi cemaatler) oluşturamayacak kadar karmaşıklaşmış ve parçalanmış olduğunu belirtmiştir. Fakat aynı zamanda, insanların topluluklar içinde bir araya gelme ve ait olma istekleri modern dönemle birlikte ortadan kalkmamış, tam tersine güçlenmiştir. Bu doğrultuda Rheingold, teknolojik yeniliklerin yardımına başvurmakta ve yeni topluluk mekanlarının oluşmasını kaçınılmaz görmektedir (Timisi; 2003: 162).

Rheingold iyimser bir tavırla, bilgisayarla kurulan iletişimin sanal cemaatler yaratarak dayanışma duygusunu arttırdığını, vatandaşları siyasete katılıma teşvik ettiğini ve alt kültürlere yol açtığını ileri sürerek sanal cemaati şu şekilde tanımlar: ““Sanal cemaatler, internette yeterli sayıda insanın siber mekanda kişisel ilişkiler kurmak için kamusal tartışmalara insani duygularla katıldıklarında ortaya çıkan toplumsal mutabakatlardır.” (Rheingold’dan akt. Şener, 2006: 82).

Yeni toplumsallık dürtülerine karşılık gelen ve ilgi ve arzuya yönelik ideallerle oluşturulan sanal cemaatler, alternatif bir toplum değil, topluma alternatif bir durum, öznelere aynı anda bir arada var olma idealini sürdürdükleri kurgusal bir dünyadır (Robins’dan akt. Kır, 2008: 63). Bir yere ait olma isteği, bir duruma dahil olma arzusu, yitirildiği düşünülen değerlerin ve ideallerin yeniden kazanılabileceğine olan inanç sanal topluluklarının ortak hedefidir.

İnterneti diğer kitle iletişim araçlarından ayıran özellik, çok fazla miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcının geri dönüşümde bulunabilmesi olanağına sahip olmasıdır (Binark, 2007: 21). Bireylerin bilgiye ulaşmak için bilginin kendilerine sunulmasını beklemek zorunda kalmayışları, kendilerinin bilgiye ulaşması, sanal cemaatleri bir imkan olarak gören yaklaşımlardan biridir diyebiliriz.

Sanal alemin sunduğu çeşitlilik sayesinde görüşlerini, fikirlerini tarihin daha önce hiç görmediği bir kolaylıkla, çok geniş kitlelere ulaştırabilen ve de bunları sanal ortamlarda, sanal cemaatlerde tartışabilen bireyler, internet öncesi medyanın oluşturmakta güçsüz kaldığı demokratik temelleri güçlendiren olanaklarla donatılmış durumdadırlar. Bu bağlamda, sanal cemaatlerin ciddi bir kamuoyu oluşturabilme yetisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Teknolojik gelişmeler ve iletişimin kolaylaşması ile dünya giderek küresel anlamda küçülmektedir. Toplumsal, kültürel, ticari, ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşümler medya aracılığı ile yayılmakta ve tüm dünyayı etkilemektedir. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının küreselleşmeyle ilişkisine değinmek doğru olacaktır.

4. Kitle İletişim Araçları ile Küreselleşme İlişkisi

Dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin öne çıkan öğelerinden birisi, kuşkusuz medya ve kitle iletişim araçlarıdır. Medyanın bugün geldiği noktanın küreselleşmenin nedeni mi yoksa sonucu mu olduğu, oldukça sık tartışılan bir konudur. İletişim teknolojilerindeki gelişme ile birlikte mi medyanın bu kadar güçlü bir alana sahip olduğu yoksa bu gelişmelerin sonucunda mı küreselleşmenin bu kadar yayıldığı sorgulanmaktadır. Medyanın bugünkü durumuyla ister küreselleşmenin nedeni isterse sonucu olsun toplumun her kesimi üzerindeki gücü tartışılmazdır. Ancak küreselleşme kavramı, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile paralel olarak dünya toplumlarının ekonomik, politik ve kültürel düzeyde çok yönlü olarak içiçe girdiği ve dünyanın bir ucunda olan olayların, kararların ve çalışmaların sınırlar ötesinde toplumları etkileyebilmesi olarak tanımlanacak olursa, küreselleşme olgusu açısından kitle iletişim araçlarının ne kadar önemli olduğu açıkça görülebilir (Sugur, 1995: 56).

Özellikle son 20 - 30 yılda, küreselleşme süreciyle paralel biçimde, var olan kitle iletişim araçlarının kullanıldığı alanlar genişlerken, eskilere yeni araçların eklenmesi, yeni kullanım alanları yaratmıştır. Küreselleşme çerçevesinde düşünüldüğünde, yeni iletişim olanaklarına küreselleşen toplumsal yaşamın oluşturucu ögesi olarak yer verildiği görülmektedir (Kaya, bt.). 1980'li yıllarda yaşanan "teknolojik sıçrama"nın iletişim olanaklarına çok önemli bir nicel boyut getirdiği yadsınmaz. Bunun yanı sıra, yaşanan ve yadsınamayacak nitel değişiklikler ise "basın" olarak bilinen dönemin kapanarak, "medya" olarak bilinen bir dönemin başlamasına neden olmuştur (Kaya'dan akt. Kaya, 2009: 111).

Aralarında Noam Chomsky'nin de bulunduğu bir grup, ticari medyanın bireylerin mahremiyet alanına sızmasını önlemek ve kitle iletişim araçları ve medyanın yeniden halk denetimine geçmesini sağlamak için çalışmaktadır. "İmmediast" olarak adlandırılan bu grubun amacı, küresel kültürün dağıtıcısı konumundaki medyanın halk kültürünün dağıtımını yapmasını sağlamaktır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte, kitle iletişim

araçlarının çok uluslu şirketler gibi güçlenerek “küresel medya” haline gelmesi, bu tarz başkaldırlara neden olan etkenlerden birisidir. İmediast yaklaşımının temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

- ‘1-Aldatıcı, bilgisizlendirici ve bilinçaltı medya etkisine karşı bağışıklık kazanmayı ve kurtulmayı güçlendiren araç ve yöntemleri açıkça tartışmak. Tüm iletişim medyasında; çözmek, üretmek ve yayınlamak üzere kamunun medya okuryazarlığını artırmak,
- 2-Kültürel anlatımlar, eğitim, şebeke çalışması ve direnişi yaratmak,
- 3-Medya denetiminin temel kaynaklarını, dinamiklerini ve etkilerini belgelemek. Akıl denetimi, davranış değiştirme ve imaj yaratımı yöntemlerini teşhir etmek,
- 4-Radyo ve televizyon yayınlarında kamu egemenliğini ilân etmek,
- 5-Tüm kamu alanlarını, hükümet, şirket ve iş dünyasının mesajlarından kurtarmak,
- 6-Tüm ticari yayın medyasının halka devrini sağlamak ve halk üretim kütüphanelerini yaratmak,
- 7-Kurtuluşu; yani demokratik halk kitle iletişim araçlarının ve medya ağının ortaya çıkışını sağlamak’’(Chomsky, 1995: 19).

Kitle iletişim araçları ve medyanın, küreselleşme sürecinde aldığı şekil itibariyle bugünkü durumu Frankfurt Okulu'nun söylemiyle de örtüşmektedir. Frankfurt Okulu kuramcılarında Horkheimer ve Adorno, medya için “kültür endüstrisi” tanımını yaparak kitle iletişim araçlarını, insanların algılamalarını öldüren ve pasifize eden araçlar olarak göstermişlerdir. Frankfurt Okulu kuramcılarına göre, medya popüler kültür için üretim yaptığından onun ürünleri yüksek kültür ürünü sayılamaz. Medyada kültürel üretimin standartı düşmektedir. Bunun sebebi ise mesajı alanların kendilerine sunulanları eleştirmeden ve sıkıntılarından uzaklaşmak için algılıyor olmalarıdır (Tılıç, 2001: 50).

Medya, 80'li yıllardan sonra dünyaya egemen olan ‘‘Yeni Sağ’’ düşünce ile neoliberal politikalara dayalı ‘‘küreselleşme’’ sürecinde, kapitalizmin yeni birikim stratejisi içinde özel bir yer edinmiştir ve bunun için, medyanın dünyadaki genel yapısı ve hukuksal düzenlemeleri önce yıkılmış, sonra medya-sermaye-devlet üçlemesini oluşturacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bu yeni yapıya küreselleşmiş dev şirketler egemen olmuşlardır ve amaç, salt ticari kazanç veya siyasi nüfuz elde etmekten ibaret olmuştur (Kaya,2009: 10-11). Kapitalizmin günümüzdeki yapısıyla, devlet, medya, sermaye ilişkisi köklü bir şekilde değişerek yeniden kurulmuştur ve bu yeni mülkiyet yapısıyla birlikte devlet-sermaye-medya ‘‘füzyonu’’ tamamlanmıştır. Medya, bu ‘‘füzyon’’ ile beraber, kapitalizmin yeni aşamasında, hem sermaye birikiminin önemli bir alanı, hem de ideolojik yapının ve yeniden üretimin temel dayanağı haline almıştır. Yani kısaca medya, ‘‘globalleştiği’’ söylenen dünyada, bu ‘‘globalleşmenin’’ temel taşıyıcısı olmuştur (Kaya,2009: 18-19).

Zamanla küreselleşmenin getirdiği değişimler sonucu kitle iletişim araçlarının ve medyanın sahiplik yapısının değişmesi, basına büyük sermaye sahiplerinin sızması, basının tekelleşmesi ve küresel medyanın ortaya çıkması ile birlikte, medyanın çok boyutlu ama tek sesliliğinin yanında yansızlığı da tartışılmaya başlanmıştır. Her ne kadar ‘‘objektifliği’’ sağlamak için etik kurallar geliştirilmiş olsa da, kitle iletişim etkinliğinin doğası gereği sunmakta olduğu bu durum, (gerçeğın aktaran tarafından tanımlanmış bir temsili olma durumu) kitle iletişim araçlarının mülkiyetine sahip olmanın veya onları kontrol edebilmenin yaşamsal önemini de ortaya koymaktadır (Kaya, 2009: 29). Bu noktada ekonomi politik yaklaşımın değindiği noktaların irdelenmesi gerekmektedir. Ekonomi politik yaklaşım, medyanın rolünün, medya sahiplerinin ve onları kontrol edenlerin çıkarlarını, ‘‘yanlış bilinç yaratmak’’ yoluyla meşrulaştırmak olduğunu savunmaktadır (Tılıç, 2001: 48). Haber sunumlarında, dengelilik ve eşitlik ya da çıkarı olandan yana olunması kriteri, yanlılık araştırmalarında en sık kullanılan ölçütlerden birisidir. Haberlerin bilinçli olarak çarpıtılarak verilmesi, haberde hakkaniyet kurallarına uyulmadığının en önemli göstergesidir. Küreselleşmenin, kitle iletişim araçları ve medyada ne derece bir dönüşüme yol açtığı ortadadır. Medyadaki bu yapısal dönüşümlere karşı koymak hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Bu noktada, medyanın

kurumsallaşmasını güçlendirebilecek yeni formüllere ihtiyaç duyulmaktadır. Tehlike sadece mülkiyet yapısının değişip uluslararası tekellerin oluşması değildir. Günümüzde medyaya yatırım yapan ve hakim olan sermayenin yapısı da değişmiştir. Bu da gazetecilik gibi kamusal alana hizmet eden bir mesleğin sadece yatırım yapan ve maksimum kâr beklentisi içinde olan işverenlere emanet olduğunu gözler önüne sermektedir (Dirik, 2007: 71-72).

Ne olursa olsun, kitle iletişim araçları ve medyanın böyle bir yapılanma içinde dahi kurumsallaşma şansının olduğu da düşünülmektedir. Bu durumda, medya profesyonellerine çok iş düşmektedir. Medya profesyonellerinin devlete ya da medya patronlarına hizmet eden güçsüz insanlardan oluşup oluşmadığını gösteren bir profesyonel yayıncılık kültürü olgusu vardır. Buna göre, profesyonel medya kültürü oluşmuş bir kurum, gazete, tv ya da yayın organında, içeriden yani patrondan ya da dışarıdan yani devletten gelebilecek baskı ve müdahalelere karşı sessiz kalınmayıp direnilebileceği ifade edilmektedir (Çaplı'dan akt. Gencel Bek, 2003: 253).

Günümüzde kitle iletişim araçlarında ve medyada yoğun bir rekabet alanının olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada, reklam pazarından daha fazla pay kapmak, en çok izlenen kanal olmak ya da en fazla okunan gazete olmak çabaları ile kültürel yozlaşmaya hizmet edilmekte ve egemen ideolojinin pervasızca yayılmasına sebep olunarak kitleler cahilleştirilmektedir (Arhan, Demirer, Hozatlı, Orhangazi, Özbudun, 1998: 36). Bunun yanında, küreselleşmenin teknik altyapısını oluşturan kitle iletişim araçları ve medyanın aynı zamanda liberal görüşün küresel anlamda basın sözcülüğünü yapıyor olduğu da gözlemlenmektedir. Bu görüşle paralel biçimde, yayınlar incelendiğinde, kamusal bilinç, yurttaşlık hakları, özgürlük ve emekçi sorunları gibi değer yargılarına karşı, apaçık ideolojik bir savaş açıldığı da fark edilmektedir. (Girgin, 2000: 135). Bunun sonucu olarak, adı sürekli küreselleşme ile birlikte anılan ve küreselleşmenin olmazsa olmaz şartı olarak gösterilen kitle iletişim araçları ve medya, son dönemde kendisine yapılan yoğun eleştiriler neticesinde inanırlılığını kaybetmiş görünmektedir. Yukarıda sözü edilen gelişmeler ve nedenlerden ötürü, kitle iletişim araçlarının ve medyanın sunduğu birçok bilgi ve kavram, günümüzde artık kuşku ile karşılanır hale gelmiştir (Dirik, 2007: 81).

Genel olarak iletişim ve ideoloji ilişkisi, kitle iletişimi, kitle iletişimini sağlayan kitle iletişim araçları ve küreselleşmeyle olan ilişkilerinden söz ettikten sonra, kitle iletişim özgürlüğünde hak ve özgürlük kavramlarına yer verilmiştir.

5. Hak ve Özgürlük Kavramlarına Genel Bakış

Genel olarak ele alındığında insan hakları ve özgürlük kavramları, tarifi kesin çizgilerle yapılmamış ve kişiden kişiye değişen kavramlar olarak kabul edilmektedir. Bu kavramlar sosyolojik, felsefi ve hukuki açılardan farklı olarak ele alınabilir. İnsan hakları en çok kabul gören tanımıyla, kişinin sadece insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak ifade edilebilir. Bunlar dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın her insanın koşulsuz bir biçimde yararlanması gereken haklardır. Hukukta kamu özgürlükleri, kamu hürriyetleri ya da temel hak ve özgürlükler şeklinde de kullanılan insan haklarının uluslararası belgelerde ya da anayasalarda kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Adına ne denilirse denilsin, insan hakları, kamu özgürlükleri ya da temel hak ve özgürlükler terimleri, insanın doğuştan getirdiği ve vazgeçilmez olarak görülen yaşama, ikamet etme, eziyet ve işkenceye tabi tutulmama, mülk edinme, inanç özgürlüğü gibi en temel hakları içermektedir (Konan, 2011: 254).

Özgürlüklerin, bir yasama organı tarafından belirlenmiş bir yasa ile sınırlandırılması, liberal demokratik rejimlerde önceden beri kabul edilmiş ve yerleşmiş olan temel bir kuraldır. Bu kural uyarınca, özgürlükler yasama organı tarafından ve ancak yasa yoluyla sınırlanabilir. Bir diğer deyişle siyasi iktidarın kaynağının halkta olduğu ve parlamentonun halkın iradesini temsil ettiği rejimlerde, temel hak ve özgürlükleri sınırlama veya düzenleme yetkisi, ancak bir yasama organında bulunabilir (Kapani, 1993: 230-231). Bu duruma “yasallık” ilkesi adı verilmiştir.

18. yüzyılda geliştirilmiş teorilerde, yasa kavramı adeta kutsallaştırılmıştır. Bu yaklaşımın örneklerine özellikle Rousseau ve Montesquieu'nun görüşlerinde rastlamak mümkündür. Bu yüzyılla birlikte tarihte, parlamentonun doğal bir “insan hakları koruma

organi” olarak görülmesi söz konusu olmuştur (Kaboğlu, 1994: 156). Temel hak ve özgürlüklerin ancak yasayla sınırlandırılabilmesinin bireylere sağladığı bazı güvenceler bulunmaktadır. Bu güvenceler iki noktada toplanmaktadır. Birincisi; yasa, parlamentoda açık görüşme ve tartışma yöntemleriyle hazırlanır ve bu işlemleri halkı temsil eden seçilmiş üyeler gerçekleştirir. Yasanın yapım süreci böylece kamuoyunun denetimi altında gerçekleşmiş olur. Bu noktada, yasanın genel iradenin ifadesi olduğunu söylemenin, halkın yasanın yapılmasında rolü ve katkısı olduğunu da söylemek anlamına geldiği ifade edilmelidir. Yasa, dereceli olarak bir bakıma halkın eseri olarak görülebilir. Yürütmeyi, yani yasanın çizdiği çerçevede hareket etmekle görevli olan temel organı, temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesine veya sınırlandırılmasına karıştırmamak, bu noktada önemli bir güvence oluşturmaktadır. (Atakan, 2006: 3-4).

Hak ve özgürlük kavramlarının temel belirleyicisi olması sebebiyle yukarıda da sözü edilen yasallık ilkesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de kendine yer bulmuştur. Bildirgenin 29. maddesinin ikinci fıkrasında, bireyin özgürlüklerinin ancak yasa ile sınırlandırabileceği ifade edilmektedir. Yasallık ilkesi, uluslararası insan hakları belgelerinde ve tüm çağdaş anayasalarda kendine yer bulmuştur. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 4. maddesinde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 12., 18., 19., 21., 22. maddelerinde; “yasayla öngörülen”, “yasayla belirtildiği gibi” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8-11. maddelerinde de, benzer ifadeler yer almıştır. Genel olarak, hak ve özgürlük kavramları Türkiye yasaları ile ilişkilendirilecek olursa, 1924 Anayasası’nın 68. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin ancak yasa yoluyla sınırlandırabileceği hükmünün yer aldığı göze çarpmaktadır. Benzer biçimde, 1961 Anayasası’nın 11. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin ancak yasayla sınırlandırabileceği belirtilmektedir. 1982 Anayasası’nın ilk şeklinde de temel hak ve özgürlüklerin yasayla sınırlandırabileceği ifade edilmiştir. 1924 ve 1962 Anayasalarından farklı olarak, “ancak” kanunla sınırlandırabileceği ibaresi 1982 Anayasası’nda yer almamıştır. 1982 Anayasası’nda “ancak” sözcüğü MGK (Milli Güvenlik Konseyi) aşamasında Anayasa metninden çıkartılmıştır. 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile “ancak” sözcüğü yeniden 13. madde metnine eklenmiş bulunmaktadır (Atakan, 2006: 5).

6. Kite İletişim Özgürlüğü Kavramı

İletişimin doğal gelişim süreci içerisinde, gerek iletişimin şekli ve içeriği, gerekse kullanılan araçlardan hareket edilerek birçok özgürlük ve hak kavramı ortaya çıkmıştır. Bunlar, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, yazma özgürlüğü, yayınlama özgürlüğü, basın özgürlüğü, radyo ve televizyon özgürlüğü, internet özgürlüğü, iletişim özgürlüğü ve haber alma ya da verme hakkı gibi kavramlardır. Bu hak ve özgürlüklerden bir kısmı, tarihsel süreç içinde icat edilerek ortaya çıkan bazı yeni araçlarla ilintili olmakla beraber, bir kısmı da değişen ve gelişen özgürlük anlayışı sonucunda terminolojide yerini almıştır (Dönmezer, 1976: 10).

İletişim özgürlüğü, sadece haberleri, düşünceleri yaymaktan ibaret olmayıp, aynı zamanda kişilerin sosyal yaşantısında gerekli olan haberlerin izlenmesi, düşüncelerin yayılması gibi hakları da içermektedir. Dolayısıyla, iletişim özgürlüğü anayasal bir özgürlüktür ve kişilerin haber alma-verme özgürlüğünü ifade eder. Bu manada, iletişim özgürlüğü ifadesi, aynı zamanda kişinin özel hayatına dair bir iletişim anlamını da içermektedir.

İnsanlar, iletişim tarihi boyunca paylaşım ihtiyacının giderilmesine gerek duymuştur ve bu ihtiyacı gidermek için pek çok iletişim yoluna başvurmuştur. Teknolojik gelişmelerle birlikte gelişen ve elektronikleşen iletişim araçları, iletişimi kolaylaştırıp hızlandırmıştır ve kitle iletişimini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde radyo- televizyon, posta, telefon, bilgisayar gibi pek çok iletişim aracı, iletişim hayatının vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Bu elektronik haberleşme araçları McLuhan'ın da deyimiyle dünyayı "küresel bir köy" haline getirmiştir.

Kitle iletişim özgürlüğü kavramı, kitle haberleşme araçlarından radyo-televizyon ve sinemanın kitle iletişiminde önemli bir rol oynamaya başlamasıyla birlikte, bu alanda bulunması gereken özgürlüğü ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Gerçekten de, basın özgürlüğü sadece yazılı basın yolu ile haberleşmeye ilişkin algılandığından,

diğer modern kitle haberleşme araçlarını da kapsayan böyle bir kavrama olan gereksinim açıktır. Haberleşme özgürlüğü, haber, düşünce ve kanıları yayma hakkının yanı sıra, çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşulu olan haber, düşünce ve kanıların okunması, dinlenmesi ve izlenmesi hakkını da kapsamına almaktadır (İçel ve Ünver, 2005: 23-28).

Günümüzde; kitle iletişim özgürlüğü ve basın özgürlüğü kavramlarından anlaşılması gereken, devletin bu konuda kısıtlayıcı tedbirler almaması, tarafsız bir tutum takınması ve yalnızca basının gelişimini onaylaması değildir. Bu sayılanların yanında, basın ve iletişim özgürlüğünün adeta kolektif bir hürriyet ve sosyal bir hak olarak ortaya çıktığı gerçeği unutulmamalıdır. Özgürlüğün kullanımının sağlanabilmesi için, devletin yalnızca tarafsız bir tutum takınmasının yeterli olmadığı kabul edilmelidir. Buna ek olarak, hakkın gelişimi ve kullanımı için bazı teşvik edici tedbirler de alınması gerektiği görüşü, yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu anlamda, kitle iletişim özgürlüğü, kolektif bir özgürlük ve sosyal bir haktır (Dönmezer, 1976: 227). Anayasa'nın 28. maddesinin 2. fıkrası, "Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirler alır" hükmünü koyarak, 29. maddesinin 4. fıkrası da, "Sürelî yayınlar, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların, araç ve imkanlarından eşitlik esasına göre yararlanır" demek suretiyle basın ve haberleşme özgürlüğünün fiilen gerçekleştirilmesini sağlamak hususunda devleti yükümlü tutmuştur. Esasen, 28. maddenin 2. fıkrasında, basın ve kitle iletişim özgürlüğünün yanı sıra, "Haber alma hürriyeti" nden de söz ediliyor olması, haberlerin serbestçe alınması hakkını da kapsayan haberleşme özgürlüğünün bu cephesinin, Anayasa tarafından kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak şeklinde kabul edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. (İçel ve Ünver, 2005: 57).

Kitle iletişim özgürlüğünün unsurlarına kısaca değinmek gerekirse; kitle iletişim ve basın özgürlüğünün içerdiği en temel haklardan biri olan haber, düşünce ve bilgilere ulaşma hakkının bir anlam ifade edebilmesinin, haber, düşünce ve bilgi kaynaklarının çeşitliliğine ve onlara ulaşma kanallarının ne derece açık olduğuna bağlı olduğu görülmektedir. Bu noktada, basının en birincil ve en önemli haber kaynağını, esas itibarıyla devlet kurumları oluşturmaktadır. Çünkü devlet, bireyleri doğrudan ilgilendiren

ve çok geniş oranda idari/siyasi bilgilere ve belgelere sahiptir (Sunay, 2001: 146). Bireylerin devletin elindeki bu bilgilere ve belgelere ulaşma hakkına, bilgi edinme hakkı denilmektedir. Şeffaf yönetimin olmazsa olmaz koşulu olan bilgi edinme hakkı, bireyin kendisine, belli durumlarda başkalarına ve kamu idarelerine ilişkin bilgileri, idari otoriteden alma hakkı olarak tanımlanmaktadır (Özek, 1999: 63). Bu hakkın tanınması, habercinin haber kaynağına ulaşması olanağını sağladığından, basın özgürlüğü açısından özel bir önem taşımaktadır. Yalnızca siyasal yapının, bilgi edinme hakkına işlerlik kazandırdığı ortamlarda ya da ülkelerde; özgür, yaygın, çok yönlü, doğru, saptırılmamış bilgi ve haber dolaşımı gerçekleşebilmektedir (Özek, 1999: 63).

Şüphesiz kitle iletişim özgürlüğü kavramı ele alındığında göz ardı edilmemesi gereken bir hak da, bireylerin belirli bir konuya ilişkin inançlarını, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleri anlamına gelen açıklayabilme hakkıdır. Haber, kanı, bilgi ve düşünceleri serbestçe açıklayabilme hakkı, demokratik bir toplumsal yapının tesisi açısından son derece önemlidir. Siyasi iktidarın vatandaşlar tarafından denetlenebilmesi, ancak bu hakkın tanınması ile mümkün olabilir. Bu hakkın kullanılması sayesinde gerçekleştirilen denetimin, gerçek manada bir denetim olabilmesi için, özgürce yorumlamayı ve eleştirmeyi engelleyebilecek hukuki ve siyasi pürüzlerin ortadan kaldırılması şarttır. Burada en önemli görev siyasi iktidarlara düşmektedir. Siyasi iktidarlar, bu hakkın kullanımına mani olabilecek hukuki ve siyasi engelleri ortadan kaldırmakla yükümlüdürler.

Kitle iletişim özgürlüğünün sağlanabilmesi için gereken temel haklardan biri de, kişilerin ulaştıkları haber, kanı, bilgi ve düşünceler yoluyla oluşturdukları fikirlerini ve kanaatlerini serbestçe yayabilmeleri hakkıdır. Kişiler bu haklarını kullanırken, düşüncelerini açıklayabilir, varsa eleştirilerini ifade edebilirler. Siyasi irade, bu hakkın özgürce kullanılmasına olanak sağlayacak ortamı sağlamak zorundadır. Haber, kanı, bilgi, fikir ve düşünceleri serbestçe yayabilme hakkının bulunmadığı ülkelerde, kitle iletişim özgürlüğünün varlığından söz edilmesi mümkün değildir (Yücel, 2012, 7-8). Sözü edilen konuyla ilintili olarak haber, düşünce, fikir ve bilgileri yorumlama ve eleştirme hakkı, aynı zamanda yukarıda bahsedilen “açıklama ve yayma” özgürlüğünün

önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Eleştirilerin ve yorumların serbestçe yapılamadığı bir toplumda kamusal sorunlar hakkında sağlıklı bilgi edinebilmek ve kamunun iyiliğine olanı tespit edebilmek mümkün değildir. Bu çerçevede, özellikle kamu otoritelerinin eleştirilmesi, demokrasinin temel taşı oluşturmaktadır (Erdoğan, 2001: 9). Bu noktada, ileride değinilecek olan ifade özgürlüğü kavramı da kitle iletişim özgürlüğü kavramına dâhil olmaktadır.

6.1. Kitle İletişim Özgürlüğü – Düşünce Özgürlüğü İlişkisi

İnsan, akıl sahibi olma ve bu sayede düşünebilme özelliğiyle, çevresindeki olguları gözlemleyerek bunlar hakkında değerlendirmeler yapmakta ve ulaştığı sonuçlar doğrultusunda, davranışlarına bir yön vererek hayatını anlamlandırmaktadır. Düşünce ise, sözlü veya yazılı olarak başka öznelere de aktarılabilme, devredilebilme veya iletilebilme özelliğine sahip zihinsel ürün olarak tanımlanmıştır (Demir ve Acar, 1992: 108). Bireyin iç dünyasının bir ürünü olmakla beraber düşünce, kendiliğinden oluşmamaktadır ve büyük ölçüde dış belirleyicilerden etkilenmektedir. (Kaboğlu, 1994: 187). Bu sebeple, düşüncelerin oluşumunda rol oynayan bilgi edinme, haber ve belgelere ulaşabilme hakkı ve imkânı da, sağlıklı düşüncenin oluşabilmesi için varlığı zorunlu öğelerdendir.

Düşünce özgürlüğü kavramı, hukuki açıdan çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Tanör'e göre (1994:59), düşünce özgürlüğü, insanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte (dernek, toplantı, sendika vb.) çeşitli yollarla (söz, basın, resim, sinema, tiyatro vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelmektedir. Burada sözü edilen üç öğe, yani düşüncelere ulaşabilme, düşüncelerinden ötürü kınanmama ve bu düşünceleri serbestçe yayabilme hakkı, bir bütün oluşturmakta ve genellikle düşünce özgürlüğü, düşünme ve açıklama özgürlüğü ya da sadece açıklama özgürlüğü şeklinde tanımlanmaktadır.

Diğer bir tanıma göre düşünce özgürlüğü, insanın karşılaştığı bütün sorunlara vermek istediği yanıtları kendi kendine seçebilme ya da şahsen hazırlayabilme, bireysel ve sosyal davranışlarını bu yanıtlara uydurabilme ve gerçek olarak nitelediği şeyi, başkalarına iletebilme olanağıdır (Kaboğlu, 1994: 188). Düşünce özgürlüğü kavramını, düşünsel özgürlük olarak adlandıran Aliefendioğlu ise, sözü edilen özgürlüğün kişinin özgür düşünme yetisine sahip olması yanında, düşünce ve kanılarını serbestçe açıklayabilmesini de içerdiğini ifade etmiştir. Aliefendioğlu, düşünce özgürlüğü kavramının aynı zamanda başka düşüncelere ulaşabilme özgürlüğünü (haber alma, bilim ve sanat öğrenme özgürlüklerini); din ve vicdan özgürlüğünü de kapsadığını belirterek, bireysel ya da örgütlü olarak düşünce doğrultusunda davranabilme ve eylemde bulunabilmenin de, bu özgürlüğün unsurları olduğunu vurgulamıştır (Aliefendioğlu, 1995-1996: 12).

Düşünceyi açıklama kavramı söz konusu olduğunda, kuşkusuz kitle iletişim özgürlüğü de günümüzde düşünce özgürlüğünün unsurlarından biri olarak görülmektedir. Matbaanın kullanılmaya başlamasıyla birlikte, düşünce ile toplum arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu tarihten sonra, düşüncenin basılmış, bir başka ifadeyle seri halde çoğaltılmış eserlerle açıklanması söz konusu olmuştur. Böylece, düşünceyi açıklama özgürlüğünün yazılı ortamda -ya da günümüz koşulları içerisinde değerlendirildiğinde tv, radyo ya da internet aracılığıyla- geniş kitlelere ulaşacak şekilde yayılması gibi, yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, haber, bilgi ve mesajların serbestçe yayılmasını sağladığından, bu anlamda, kitle iletişim özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğünün kapsamı içerisinde düşünülmelidir (Gedik, 2007: 25). Bu noktadan hareketle, ifade özgürlüğü kavramının da, düşünce özgürlüğü ile içiçe geçmiş bir kavram olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

6.2. Kitle İletişim Özgürlüğü – İfade Özgürlüğü İlişkisi

Düşünce, insanın kendi iç dünyasıyla ilgilidir ve bu ifade edilmediği sürece yani açığa vurulmadığı sürece başkaları tarafından bilinemez. Bu nedenle düşünce özgürlüğü, her bir bireyde bulunması gereken bir özgürlüktür ve sınırlandırılmaz. Düşünceyi açıklama ise, ifade etme anlamını taşımaktadır. İfade özgürlüğü, hukukta da yer alan bir kavram

olarak, incelemeye daha uygun düşmektedir. Düşünce özgürlüğünün ifade edilebilmesi için, yani ifade özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için, düşüncenin hiçbir korku ve kaygıya kapılmaksızın gerçekleşmesi, yasaklama, ceza tehdidi gibi engeller olmadan, bireysel olarak ya da topluca ifade edilebilmesi, düşüncenin paylaşılması ve zenginleştirilmesine olanak sağlayacak özgür bir tartışma ortamının tanınması gerekir.

İfade özgürlüğü kavramından ne anlaşıldığının ortaya konabilmesi için, ifade sözcüğü ile ne kastedildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. İfade kavramının temelinde, insanın en soylu eylemi olarak görülen düşünce vardır. İnsanların konulara ve olaylara dair düşüncelerini, tepkilerini ve duygularını dış dünyaya yansıtma ifade adını almaktadır. Dış dünyaya yansıtma, hem konuşma yoluyla hem de duyguların mimik ve jestler yoluyla dışa vurumu olarak belirebilir. Hangi tür ifadelerin ifade özgürlüğü korumasından faydalanacağını önceden belirlemek ve genel sınırlar çizmek bir ölçüde mümkün olabilse de, bu durumun temel insan haklarından sayılan ifade özgürlüğünün sınırlandırılması açısından hakkaniyetli sonuçlara ulaşılabileceği konusunda derin şüpheler uyandırdığı bilinmektedir. Özgürlüklerin asıl, yasakların istisna olduğu liberal sistemlerde; ifadenin içeriği değil dışa yansıtılış şekli üzerinden sınırlama yoluna gidilmektedir. Ancak bununla birlikte, başkalarının ün ve şöhretine zarar veren, kamu düzeni ile genel sağlığı bozan eylemlerin ve terör eylemlerinin ifade özgürlüğü korumasından faydalanamayacağı yolunda bir anlayış bulunmaktadır (Yılmaz, 2011: 9).

Anayasa Mahkemesi kararlarında ifade özgürlüğü düşünce ve düşüncüyü açıklama hürriyetinden müteşekkil bir hürriyet olarak tanımlanmaktadır. Anayasa Mahkemesinin, E:1963/16, K:1963/83 dosya numaralı ve 08.04.1963 tarihli kararında bu değerlendirme şu ifadelerle açıklanmıştır:

“Düşünce ve kanaat hürriyeti insanların en tabii haklarından. Herkes istediği gibi düşünmekte, istediği fikre inanmakta serbesttir. Kişinin iç âlemi kanunun her çeşit müdahalesinin dışındadır. Ancak, kişinin iç âleminde kaldığı sürece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyeti, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukukun ve kanunun sahasına girer ve toplumsal yaşamın gerektirdiği bazı kayıtlamalara bağlanabilir. İnsanların toplum halinde yaşayabilmeleri ancak toplum hayatının bazı

esaslara ve kurallara bağlanması ile mümkündür. Bu zaruret insanın iç hayatı bakımından mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyetinin, söz, yazı, resim vesaire gibi çeşitli vasıtalarla açığa vurulurken toplumsal yaşayışın sürekliliği (devam ve bekası) sağlanmak için belli esaslara ve kurallara bağlanmak suretiyle kayıtlanmasını zorunlu kılar... Bahsi geçen... kayıtlama... vatandaşın... hakkında herhangi bir kanaat beslenmesini men edici mahiyet taşımamaktadır. Esasen kanaat besleme kişinin iç âlemini ilgilendirdiği cihetle kayıtlanmaya da tabi tutulamaz. Bu kanaatin söz, yazı, resim vesaire gibi vasıtalarla açığa vurulmasıdır ki... bazı kayıtlamalara tabi kılınmıştır.” (İlal, 1986: 64).

Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğünü değerlendirme şeklini eleştiren Ersan İlal'e göre, Anayasa mahkemesi düşünce açıklamalarını düşünceden ayıran, onlara ayrı bir eylem niteliği kazandıran bir yaklaşım içindedir. Oysa düşünceyi açıklama olgusu düşünceden bağımsız biçimde ele alınamaz. Bu nedenle ifade özgürlüğü kavramı İlal tarafından, “Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü” şeklinde adlandırılmıştır (İlal, 1986: 65).

Kişi temel hak ve hürriyetlerinin en önemli kısmını ifade özgürlüğü kavramı oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü, kişinin dokunulmaz, vazgeçilemez, rıza ile dahi devredilemez hakları arasında yer almaktadır. Temel insan haklarından sayılan ifade özgürlüğü sağlanmadan, diğer hakların varlığından söz edilemez. Anayasada sayılan basın hürriyeti, haberleşme hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti gibi hürriyetlerin temelini ifade hürriyeti oluşturmaktadır. Bu anlamda, ifade özgürlüğü, önce asli temel bir özgürlük olmakla beraber ve diğer özgürlüklerin birçoğunun bu özgürlük sağlanmadan var olması olanaksız görünmektedir (Dönmezer, 1976: 27).

İfade özgürlüğü kavramına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da büyük önem verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ifade özgürlüğüne (*freedom of expression*) verdiği önemi sembolik olarak göstermek amacıyla ilk kararını ifade özgürlüğü konusunda vermiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Handyside/İngiltere Davası' nın karar gerekçesinde, her türlü düşüncenin ifade edilmesinin demokratik toplumun gereği olduğunu şu şekilde belirtmiştir: “Düşünceleri açıklama özgürlüğü, bir toplumun ilerlemesi ve kişilerin kendilerini geliştirmeleri için önemli ve gerekli haklardan biridir.

Bu özgürlük, yalnızca bilgi ve fikir düzeyinde olan, farklılık oluşturmeyen ya da saldırgan olmayan düşüncelere değil, aynı zamanda saldırgan, devleti ya da nüfusun bir kesimini rahatsız edici, şoka uğraticı düşüncelere de tanınmalıdır. Çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğin olmadığı bir yerde, demokratik toplumdaki söz edilemez.” (Yılmaz, 2011: 16).

Günümüz koşullarında ifade özgürlüğü kavramını, kitle iletişim araçları ve medya kavramlarından bağımsız düşünmek olanaksızdır. Düşünce ve kanaatlerin ifade edilme biçimlerinin farklı ve naklediliş araçlarının çeşitli olduğu gerçeği karşısında, gazetede bir köşe yazısının, radyo ve televizyon aracılığıyla iletilen bir mesajın, ya da genel anlamda herhangi bir yayının da ifade kapsamına girdiği açık olmakla beraber, gerek basın özgürlüğü, gerekse görsel - işitsel iletişim özgürlüğünün, ifade özgürlüğü genel kategorisi içinde yer aldığı kabul edilmektedir (Yılmaz 2006: 23). Bu sebeple, bazı hukuki belgelerde ifade hürriyeti ve görsel - işitsel iletişim özgürlüğünün beraber düzenlendiği görülmektedir. Örneğin Alman Anayasasının 5. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlerken, görsel-işitsel iletişim hürriyeti de şu ifadelerle güvence altına alınmıştır:

“Herkes fikrini sözlü, yazılı ve resimli olarak serbestçe ifade etmek ve yaymak ve kendisini genel olarak erişilebilir kaynaklardan serbestçe bilgilendirmek hakkına sahiptir. Basın özgürlüğü ve yayın (radyo-televizyon) yoluyla haber verme ve film özgürlüğü garanti altındadır. Hiçbir sansür yapılmayacaktır.” (Yılmaz, 2011: 56).

Kitle iletişim araçları ve medya ile ifade özgürlüğü ilişkisi konusu ele alındığında sözü edilmesi gereken önemli etkenlerden biri de kuşkusuz medyadaki tekelleşme olgusudur. Bu anlamda basında tekelleşme, hem ifade hem de bilgilenme hakkını ortadan kaldıran bir gelişim olarak değerlendirilmektedir. Tekelleşen ulusal ve uluslararası sermaye güçleri, sahip oldukları basın kuruluşları aracılığıyla gerçekleri saptırabilmekte, kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmekte ve dolayısıyla halkın bilgilenme hakkını elinden almaktadırlar (Demirhan, 2009: 139). Özgürlükçü bir iletişim düzeninden bahsedilebilmesi için, özgür dolaşımı sağlanan bir haberin ya da bilginin doğru haber/bilgi olmasını sağlayacak ve gerçeklerin saptırılmasını engelleyecek

önlemlerin alınması konusunda siyasal gücün yükümlülük üstlenmesi gerekir. Bu yükümlülük, demokratik düzende egemen halkın sadece bilgi edinmesi kuralının değil doğru bilgi edinmesi hakkı kuralının doğal sonucudur (Demirhan, 2009: 140).

Medya alanındaki tekelleşmenin herhangi bir alandaki tekelleşmeden daha tehlikeli sonuçlar doğurması muhtemeldir Medya alanında, değişim konusu bilgi ve düşünceler olduğundan, medyada tekelleşme bu anlamda bilgi ve düşüncelerin de tekelleşmesi anlamına gelmektedir. Tekelleşme olgusundaki demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan çok seslilik zarar görecektir ve tam anlamıyla demokrasiden bahsedilemeyecektir. Medyada tekelleşmenin doğuracağı olumsuz sonuçlar, şu şekilde açıklanmaktadır: “Medyada tekelleşme eğilimleri görüldüğünde medyanın temel işlevi aksamakta, tekellerin kendi özel tercihleri, kendi özel yargıları, kendi hesapları aktardıkları bilgiye de yansımaktadır. Eğer medyada böyle bir tekelleşme eğilimi varsa medyadan topluma yansıyan bütün bilginin çarpıtıldığını, bozulduğunu ve medyadaki tekellerin sadece kullanıcı ile kendi arasında değil, bütün toplumla kendi iletişiminde enformasyon akımını bozduğu görülmektedir. Dolayısıyla medyada tekelleşme toplumsal doku bozukluğuna yol açmaktadır.” (Berksoy’dan akt. Yılmaz, 2011: 65-66).

Türkiye’de, 6112 sayılı, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’da, görsel-ışitsel alanda tekelleşmeyi önleyici nitelikte 19. madde tesis edilmiştir. 19. madde uyarınca “Bir gerçek veya tüzel kişi doğrudan veya dolaylı olarak en fazla dört karasal yayın lisansına sahip medya hizmet sağlayıcı kuruluşa ortak olabilir. Ancak, birden çok medya hizmet sağlayıcıya ortaklıkta bir gerçek veya tüzel kişinin doğrudan veya dolaylı hisse sahibi olduğu medya hizmet sağlayıcı kuruluşların yıllık toplam ticari iletişim geliri, sektörün toplam ticari iletişim gelirinin yüzde otuzunu geçemez.” denilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ise bugüne değin özel tekelleşmelerle ilgili vermiş olduğu bir karar bulunmamaktadır. Buna karşın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi görsel-ışitsel medya alanında kamu tekeli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesine aykırı bulmaktadır. Bunun ana nedeni, kamu tekeli ile bilgi kaynakları bakımından çoğulculuk sağlanamayacağıdır. Bu tür bir tekeli

demokratik bir toplumda gerekli değildir; ancak acil toplumsal ihtiyaçlar temelinde haklı gösterilebilir (Yılmaz, 2011: 66).

İfade özgürlüğü ve kitle iletişim araçları ilişkisi ekseninde değinilmesi gereken bir diğer etken de medyadaki denetim olgusudur. Bilindiği üzere, görsel-işitsel medyanın bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki rol ve etkinliği sürekli artmaktadır. Günümüzde önde gelen haber ve bilgi kaynağı olan ve bireyin sosyalleşmesinde de önemli rolü olan televizyonun, faaliyet göstereceği alanın genel çerçevesinin çizilmesi yani düzenlenmesi ve denetlenmesi, zamanla daha sık tartışılır bir konu haline gelmiştir. İletişim alanına da yansıyan teknolojik gelişmeler, iletilerin aynı anda tüm dünyaya ulaşabilir hale gelmesini sağlamıştır. Böylece kitle iletişim araçları, hitap edebildiği kitlelerin de genişlemesi ile haber ve bilgi verme, kamuoyu oluşumuna etki etme gibi fonksiyonları açısından daha işlevsel bir hâl almıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ve eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda, ucuz ve kolay ulaşılabilir olması nedeniyle radyo ve televizyon, bireylerin başlıca haber, bilgilenme ve eğlenme aracı konumundadır. Tüm bu gelişmeler, etkinlik alanı çok geniş olan radyo ve televizyon yayıncılığının düzenlenmesi ve yayınların toplum üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini en az seviyeye indirmek hedefi gibi yeni kavramları da tartışılır kılmaktadır (Işık, 2002: 50).

Günümüzde en yaygın bilgi kaynağı haline gelen kitle iletişim araçları, tutum ve davranışlardan yaşam biçimine kadar pek çok alanda derin etkilere sahiptir. Bu etkiler nedeniyle kitle iletişim araçlarının faaliyet göstereceği iletişim alanının düzenlenmesi ve denetlenmesi konusu ortaya atılmıştır. İfade özgürlüğü – kitle iletişim araçları ilişkisi bakımından söz konusu olgu daha da önem arz etmektedir. Halit Yılmaz, görsel-işitsel iletişim alanının düzenlenmesine ilişkin yaklaşımın ortaya çıkmasında tarihsel bir olayın etkisinin olduğunu belirtmektedir. Yılmaz'a göre, bu alanın düzenlenmesine ilişkin çekirdek anlayışın temelinde, radyonun tam da yaygınlaşmaya başladığı sıralarda bazı ideolojiler için bir propaganda aracı gibi kullanılmasının izleri yatmaktadır (Yılmaz, 2006: 36).

Özel yayıncılığın yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal yayıncılığın etkinliğinin azalmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren, yayıncılık alanının düzenlenmesi daha da önemli bir konu haline gelmiştir. Böylece, medyadaki düzenlemeyi ve denetimi gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan kuruluşların, denetleme işlevlerini uygulamak için sahip oldukları sorumlulukları daha da ağırlık kazanmıştır. Yayıncılık sistemindeki yasal çerçevenin siyasi otorite tarafından oluşturulması, düzenleyici kurulların da bu çerçeve içinde hareket etmesi, denetim işlevi lehine oluşan bu ağırlığın nedeni olarak gösterilebilir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının, toplumu bilgilendirme, siyasal iktidarlar üzerinde denetim ve eleştiri imkânı sağlama, bireyin temel hak ve özgürlüklerinden biri olan haberleşme ve bilgi alma hakkının güvencesini sağlama gibi konularda önemli bir rol üstlendiği düşünülecek olursa, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan bu araçların, topluma karşı sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için özgür bir ortamda faaliyet göstermeleri de hayati bir önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçları faydalı amaçlar için kullanıldıklarında sosyalleştirme, eğitime, siyasal katılım sağlama, eğlendirme gibi olumlu işlevler yerine getirebilirler. Ancak tam aksine yanlış bir şekilde ve zararlı amaçlar için kullanılmaları neticesinde ise pek çok olumsuzluğa araç veya neden olabilirler. Bu muhtemel olumsuzluklardan bazıları, toplumu belli çıkar ilişkileri ve amaçlar doğrultusunda manipüle etme, zihin denetimi, dezenformasyon, yanlış yönlendirme, siyasete yön verme, depolitizasyon, bireyi şiddete yöneltme, yalnızlaştırma ve sosyal hayattan koparma, çocukların ve gençlerin istismar edilmesi, tüketim kültürü oluşturma, kültürel emperyalizm şeklinde sıralanabilir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının, özellikle de geniş kitleleri kolayca etkileyebilme gücü olan radyo ve televizyon yayınlarının, belli sınırlar çerçevesinde düzenlenip denetlenmesi gerekliliği birçok ülkede kabul edilen bir gerçeklik hâline gelmiştir (Karadağ, 2012: 29). Ancak bu noktada, söz konusu düzenleme ve denetimlerin, ifade özgürlüğü ve eleştiri özgürlüğü gibi kavramların engellenmesine yol açmaması, dikkat edilmesi gereken en önemli husus olmalıdır. Düzenleme ve denetimlerin, kitle iletişim araçlarını hegemonik ideolojilerin ve iktidar sahiplerinin propaganda arenasına dönüştürmesine izin verilmemelidir. Zira aksi takdirde demokrasinin temel prensiplerine aykırı bir iletişim ve haberleşme ortamının doğacağı, toplumun her kesimi tarafından kabul görecektir.

BÖLÜM II

KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İletişim ve hukuk sosyal bilimlerin farklı iki disiplini olsa da, kesiştikleri ortak noktalar bulunmaktadır ve toplumun ve iletişimin olduğu her yerde hukuk vardır. İletişimin kitlesel boyut taşıdığı kullanım biçimi, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen kitle iletişimidir ve iletişimin bu şekli, üzerinde en çok araştırma, sorgulama, tartışma yapılan yönünü oluşturmaktadır. Hukuksal alanda iletişimin bu kullanım şeklini medya hukuku, radyo ve televizyon hukuku, basın hukuku gibi adlar taşıyan hukuk dalları inceler.

İletişim, genel hukuk kuralları çerçevesinde tanınmış bir hak ve özgürlüktür. Dolayısıyla, kitle iletişimi, düşüncüyü açıklama, ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı vb. ile yakından alakalıdır. Kitle iletişim özgürlüğü kavramı da bu doğrultuda anlam kazanmaktadır. Bu nedenle, kitle iletişim özgürlüğünün hukuksal boyutundan da söz etmek adına, bu bölüm de çalışmaya eklenmiştir.

1. Uluslararası Sözleşmeler ve Kitle İletişim Özgürlüğü

Kitle iletişiminin 20. yüzyılda ulusal sınırları aşarak uluslararası alanda da kendini hissettirmesiyle birlikte çeşitli uluslararası kuruluşlar da kitle iletişim özgürlüğü konusunda çalışmalar ve düzenlemeler yapmışlardır. İnsanların tüm dünyanın sorunları ile her geçen gün daha çok ilgilenmeye başlaması ve bu sayede kitle iletişiminin uluslararası hal alması, kitle iletişim özgürlüğünün iç hukuk hükümlerinin yanında uluslararası güvence altına alınması gereğini de doğurmuştur (İçel ve Ünver, 2005: 29). Birleşmiş Milletler Cemiyeti tarafından 1948'de Cenevre'de düzenlenen Haberleşme Özgürlüğü Konferansı'nda, kişinin hükümetlerin müdahalesi olmadan, düşüncelerini açıklamak özgürlüğüne sahip bulunduğunu, bu özgürlüğün ülke sınırlarına bağlı olmaksızın sözlü, yazılı, basılı biçimde veya resimle yahut kanunen kabul edilmiş göze

veya kulağa seslenen araçlarla, haber ve fikirleri araştırmak, almak ve ulaştırmak serbestisini kapsadığını belirten bir metin kabul edilmiştir. Söz konusu metnin “A” ekinde, “haber ve düşünceleri düzenli bir biçimde toplayan kamusal veya özel mülkiyetteki tüm radyo, basın ve sinema teşebbüslerinin” bu metnin kapsamına girdiği açıklanmıştır (İçel ve Ünver, 2005: 30).

İletişimin, yaşanan gelişmelere bağlı olarak genişlemesi, son dönemlere kadar sadece kitap ve gazetelerden ibaret görülen kitle iletişim araçlarının arasına radyo, televizyon, sinema, internet gibi teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan yeni araçların eklenmesi, kitle iletişimi olgusunu oldukça karmaşık bir hâle büründürmüştür. Bu yapıyla duygu, düşünce ve kanaatlerin kitle iletişim araçları yoluyla iletilmesini deyimleyen kitle iletişim özgürlüğü, öğretilerde artık klasik basın ve görsel-ışitsel iletişim özgürlüğü biçiminde ayrı ayrı incelenmektedir. Böyle bir ayrıma Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metninde yer verilmediği gibi, yazılı basın konusunda da ayrı normatif ve somut bir madde bulunmamaktadır. Fakat sözleşme çerçevesinde kitle iletişim özgürlüğü, tüm kitle iletişim araçlarını kapsayacak genişlikte, bilgi alma ve verme özgürlüğünün bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu alandaki koruma da, ifade özgürlüğünün düzenlendiği 10. madde vasıtasıyla sağlanmaktadır. Söz konusu 10. maddeye göre:

“1-Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın, haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2- Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması, veya yargı

organının otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla öngörülen bazı usullere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir. “ (Sunay, 2001: 131).

Madde metninden de anlaşıldığı üzere, düzenlemenin ilk fıkrasında, ifade özgürlüğü konusunda ana prensip ortaya konulmuş ve bu özgürlük güvence altına alınmıştır. İkinci fıkrada ise, ifade özgürlüğüne karşı izin verilebilir müdahalelerin neler olduğu belirtilmiştir. Sözleşme metninin satır aralarında ve buna dayalı olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında, ifade özgürlüğünün demokratik toplumun zorunlu temellerinden biri olduğu vurgulanmakta ve toplumun ilerlemesi ve bireylerin kendilerine güvenleri için, devletlerin bu özgürlüğü koruyacak tüm tedbirleri alması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak ifade özgürlüğünün sınırsız olmadığı, sözleşmeyle sağlanan hakkın bazı durumlarda sınırlandırılabilceği de açıkça belirtilmektedir (Günler, 2006: 48).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin başlangıç kısmında sözü edilen gerçek siyasi demokrasi ve insan haklarına saygı koşullarında, ifade özgürlüğü sadece kendi içinde önem taşımamaktadır. Aynı zamanda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanan başka hakların da korunması açısından merkezi bir rol oynamaktadır. Bağımsız ve tarafsız mahkemelerin koruması altında olan geniş kapsamlı ve tam manasıyla bir ifade özgürlüğü hakkı garanti altına alınmaksızın, özgür bir ülkeden ya da demokrasiden söz etmek mümkün olmayacaktır (Macovei, 2004: 6). Zira demokrasi, her türlü inanç, fikir ve düşüncenin açığa vurularak serbest bir tartışma ortamı yaratılması esası üzerine kuruludur (Tezcan, Erdem ve Sancakdar, 2002: 307). Düşüncelerin açığa vurulmasının engellenmesi, muhalefetin etkinliğini azaltmakta ve toplumsal sorunların kuvvet ve zor kullanılarak çözümlenmesine yol açmaktadır (Ünal, 2001: 242). Son yıllarda, bireysel ifade özgürlüğünün yanında kitlesel iletişim özgürlüğünün de büyük önem kazanmasıyla paralel biçimde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi bağlamında en önemli sorunlar, kitlesel iletişim özgürlüğü düzeyinde ortaya çıkar olmuştur (Sunay, 2001: 130).

Bu noktada, kitle iletişim araçları ve basın özgürlüğünün hukuk açısından konumu özelinde, Türkiye'deki duruma dair bir örnek niteliği taşıması sebebiyle aşağıdaki davaya değinmek faydalı olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatları doğrultusunda basın özgürlüğüne yapılan vurgunun konusunu kamusal bir figür oluşturabileceği gibi, bazen de kamusal yarar sağlayan bilginin kendisi oluşturabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen "Incal v. Türkiye" vak'asında (Incal v. Türkiye, 09.06.1998, Başvuru No: 22678/93) sözü edilen olayda, hükümetin ırkçı söylemler kullanarak Kürt halkını İzmir'den göç etmeye zorlayan politikalarını eleştiren broşürler dağıtılması kararını imzalayan başvurucu, yerel mahkeme tarafından halkı hükümet aleyhine kışkırtan ve suç işlemeye teşvik eden propaganda yaptığı gerekçesiyle, 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 312/2-3 ve 5680 Sayılı Basın Kanunu'nun ek 4. maddesi gereğince cezalandırılmıştır². Başvurucunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yaptığı başvuru sonucu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, muhalefet partisi üyesi siyasetçilerin ifade özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir (Beloff, 2002: 81). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hükümete yönelik eleştirilerin sınırları, politikacılara karşı olan eleştirilerin sınırından da geniştir. Hükümete karşı söz konusu denetimi yapma yetkisi sadece yasama ve yargı organlarına ait değildir. Yasama ve yargı dışında basının ve kamuoyunun da hükümetin eylem ve ihmallerini denetim yetkisi vardır. Hükümet, işgal ettiği üstün mevki nedeniyle, muhaliflerinin ve medyanın haksız saldırılarını ve eleştirilerini karşılarken, en son çare olarak ceza davasına başvuru yolunu kullanmalıdır. Bununla birlikte, yetkili devlet otoriteleri kamu güvencesinin öznesi olarak kötü niyetli ve iftira niteliğindeki suçlamalara karşı aşırıya kaçmayacak şekilde gerektiği gibi tepki göstermeyi amaçlayan cezai nitelikteki önlemleri almak yetkisine de sahiptirler (Beloff, 2002: 81).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde de, kitle iletişim ya da basın özgürlüğü, ayrı bir özgürlük olarak ele alınmamış ve düşünce özgürlüğünün kullanım şekillerinden biri olarak kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19. maddesinde; "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan

---

² Incal v. Türkiye vak'asına dair karara şu web sitesinden ulaşabilirsiniz:
<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=35638>

araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.” denilmektedir. Görüldüğü gibi bu bildirmede, özel olarak kitle iletişim ya da basın özgürlüğüne odaklanan bir yapı bulunmamaktadır (Salihpaşaoğlu, 2007: 94).

2. Türkiye Cumhuriyeti Yasalarında Kitle İletişim Özgürlüğü

1982 Anayasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden farklı olarak basın özgürlüğünü, düşünceyi açıklama özgürlüğünden ayrı bir özgürlük olarak düzenlemiştir ve bu düzenleme, 1982 Anayasası’nın ilk halinde, Kişinin Hakları ve Ödevleri başlığını taşıyan İkinci Bölümde, “basın ve yayımla ilgili hükümler” başlığı altında yer almaktadır.³

³ Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır. Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27’ nci maddeleri hükümleri uygulanır. Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırınlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı mercii emriyle önlenir. Dağıtımını önleyen yetkili mercii, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımını önleme kararı hükümsüz sayılır. Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konulamaz. Süreli ve süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hâllerinde hâkim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı mercii emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili mercii, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Süreli ve süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturma sebebiyle zapt ve müsaderesine genel hükümler uygulanır. Türkiye’de yayımlanan, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma hâlinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hakim kararıyla toplatılır. Süreli ve süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Süreli yayın çıkarılabilmesi için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili mercii, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur. Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz. Süreli yayınlar, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır. Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hâli hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere ve işletilmekten alıkonamaz. Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hâllerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, diğer birçok uluslararası sözleşme ve düzenlemelerin aksine, kitle iletişim ve basın özgürlüğü özelindeki düzenlemelere ve yaptırımlara oldukça detaylı bir biçimde yer vermiştir. Doğal olarak bu düzenlemeler, yıllar boyunca Türkiye’de basın ve kitle iletişim araçlarının ne derece baskı altında ya da ne derece özgür olduğu konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Anayasa’da, süreli ve süresiz yayınların dağıtımının önlenmesi ve “toplatılması” kararını en azından kimlerin hangi şartlarda verebileceğinin belirtilmesi, Türkiye için gerekli ve gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Türkiye basın ve yayın tarihinde birçok basın eseri, sadece siyasal iktidarı eleştirdiği için toplatılmış ve yasaklanmıştır. Bu yetkinin bağımsız yargı dışında başka bir organın eline verilmesi, hem basın özgürlüğünü hem de düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü zedeleyecektir.

1961 Anayasası’nın ilk hâlinde Türkiye’de yayımlanan gazete ve dergiler, ancak 57. maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma hâlinde mahkeme kararıyla kapatılabilmekteydi. 57. maddede belirtilen fiiller ise, insan hak ve özgürlüklerine dayanan demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine yönelik fiiller olarak tanımlanmıştı. 1971 yılında Anayasa’da yapılan bir değişiklikle yukarıda sözü edilen fiillere, milli güvenliğe, genel ahlâka, millî devlete, sosyal devlete ve kamu düzenine aykırılık oluşturan fiiller de eklenmiştir. 1982 Anayasası da aynı konuyu düzenlemiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Anayasa’nın 28. maddesine göre, Türkiye’de yayımlanan süreli yayınlar, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlar olmaktan mahkûm olma hâlinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı olma niteliğini taşıyan her türlü yayın da ayrıca yasaklanmıştır ve bunlar hâkim kararıyla toplatılırlar. Burada, 1961 ve 1982 Anayasalarında ve “kapatılma” konusu özelinde değinilmesi gereken nokta, iki anayasa arasındaki farklılığı oluşturan süreklilik ve geçicilik kavramlarıdır. 1961 Anayasasında süreli yayınların kapatılabileceği belirtilmiş, ancak kapatmanın sürekli mi geçici mi olacağı hükme bağlanmamıştır. Nitekim 1961 Anayasası döneminde birçok

---

yayımlanmasının gerekip gerekmediğine, hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir (Salihpaşaoğlu, 2007: 95-96).

gazete ve dergi süresiz olarak kapatılmıştır (Kabacalı, 1990: 199). 1982 Anayasası ile süresiz kapatma gibi, yaptırım kavramıyla, cezaların şahsiliği ilkesiyle, basınla ve basın özgürlüğüyle bağdaşmayan, anlamsız bir yaptırımın ortadan kaldırılmasının yerinde olduğu söylenebilir. Esasen süreli yayınların geçici olarak kapatılması da basın ve düşünce özgürlüğü ile bağdaşmamaktadır. Çünkü süreli yayınlar, birbirinden çok farklı dünya görüşüne sahip kişilerin yazıları, resimleri, karikatürleri gibi eserlerinden oluşmaktadır. Anayasa’da belirtilen suçların işlenmesi halinde ve süreli bir yayının kapatılması durumunda, basın özgürlüğünün engellenmesine ek olarak, kapatma kararına neden olan eserin sahibi dışında, aynı süreli yayında düşüncelerini suç işlemeksizin aktaran diğer kişiler de mahkûm edilmektedir. Bu durum, Anayasa’nın 38. maddesinde ifade edilen “cezaların şahsiliği” ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte, başkasının işlediği bir fiilden dolayı, suçla ilgisi olmayan bir kişinin, basın yoluyla düşüncelerini açıklama ve yayma hakkının geçici de olsa elinden alınması, basın özgürlüğü ile bağdaşmayan bir durumdur (Salihpaşaoğlu, 2007: 113).

Kitle iletişim ve basın özgürlüğü konusunu, kısaca bir de Anayasa Mahkemesi açısından incelemek gerekirse, Anayasa Mahkemesi’nin düşünceyi açıklama özgürlüğü ile ilgili genel tutumuna göz atmakta fayda vardır. Anayasa Mahkemesi, bu konudaki tutumunu belirlerken, açıklanan düşüncelerin içeriklerini ve öngördükleri amaçları esas almıştır. Halbuki demokrasilerde amacın gayri meşru gösterilmesi suretiyle düşünce özgürlüğünün sınırlandırılması yerine, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan yöntemlere bakılmalıdır (Sunay, 2003: 23). Demokratik toplumlarda, açıklanan düşüncelerin başlı başına suç sayılan bir eylem gibi algılanarak sınırlandırılmaları kabul edilemez. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlandırılmasında belirleyici olması gereken kriter, söz konusu düşüncelerin öngördükleri yöntemlerin şiddet içerip içermedikleri olmalıdır. Buna karşılık şiddeti tahrik ve teşvik eden düşünce açıklamalarının korunması söz konusu olamaz (Erdoğan, 2001: 9).

Anayasa Mahkemesi basın özgürlüğünü, düşünce ve kanaat özgürlüğünü tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan bir özgürlük olarak ele almaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, düşünceyi açıklama özgürlüğüyle ilgili olarak benimsediği yaklaşımı, basın

özgürlüğü için de sergilemektedir. Ancak basın özgürlüğü konusunda kullanılan ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Anayasa Mahkemesine göre, “Düşünce ve kanat özgürlüğünü tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan basın özgürlüğü de düşünce ve kanaat özgürlüğü gibi mutlak ve sınırsız değildir. Geniş halk kitlelerinin düşünce ve kanaatleri üzerinde etki yapan basının özgür olması, toplumun huzur ve selametini ve devletin güvenliğini ihlal edecek mahiyetteki beyanların ve yazıların cezasız bırakılması demek değil, sadece basının önceden kayıtlama ve kısıtlamaya tabi tutulmaması demektir. Sosyal görevini yerine getirebilmesi için basının özgür olması kadar, sorumluluk şuuru ile hareket etmesi de şarttır. Sorumluluk şuurundan yoksun bir basın, her sorumsuz kuvvet gibi er geç soysuzlaşır ve toplum hayatını sarsan ve milli güvenliği tehlikeye sokan bir kuvvet hâlini alır.” Anayasa Mahkemesi tarafından düşünce özgürlüğünün tamamlayıcısı ve onun kullanılmasını sağlayan bir özgürlük olarak nitelendirilen basın özgürlüğünden yararlanan basına, “sosyal görevini yerine getirebilmesi için basının özgür olması kadar sorumluluk şuuru ile hareket etmesi de şarttır.” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, sosyal bir görev ve sorumluluk yüklenmektedir. O halde basın bu görev ve sorumluluğun gereklerine uygun davranmadığı durumlarda da kısıtlanmaya tabi tutulabilecektir. Böyle bir yaklaşımın kitle iletişim/medya ya da basın özgürlüğünün alanını daraltacağı kuşkusuzdur. Düşüncenin herhangi bir şekilde açıklanmasında aranmayan bu kriterlerin, düşüncenin basın yoluyla aktarılmasında aranması, Anayasa Mahkemesi’nin basını, düşüncüyü açıklama özgürlüğü ile özdeş gören yaklaşımıyla da açık bir şekilde çelişir niteliktedir (Salihpaşaoğlu, 2007: 130).

Öte yandan Türkiye açısından kitle iletişim araçları ve hukuk ilişkisini incelerken değinilmesi gereken bir husus da Türkiye’de internet kullanıcısı sayısının her geçen gün artmasıyla birlikte daha sık tartışılacağı “internet yasakları ve sansür” konusudur. 2005 yılı Ağustos ayında, Telekomünikasyon Kurumu içinde bir Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) kurulmuş ve 2006 yılı Temmuz ayında çalışmalarına başlamıştır. Bu birimin oluşturulmasındaki temel amaç, 2559, 2803, 2937 ve 5271 sayılı kanunlara tabi olan iletişimin izlenmesi ve tespit edilmesi uygulamalarında, yetkileri merkezileştirmek ve tek bir birimde toplamaktır. 5651 Sayılı Kanuna göre TİB, internet içeriğinin izlenmesi/denetlenmesinden ve yargıç, mahkeme ve cumhuriyet savcılar tarafından

verilmiş erişim engelleme kararlarının uygulanmasından sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. TİB, Türkiye’de barındırılan belli bazı internet içeriklerine ve ilgili kanunun 8. maddesinde sayılan suçlar bağlamında Türkiye dışında barındırılan içeriğe erişimi, idari kararlarla engelleme yetkisine de sahiptir. Söz konusu 8. madde, yoğun eleştirilere yol açan erişim engelleme koşullarını düzenlemektedir. 8. maddenin 1. fıkrasına göre içeriğinin belli bazı suçları oluşturduğu hususunda yeterli şüphe sebebi bulunan sitelere erişim engellenecektir. 8. maddeye dâhil edilen suçlar, Türk Ceza Kanununda yer alan intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama ve 25/7/1951 tarih ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun’da yer alan suçlardır.

Bu tür içerik taşıyan web siteleri, Türkiye’de iseler kapatılabilir veya sitelere erişim engellenir, yurt dışında iseler erişim sağlayıcılar aracılığıyla filtrelenebilirler. Yakın zamanda Telekomünikasyon Kurumu Başkanı Tayfun Acarer’in basına verdiği bir demece göre, kurum, içine “hakaret ve sövme” gibi yeni suçlar da ekleyerek 8. maddedeki katalog suçların kapsamının genişletilmesine çalışmaktadır. Yine basın organlarında çıkan haberlere göre, kimi savcıların terörizm dâhil olmak üzere 5651 Sayılı Kanun’a yeni suçların eklenmesini istedikleri belirtilmektedir. Kanunun temel amacının çocukların korunması olduğu hatırlandığında, 8. maddedeki katalog suçların genişletilmesini bu gerekçeyle açıklamak zorlaşmaktadır. Hakaret gibi suçların 8. madde kataloguna eklenmesi hem erişim yasaklarında patlamaya yol açacak hem de Kanun’un amacına aykırı olacaktır (Akdeniz ve Altıparmak, 2008: 21-24).

Mahkemelerden erişim engelleme kararları alınmasında 5651 Sayılı Kanun’un 8. maddesi hükümlerinden başka, Ekim 2008’de popüler günlük internet siteleri olan “Blogger.com” ve “Blogspot”a erişimin engellenmesi örneğinde olduğu gibi 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri de kullanılabilir. 5651 Sayılı Kanun’un Mayıs 2007’de kabul edilmesiyle beraber bazı web siteleri mahkemeler ve TİB tarafından verilen idari engelleme kararları ile erişime kapatılmıştır. TİB verilerine göre, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren yalnızca ilk bir yıl içerisinde Türkiye’de 5651 Sayılı Kanun

hükümlerine göre erişime kapatılan web sitesi sayısı 1115'tir. Bu web sitelerinden 252'si (%23) mahkeme kararıyla engellenirken çoğunluk, 863 site (%77) TİB tarafından verilen idari kararlarla erişime kapatılmıştır. Bunun yanında, Mart 2007 ila Haziran 2008 arasında Türk mahkemeleri "YouTube" internet sitesi ile ilgili olarak 17 engelleme kararı almıştır. 26 Mayıs 2008 tarihli TİB istatistikleri, engelleme kararlarıyla hukuka aykırı sayılan 111 videodan 67'sinin YouTube tarafından kaldırıldığını göstermektedir. Daha önce değinildiği gibi, 5651 Sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce de "YouTube" Türkiye'de alınan mahkeme kararlarıyla yapılan engellemeleriyle hayli tanınmış durumdaydı ve Atatürk aleyhine işlenen suçlarla ilintili kimi videoların ulaşılabilirliği, 5651 Sayılı Kanun'la benimsenen engelleme yaklaşımına yol açan temel nedenlerden biri idi. "YouTube" ile ilgili bir başka engelleme ise; Atatürk, Türk Ordusu, Başbakan ve Cumhurbaşkanı hakkında hakaretimiz ifadeler içeren 66 video klip ile ilgili olarak Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından 2007 Ekim'inde alınan karardır. Bu karar da www.youtube.com sitesinin tamamına erişimin engellenmesine sebep olmuştur (Akdeniz ve Altıparmak, 2008: 25-31). Bu ve benzeri uygulamaların, Türkiye'de halen devam ettiği ve tartışma konusu olarak güncelliğini koruduğu da bilinmesi gereken bir gerçektir⁴. Özellikle yakın zamanda gündeme gelen 126 maddelik "torba yasa"⁵ tasarısı, internete yönelik düzenlemeleri de içerdiği için ,henüz yasallaşmamış olmasına rağmen, tartışma kaçınılmaz olmuştur. Bu yeni tasarıyla beraber 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da da oldukça köklü değişiklikler olmuştur ve bunun yanı sıra iki de yeni madde eklenmiştir⁶. İnternete ilişkin bu değişiklik önerisi, Türkiye'de internet sansürlenecek mi yolundaki kaygıları da beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerin bazıları çok ağır yaptırımlar getirdikleri için eleştirilmektedir.

Yeni kanun tasarısına eklenen yeni 6/A maddesi ile "Erişim Sağlayıcılar Birliği" adında yeni bir kurumun varlığından söz edilmektedir. Bu bilgiye göre, denetleme ve engelleme

⁴ 5651 Sayılı Kanun'a Ek 2 bölümünden ulaşabilirsiniz.

< <http://www.bahum.gov.tr/mevzuat/entegre/docGoster.jsp?id=111714&klasor=4/6/28&searchStr=1&durum=G%DCNCELLEN%DDYOR> > (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

⁵ "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı."

⁶ Yasada değişen maddeler ve yeni eklenen 2 madde için bkz, < <http://www.dunya.com/torba-yasa-tasarisiyla-5651-sayili-yasada-neler-degisiyor-215597h.htm> > (Erişim Tarihi: 12.01.2014).

yapabilen tüm erişim ve internet sağlayıcılarla, telekomünikasyon firmaları üye olmak zorundadır ve dayatma niteliğindeki bu işlem ücretlidir. Ücretli ve zorunlu bu üyelik sistemi, servis sağlayıcılara maddi açıdan ağır yükler getirdiği gibi, kullanıcıları da etkileyecektir. Böyle bir uygulamanın, erişim engelleme kararlarının kolaylaşmasını ve tek bir güç tarafından yürütülmesini sağlamak amacıyla yapıldığı gerçeğini göstermektedir ve eleştirilen konulardan biri olarak gündeme gelmiştir.

Bir diğer eleştiri konusu da, yer sağlayıcıların, kullanıcılara ait trafik bilgisini tutma işlemi ve süresine ait düzenlemedir ⁷. Bu maddelere istihbarat ve soruşturma açısından güvenliğe dair gerekli bilgiler gibi olumlu bir yaklaşım sergilemek mümkündür fakat yeniliğin getirdiği önemli bir husus vardır ki o da, özel hayatın gizliliği, haberleşme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti gibi birçok konuyu engellemesidir. Burada yer alan kullanıcılara ait kayıtlar, kullanıcıların hangi IP adresinden ne kadar süre internete bağlandığı, internette kaldığı gibi bilgilerdir ve bunlar kişisel bilgilerdir. Bu verilerin uzun süre kayıt altında tutulması kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği açısından olumsuz bir sonuç doğurmaktadır.

Kişilerin haber alma özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü kısıtlayan bir diğer düzenleme de, 9. maddede görülmektedir. Yürürlükteki yasada kişilik hakkı ihlal edilen kişi, içeriğin yayından çıkarılması ve cevap hakkını kullanabilirken, yeni tasarıda bu ifade içeriğin yayından çıkarılması ve erişimin engellenmesi şeklinde değişmiştir ⁸. Ayrıca kişilik hakkının ihlal edildiğini düşünen kişi, doğrudan sulh ceza hakimine başvurabilecek ve erişimin engellenmesi talebinde bulunabilecektir. Hakim de duruşmasız, 24 saat içinde karar verebilecektir. Cevap ve düzeltme hakkının kaldırılıp, yerine doğrudan erişimi

---

⁷ “Madde 5:

(3). Fıkra: Yer sağlayıcı, yer sağladığı hizmetlere ilişkin trafik bilgilerini bir yıldan az ve iki yıldan fazla olmamak üzere yönetmelikte belirlenecek süre kadar saklamakla ve bu bilgilerin doğruluğunu, bütünlüğünü ve gizliliğini saklamakla yükümlüdür.”

(5). Fıkra: Yer sağlayıcı, Başkanlığın talep ettiği bilgileri talep edilen şekilde Başkanlığa teslim etmekle ve Başkanlıkça bildirilen tedbirleri almakla yükümlüdür.

(6) Yer sağlayıcılık bildiriminde bulunmayan veya bu Kanundaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen yer sağlayıcı hakkında Başkanlık tarafından on bin Türk Lirasından yüz bin Türk Lirasına kadar idari para cezası verilir." < <http://www.cnnturk.com/bilim-teknoloji/internet/gecen-gun-internette-ne-yaptigini-herkes-bilecek> > (Erişim Tarihi: 12.01.2014).

⁸ Torba Yasa tasarısında neler değiştiğine dair ayrıca bkz. < <http://www.dunya.com/torba-yasa-tasarisiyla-5651-sayili-yasada-neler-degisiyor-215597h.htm> > (Erişim Tarihi: 12.01.2014).

engelleme yöntemine gidilmesi, kişilerin haber alma özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü kısıtlar nitelikte olmuştur.

Tüm bu ve buna benzer değişimlerle, internette ve sosyal ağlarda paylaşılan içeriklerin denetlenmesi, kişilerin takibi kolaylaşacaktır ve sitelere erişimin engellenmesi çok daha kısa sürelerde gerçekleşecektir. Ayrıca kişilik hakkı ihlali, özel hayatın gizliliği gibi konularda kişiden kişiye değişebilen keyfi uygulamalar oluşacaktır⁹.

3. Siyasi Rejimler ve Yaklaşımlar Açısından Kitle İletişim Özgürlüğü

3.1. Mutlakiyet Rejimlerinde Kitle İletişim Özgürlüğü

Bilindiği üzere, mutlakiyet rejimleri düşünce, ifade ve basın özgürlüğünün kendine yer bulamadığı totaliter rejimlerdir. Eleştiriye tahammül sıfır noktasında olduğundan, söz konusu rejimlerde yalnızca kitle iletişim özgürlüğü değil, fikirlerin ve de özellikle muhalif görüşlerin herhangi bir biçimde ifade edilmesi neredeyse imkânsız kılınmıştır. Tarihi süreç içerisinde mutlakiyetçi rejimlerde siyasi ve dinî liderlerin hareketlerinin sözlü bir şekilde veya yayın araçlarının kullanılması yoluyla eleştirilmesi, Tanrı'nın iradesine bir başkaldırı ya da bir çeşit küfür olarak kabul edilmiştir (İçel ve Ünver, 2005: 22). Bu anlamda Ortaçağ Avrupa'sında kilise, dinî açıdan uygun görülmeyen eserlerin basılmasını yasaklamış, basılmış olanları da toplatıp yok etmeye çalışmıştır.

Bu dönemde, siyasi iktidarlar üzerine kilise tarafından baskı kurulduğu da bilinen bir gerçektir. Kilise tarafından 499 yılında ilk defa yasak kitap kataloğu oluşturulmuştur. Sonraki yıllarda bu uygulama genişleyerek papalar için gelenek haline gelmiştir. Özellikle, 800 yılından itibaren uhrevi yetkileriyle birlikte dünyevi yetkilerini de kullanmaya başlayan papalar, bu alandaki yasakçı uygulamalarını genişletmişlerdir

---

⁹ Taslağın tam metni için bkz: < <http://yenimedya.files.wordpress.com/2011/10/5651-03102011.pdf> >
Ayrıca toplanılan görüş ve öneriler için bkz: < <http://www.internetkurulu.org/tr/Gorusler.aspx> >
(Erişim Tarihi: 12.01.2014).

(Dönmezer, 1976: 13). Matbaanın icadıyla birlikte kitap çoğaltımının kolaylaşmasına paralel olarak, siyasi iktidarlar ve kilise sansür konusundaki acımasız uygulamalarını daha da artırmıştır. 1501 yılında Papa VI. Alexandre bir emirname çıkararak yayınlanan bütün kitaplarla ilgili olmak üzere Kilisenin sansür yetkisinin bulunmasını istemiştir. 1515 yılında Papa X. Leos döneminde, Lateran Konseyi, kilisenin incelemesinden geçmeyen kitapların yakılmasına ve yazarlarının da aforoz edilmesine karar vermiştir. Takip eden süreçte Papa IV. Paul tarafından, 1558 yılında, “Index Librorum Prohibitorum” adında bir yayın çıkartılarak, yasaklanan eserler, yazarlar ve matbaacıların isimleri deşifre edilmiştir. Söz konusu yayın, bir komisyon tarafından uzun süre boyunca güncellenmiştir (İçel ve Ünver, 2005, 22-23).

Siyasi iktidarların uyguladığı sansür de dönem açısından dikkate değer niteliktedir. Fransa’da I. François, 1535 yılında, papanın isteği doğrultusunda Sorbone Üniversitesi’ni sansür merkezi olarak belirleyip, yasaklanmış kitapların yayınlanmasına karşı ölüm cezasını getirmiştir. Almanya’da, 1608 yılında, Habsburg Hanedanı’ndan II. Rudolf tarafından “Yüksek Sansür Mercii” kurulmuştur. Frankfurt’ta kurulan bu kurul ile, tüm basın devlet - kilise denetimine tabi tutulur hale gelmiştir (Gedik, 2007: 32). Bunların yanında, İngiltere’de de, 1377–1399 yılları arasında yürürlüğe konan “Scandalum Magnatum” kanunları ile her türlü eleştiri yasaklanmış ve 1586 yılında “Star Chamber” adlı mahkemelerin sansürlemeyi yoğunlaştırmasıyla basın özgürlüğü üzerindeki baskı daha da artmıştır. Tüm bu örnekler, mutlakiyet rejimlerinin basın ve iletişim özgürlüğü üzerindeki baskılarına dair çarpıcı örneklerdir (Dönmezer, 1976: 52-53).

3.2. Faşist Rejimlerde Kitle İletişim Özgürlüğü

Faşist rejimlerde, kitle iletişim araçları iktidarın amaçlarına hizmet eden birer araç konumundadır. Faşizmde, kişinin devlete karşı ileri sürebileceği ve devletten saygı gösterilmesini bekleyeceği hak ve özgürlükler yoktur. Bütün özgürlüklerde olduğu gibi basın özgürlüğü alanında da, bu özgürlüğün rejim aleyhine çalışmaması için tedbirler alınmıştır (Kapani, 1993: 149). Faşist yönetim dönemindeki İtalya’da Mussolini’nin, bir

konuşması sırasında, basının rejimin bir unsuru olduğunu ve basının rejim için çalışması gerektiğini açıklamış olması, kayda değer bir örnektir. Yine İtalya’da, 26 Şubat 1928 yılında yayınlanan bir kararnamenin ilk maddesine göre gazeteciliğin sadece meslek siciline kaydedilmiş kişiler tarafından yapılabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla muhalefetin mesleğini icra edebilmesinin önüne geçilmiş ve amatör yazarların yazı yazabilme imkânları ortadan kaldırılmıştır (Dönmezer, 1976: 70). Böylece iktidar tarafından basın üzerinde mutlak bir otorite kurulmuştur. Kısacası, basın hükümetle iş birliği altında olması sağlanmış ve Mussolini’nin işini kolaylaştırmıştır. Faşist İtalya’da basın görevi, parti başkanına hizmet etmek, ulusa yol göstermek, bireyleri faşist ideolojiye inandırmak ve bu yönde eğitmektir (Danışman, 1973: 255).

Alman Nasyonal Sosyalizmi’nin de basın özgürlüğüne yaklaşımı, İtalya örneğinden çok farklı olmamıştır. Hitler de bu aracı sadece rejimin amaçlarını yerine getirmek için kullanmak istemiştir. Bunun için nasyonal sosyalist partisinin menfaatlerini savunan gazetelerin yayınına izin verilirken diğer gazeteler kapatılmıştır. Hitler’in iktidara gelmesiyle birlikte 4000 gazete kapatılmış ve yine 1935 yılında 1952 gazete daha aynı sonla karşılaşmıştır (Dönmezer, 1976: 71). Hitler tarafından 28 Şubat 1933 yılında yayınlanan “Halkın ve Devletin Korunmasına Dair Kararname” ile Weimar Anayasası’nda yer alan söz ve basın özgürlüğü yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı şekilde Hitler, 4 Ekim 1933 tarihinde çıkardığı “Yazı İşleri Müdürleri Kanunu” ile, yazı işleri müdürlerine, gazetelerde çıkacak yazıların, haberlerin ve resimlerin iktidarı destekler nitelikte olmasını sağlamalarını ve devletin çıkarlarını korumalarını emretmiştir (İçel ve Ünver, 2005: 26).

3.3. Komünist Rejimlerde Kitle İletişim Özgürlüğü ve Marksist Yaklaşım

Tarihi açıdan komünist rejimlerde kitle iletişim özgürlüğü kavramının konumu hakkında bilgi vermeden önce, Marksist ideolojinin medya kavramını algılayış biçimine değinmekte fayda vardır. Marksist yaklaşım, medya konusunu farklı bir perspektiften ele alır. Birçok yaklaşımın aksine, medyanın nesnel gerçekliği çarpıtıp tahrif ettiğini

belirtirler. Marksist geleneğin takipçisi düşünürlere göre medyanın, ön yargıdan ve baskıdan kurtulması pek mümkün değildir. Çünkü toplumdaki bir takım güç odakları (yani elitler), birçok toplumsal konuda olduğu gibi medya üzerinde de etkin bir güce sahiptirler. Medya ve medya ürünleri de genellikle, toplumun ve bireylerin kaderlerini belirleyici konumda ve makro düzeyde karar verici durumda bulunan, bu hâkim ekonomik ve siyasi gruplar tarafından şekillendirilmektedir. Medya, bir bakıma hâkim toplumsal sınıfların düşüncelerini dile getirmek adına bir megafon görevi yapmaktadır (Arslan, bt.). Konu bu açıdan ele alındığında, medyanın gücünün mevcut toplumsal sınıfların güçleriyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Marksist düşünceye göre, maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf aynı zamanda, bu sahip olmanın bir getirisi olarak, düşünce ve zihinsel üretim araçlarını – dolayısıyla kitle iletişim araçları ve medyayı da - kontrolleri altında tutarlar (Marx ve Engels, 1970: 64).

Marksist düşüncede Karl Marx'ın iletişim düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır, bu nedenle Marx'ın da düşünce yapısından söz etmek yerinde olacaktır. Marx, toplum öğelerini alt ve üst yapı olarak ikiye ayırmıştır. Alt yapıyı, üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileri oluşturur ve alt yapı ekonomik temellidir. Üst yapı ise, din, sanat, bilim, ahlak gibi kültür kurumlarından oluşur ve bu kurumlar ekonomik temelli alt yapı tarafından belirlenir (Kızılcılık'ten akt. Avcıoğlu, 2011: 52-53). Marx'a göre alt yapıyı oluşturan ekonomik ilişkilerde, üretim araçlarına sahip olmak, çıkar gruplarının lehine işleyen bir durumdur ve üretim araçlarının sahipliği üst yapıyı da oluşturduğu için ahlak, bilim, sanat, din gibi kurumları da ellerinde bulundurmuş olurlar. Marx'ın düşünce yapısı doğrultusunda hareket eden ve ondan sonra gelen araştırmacılar, kitle iletişim araçlarını da üst yapıyı belirleyen kurumlar arasında sayarlar ve bu araçlara sahip olmanın sınıfsal bir üstünlük sağladığını düşünürler (Avcıoğlu, 2011: 53).

Marksist ideolojiye göre kitle iletişim özgürlüğü, diğer tüm kamu özgürlüklerinde olduğu gibi kapitalist sistemde egemen sınıfa verilmiş ayrıcalıklar olarak görülmüştür. Oysa bu ideolojiye göre gerçek özgürlük sadece emekçi sınıfın egemenliğinde yaşanabilir (İçel ve Ünver, 2009:26). Komünist rejimlerde kitle iletişim özgürlüğü kavramından bahsedilebilir. Ancak, bu özgürlük Batılı anlamdaki klasik özgürlükten çok farklıdır.

Marksizm'e göre, kitle iletişim araçları, ortak bir örgütleyici şekilde rol alarak, toplumun tarihsel ilerlemesi yönünde katkı sağlarlar. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının yeni toplumun oluşmasında, siyasallaşmasında ve ekonomik hedeflere ulaşmasında aktif bir şekilde görev üstlenmesi gerekir. Bu görevi yerine getirirken, sınıfsız bir toplum kurmaya yönelmiş olduğu ve sosyalist bir toplum içinde uzlaşmaz sınıf çatışmaları olmayacağı için, kitle iletişim araçlarının farklı temel siyasal düşünceleri veya çıkarları yansıtacak bir yapılanmaya ihtiyacı yoktur (Bıçakçı, 2004: 44).

Uygulamaya bakıldığında, Sovyetler Birliği yönetiminin, kitle iletişim araçlarına yaklaşımı aşağıdaki temellere dayandırılarak özetlenebilir:

- '- Kitle iletişim araçları özel mülkiyete ait olamaz,
- Kitle iletişim araçları işçi sınıfının menfaatlerine hizmet etmeli ve bu sebeple içinde işçi sınıfına, özellikle de komünist partiye organik açıdan bağlı olmalıdır.
- Kitle iletişim araçları, rejimi topluma anlatmalı ve yaymalı, bu konuda toplumu eğitmeli ve harekete geçirmelidir.
- Kitle iletişim araçları, devletin, siyasal ve eğitime ilişkin yapısının önemli bir parçası olduğu için, anti-sosyalist yayınların sansüründe bir mahzur yoktur '(İçel ve Ünver, 2005: 24).

Bu noktadan hareketle, teoride diğer sistem ve rejimlere oranla daha özgürlükçü bir yapıya sahip olan Marksist yaklaşımın, Sovyetler Birliği örneğinde, uygulamada sınırlandırmalara gittiği söylenebilir. Medya, Marksist ideolojinin anlatılmasına, Komünist Parti siyasetinin gerçekleştirilmesine ve yayılmasına ve böylelikle işçi sınıfının çıkarlarına hizmet edilmesine yardımcı olan bir araç konumunda kullanılmıştır (Işık, 2002: 34).

Geçmişte, Marksist sisteme bağlı ülkelerden bir diğeri olan Doğu Almanya'daki (Demokratik Alman Cumhuriyeti) düşünce ve kitle iletişim özgürlüğü teorik olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne uygun bir şekilde bireysel bir hak biçiminde yer almaktadır.

Anayasa'nın 23. maddesinde her vatandaşın düşüncelerini Anayasa'nın ruhuna ve amacına uygun olmak koşuluyla serbestçe açıklayabilme hakkına ve basın, radyo ve televizyon özgürlüğüne yer verilmiştir. Ancak şunun hemen belirtilmesi gerekir ki, burada bahsedilen özgürlük Batılı anlamdaki bir bireysel özgürlük değil rejimin gerektirdiği sosyalist özgürlük anlayışıdır. Eski Doğu Bloku içerisinde yer alan Romanya, Polonya ve Macaristan'ın da bu konudaki yaklaşımları çok farklı değildir. 1948 tarihli Romanya Anayasası'nın 31. maddesi, basın, söz, toplantı ve her türlü gösteri yapma hürriyetini güvence altına almakla birlikte bu hakların kullanımını işçi sınıfının tasarrufuna bırakılmıştır. 1949 tarihli Macaristan Anayasası'nın 55. maddesiyle 1952 tarihli Polonya Anayasası'nın 71. maddelerindeki hükümler Romanya Anayasası'ndaki düzenlemeyle paralellik arz eder. Bu anayasalardaki özgürlük anlayışının Sovyetler Birliği'ndeki anlayıştan farklı olmadığı görülmektedir (Dönmezer, 1976: 74).

Marks, maddi üretim araçlarını elinde tutan sınıfın entelektüel üretim araçlarına da sahip olacağını savunmaktadır. Ancak kitle iletişim araçlarının bugünkü niteliklerine kavuşması, Marksist kuramın olgunluk dönemine varmasından çok sonraya denk düşmektedir. Ancak yine de, Marks ve Engels'in düşünceleriyle, Lenin ve Stalin'in kitle iletişimin ekonomik ve teknolojik şartları konusundaki somut formülleri, Sovyet rejiminin felsefi ve siyasi dayanaklarını oluşturmuştur. Sovyet rejiminde, iletişim araçlarının Komünist Parti'nin propagandasını yapmaları, parti görüşü dışında kalan kitleleri uzlaştırmaları ve bunları genel içinde eriterek sınıfsız bir topluma ulaşmada destek vermeleri amaçlanmıştır. Hükümet kontrolünün yanı sıra, medyanın kendini düzenleyerek belirli bir sorumluluk bilinci geliştirmesi, profesyonel yönetim normları ortaya koyması ve halkın istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olması da medyadan beklenenler arasında sayılmaktadır.

3.4. Liberal Yaklaşımlar ve Kitle İletişim Özgürlüğü

Liberal dünya görüşünde, çoğulcu/liberal toplum ideali esastır. Çoğulcu/liberal toplum değerlerini korumak için medya işlevsel olarak kullanılır. Toplumsal değerlerin denetimi söz konusu olduğu için, doğrusal bir mesaj akışı onaylanır. Medyanın etkileriyle ilgili

olarak grup ilişkileri ön plana çıkarılır (Türkoğlu, 2004: 96). Liberalizm, üniter devlet yanlısı değil, çoğulcudur. Devletin güçlü olması yönünden bakmaz, ekonominin güçlü olması devletin güçlü olmasını beraberinde getirir diye düşünür. Toplum, bireyin toplamıdır ve birey akılcıdır, birey kendi çıkarlarını kollar ve böylece zenginlik de artmış olur.

17. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüze değin gelişimini sürdüren liberal medya kuramı içerisinde, liberal prensiplerin geliştirilmesinde en aktif rolü yazılı basın oynamıştır. Bu akımın düşünürleri tarafından düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanmasının ve sansürün kaldırılmasının gerektiği savunulmuştur (İçel ve Ünver, 2005: 23). Özellikle, 1643 yılında parlamentonun bir kararında her çeşit kitap ve basılı eserin belirlenerek sansür edileceğinin belirtilmesi üzerine (Dönmezer 1976: 53), İngiliz iç savaşı sırasında, başını John Milton'un çektiği yazarlar tarafından basın özgürlüğü savunulmuş ve sansür, Tanrı'nın insanlara verdiği akıl adına eleştirilmiştir. Milton, 1644 yılında yazdığı basın özgürlüğü alanında anıt bir eser olan *Areopagitica*'da sansüre savaş açmıştır. Matthew Tindal'ın, 1704 yılında yazdığı "Against Restraining the Press" adlı eserini kaleme almasıyla birlikte, ilk defa doğal haklar kuramına dayanılarak basın özgürlüğü savunulmuştur. Tindal'a göre, bireyler doğal haklarını hükümetlere karşı özgürce kullanabilirler ve bu hakların başında da basın özgürlüğü gelmektedir. Tindal, basın özgürlüğünü, parlamenter kandırmacılıktan ve hükümete kölelik etmekten kurtulabilmenin güvencesi olarak görür (Keane, 1999: 36-37). Liberal medya kuramı doğrultusunda basın özgürlüğünü savunan bir diğer liberal yazar ise John Stuart Mill'dir. "On Liberty" adlı eserinde yazar, gerçeklerin ortaya çıkabilmesi için basın özgürlüğü ile ittifak kurulması gerektiğini söylemiş, sorgulama ve görüşleri düzeltme alışkanlıklarının gelişip, gerçeklerin yanlışlara karşı zafer kazanılmasının, yalnızca özgür basın sayesinde mümkün olabileceğini belirtmiştir (Keane, 1999: 42).

Takip eden dönemlerde gazeteler, özellikle devletin sınırlandırma girişimleriyle mücadele etmiş ve basın özgürlüğünün modern anlamda ifadesi için "objektif habercilik teorisi" geliştirilmiştir. 19. yüzyılda ortaya atılan bu teori, ABD ve İngiltere'de 20. yüzyılın ilk çeyreği boyunca gazeteciliğe yön vermiştir. Liberal medya kuramına göre kitle iletişim

araçları, hükümetleri, insanların ne düşündüklerini anlama ve hesaba katma konusunda zorlamalıdır. Aynı zamanda vatandaşları eğiterek onların seçim zamanlarında bilinçli olarak oy kullanmalarına yardım etmelidir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, kitle iletişim araçlarının demokratik açıdan tatmin edici bir biçimde kullanılabilmesine, kuramsal olarak en çok izin veren bakış açısının liberal yaklaşım olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu kuram, teorik açıdan özgürlükler ve kısıtlamalar konusunda tatmin edici bir tutuma sahip görünse de, kendisini liberal medya kuramının temsilcisi, özgürlükçü, demokrat, eşitlikçi ve adil olarak lanse eden devletlerin, günümüzde bunu ne boyutta uygulamaya koyduğu ise tartışılması gereken bir başka noktadır. Zira günümüz şartlarında bu bakış açısının tam olarak uygulandığı bir devletin var olduğunu iddia etmek, fazla iyimser olmaktan öteye gitmeyecektir.

4. Türkiye’de Basın ve Kitle İletişim Araçlarına Tarihsel Bakış

4.1. 1924 Öncesi Dönem ve Osmanlı Devleti’ndeki Durum

Matbaanın icadından sonra, birçok Avrupa kentiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’da da matbaacılık faaliyetleri ve ilk yayınlar başlamıştır. 1492 yılında İspanya’dan Türkiye’ye göç eden Museviler arasında matbaacıların da bulunduğu ve İstanbul’da bir matbaa kurdukları, tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Musevilerden sonra Ermenilerin ve Rumların da matbaalar kurdukları ve bu matbaalarda dinî eserlerin yanı sıra, gramer ve tarih kitapları bastıkları bilinmektedir. Buna rağmen 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu’nda ciddi bir yayıncılıktan ve kurumsallaşmış bir yapıdan söz etmek pek mümkün değildir (Salihpaşaoğlu, 2007: 130).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde iletişimi sağlayanlar ve bu yolla hükümetin propagandasını ilk defa yapanların tellallar olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, fethettiği topraklarda kültürünü, dilini ve dinini yaymak için bu tellallardan yararlanmıştı. Hükümet, kararlarını bu tellallar aracılığıyla halka bildirmiştir. Padişah fermanlarının sokak sokak dolaşan tellallar tarafından okunduğu söylenmektedir.

Osmanlı Devleti, basını Tanzimat Dönemi'nde Batı'dan alınan diğer bir çok kurum gibi Batı'dan almıştır. Birçok kaynak, ilk Osmanlı gazetesinin Takvim-i Vakayi olduğunu söylemektedir ancak Takvim-i Vakayi'den önce 1831 yılında, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ilk Türkçe-Arapça gazete olan Vakayi-i Mısriyye'yi çıkartmıştır. II. Mahmud'un Takvim-i Vakayi'yi yayınlaması bundan daha sonradır. Bu gazete, dönemin devlet uygulamalarını duyurarak bunlara uyulmasını sağlamıştır. Resmi bir bülten şeklinde olan bu ilk gazete, devletin propaganda aracı olarak kurulmuş ve kullanılmıştır. II.Mahmud ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan siyasi çatışma her iki tarafın yayınlarına da yansınınca, Türkiye ve Osmanlı tarihinin ilk basın polemigi ortaya çıkmıştır. Takvim-i Vakayi daha başarılı olurken, Kavalalı Mehmet Ali Paşa halkı kendi yanına çekememiştir (Koloğlu, 1986: 70).

Propaganda aracı olsa da Takvim-i Vakayi'nin iktidara körü körüne bağlı bir gazete konumunda bulunmadığı bilinmektedir. Döneme ait toplumsal ve siyasi olayları eleştirebildiği de görülmüştür. Ayrıca bu gazetenin 1839 Tanzimat Fermanı için kamuoyu oluşturmada büyük etkisi olmuştu ve geleneksel yapıdan liberal yapıya geçişin savunuculuğunu yapmıştır.

Yine bu dönemde seçkin çevre için bir okul işlevi gören Ceride-i Havadis de yayın hayatına başlamıştır. Bu özel teşebbüs, Churchill adında bir kişiye ait olmak ve resmi politikaları yansıtmakla birlikte, uluslararası gelişmelere daha çok yer vermiştir. Tanzimat'la birlikte gelen batılılaşma esintileri, Tanzimatçıların batılılaşma idealini benimsetmek için basına yönelmelerine sebep olmuştur. Onlara göre Batı ülkelerinden yeni değerler ve kurumlar almaya halkı ikna etmek, basının görevi olmuştur (Güngörmez, 2002: 3).

Söz konusu dönemde basın konusundaki ilk hukuki düzenlemelerin olduğu da göze çarpan konular arasında olmuştur. Fransız Ceza Kanunu örnek alınarak düzenlenen Ceza Kanunname-i Hümayun, basına ilişkin hükümler ve 1858 yılında kabul edilen Kanun'un 137. maddesine göre, ruhsatsız olarak matbaa açanların matbaalarının kapatılacağı, bu matbaaların sahiplerinin ayrıca para cezasına çarptırılacağı bilgisi; yine, söz konusu

Kanun'un 138. maddesine göre "ruhsatlı olarak açılan matbaalarda saltanat, hükümet ve devlet tebaası aleyhine gazete, kitap ve zararlı evrak bastırınların eserlerine el konacaktır" ibaresi yer almıştır (Ceylan, 2006: 147). Yayın hayatına başlayan gazete sayısı arttıkça, hükümete yönelik muhalefet de şiddetlenmeye başlamıştır. Bu nedenle, İstanbul'da yayın yapan gazetelerin hükümeti eleştiren yazılarının ve takındıkları tavrın, düşman entrikalarına alet olmaya başladığını düşünen Sadrazam Ali Paşa tarafından yayımlanan bir kararname ile hükümete idari kararlar gazete kapatma yetkisi verilmiştir (Ceylan, 2006: 149).

Cumhuriyet öncesi dönemde doğrudan basını ve basın özgürlüğünü ilgilendiren ilk düzenleme ise 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesidir. Bu Nizamname'nin birinci kısmında, siyasi ve idari nitelik gösteren basılı eserlerin yayımının hükümetin iznine tabi olduğu ve bu iznin istenildiği zaman geri alınabileceği belirtilmiştir. Bunun yanında, gazete çıkarabilmek için en az otuz yaşında olmak gerektiği, hükümet tarafından gazetelere gönderilecek yazıların ve bir gazetede bir şahsın adı belirtilerek ya da ima yoluyla bir yazı yayımlanmışsa, o şahıs tarafından cevap gönderildiği takdirde bu cevabın, ücretsiz olarak yayımlanacağı da ifade edilmiştir. Nizamname'nin ikinci kısmında ise, suçlar ve bu suçlar için öngörülen cezalar düzenlenmiştir. Nizamname'nin cezai hükümlerinin yer aldığı bu kısımda, basın suçları için suçun niteliğine bağlı olarak, para cezası, hapis cezası, yayımın geçici olarak durdurulması ve gazetenin kapatılması olmak üzere, dört farklı yaptırımın uygulanabilmesi garanti altına alınmıştır (Salihpaşaoğlu, 2007: 142).

Fikir ve münazara gazetesi olan ve halkın anlayacağı bir dille yazan Tercüman-ı Ahval, yayın hayatına girdikten sonra yeni bir dönem başlatmış, hükümete eleştirilerde ve uyarılarda bulunarak bazı tabuları yıkmıştır. Devletten yardım almayan bu gazete ile siyasi hayatta basın, üstüne düşen görevi yerine getirmeye başlamıştır. Basın ve yayımın fikir hayatıyla, siyaset ve ideolojilerle yakından ilişkisinin açık bir şekilde gözlemlenebildiği bu dönemde, özellikle Namık Kemal ve arkadaşlarının, fikir ve ideolojileri basın yoluyla yaymakta başarılı oldukları söylenebilir. Ancak yöneticiler basını kontrol etmekte gecikmemişlerdir. Namık Kemal ve arkadaşlarının 1866'da

Mustafa Fazıl Paşa'nın padişaha yazdığı gizli bir mektubu gazetede basıp dağıtması üzerine hükümet sert tedbirler almış ve onları sürgüne yollamıştır.

Dönemin neredeyse tek kitle iletişim aracı konumunda olan gazeteler, II. Abdülhamit Dönemi'nde daha sert tedbirlerle karşılaşmıştır. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de, kurulan sansür sistemiyle basım ve yayım faaliyetlerinin çok sıkı bir denetime tabi tutulması olmuştur (Salihpaşaoğlu, 2007: 144). Padişah, tamamıyla iktidar tarafından yönlendirilebilecek bir basın oluşturmaya çalışmıştır. II. Abdülhamit'in otuz üç yıl süren saltanat dönemi, basının neredeyse bütünüyle susturulduğu bir dönem olarak kayda geçmiştir. Günün siyasal ve toplumsal olaylarını tartışmayan gazeteler bunların yerine ilim, edebiyat, felsefi içerikli konuları işlemiştir. Bu dönemde gazetelerin, yabancı devletlerin politikalarını eleştirmeleri de mümkün olmamıştır (Güngörmez, 2002: 4-6). Bu dönemin en önemli gazeteleri arasında, Ahmed Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'i, Sabah, İkdam ve Saadet gibi gazeteler sayılabilir (Koloğlu, 1986: 87).

Meşrutiyetin ilanı sonrasındaki ilk yıllar, basın açısından son derece hareketli olmuştur ve basında yeni gelişmeler yaşanırken, gazeteciliği siyasal ihtirasları için kullananların sayısı da artmıştır. Politik sebeplerle öldürmeler, sürgüne göndermeler artmış, iktidar olan taraf karşı tarafın basınına kapattırma yoluna gitmiştir. I. Dünya Savaşı boyunca iktidarın açıklamaları dışında hiçbir şey yazılmamıştır. Sonrasında ise, basında İstiklal Savaşı süresince savaşı destekleyenlerin yanı sıra, Mustafa Kemal'i eleştiren gazetelerin de varlığı görülmüştür. Ortaya çıkan siyasal hareket, kamuoyunu etkilemek ve görüşlerini yaymak için basına oldukça önem vermiş ve basın bu ilgi sayesinde yeni rejimin oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu dönemin siyasal hareketlerinin başlıca yayın organları olarak İrade-i Milliye Gazetesi, sonradan Ulus adını almış olan Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu Ajansı sayılabilir. Özellikle Hâkimiyet-i Milliye gazetesi cumhuriyet rejimini yaratan hareketin en temel siyasal sözcüsü konumundayken, daha sonra Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmi yayın organına dönüşmüştür (Güngörmez, 2002: 6-7).

Anadolu Ajansı ise 1920’de devlet propaganda örgütü niteliğinde kurulmuş olan ve halen varlığını sürdüren bir kitle iletişim kurumudur. Bu kurum, İstiklal Savaşı sırasında oluşturulmuş ve Anadolu’daki gelişmeleri ülke içinde ve dışında duyurmak amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Aynı amaçla telgrafın kullanılmasının yanı sıra savaşı anlatan kitap ve broşürler de yayınlanmıştır. Bu dönemde, ulusal hareketin önde gelen kişileri, propaganda ve tanıtımın ülke içindeki gücünün ve bunu yürütebilmenin de ancak kitle iletişimi vasıtasıyla mümkün olabileceğinin farkındadırlar. Mustafa Kemal’in Anadolu Ajansı’nın kurulmasıyla bizzat kendisinin ilgilenmesi bunu açıkça göstermiştir. Anadolu Ajansı’nı kurarken söylediği sözler oldukça dikkat çekicidir: “Düşman bir memleketi önce ordusu ile değil, propagandasıyla işgal eder. Süngü onun arkasından gelir. İşte onun içindir ki, biz bu alanda kendi sesimizi duyuracak bu ajansı kuruyoruz.” Anadolu Ajansı, İstiklal Harbi boyunca askeri ve siyasi propagandayı başarıyla yürütmüş ve savaşın kazanılmasında rol oynayarak kendine düşen görevi yerine getirmiştir (Güngörmez, 2002: 7).

Bu dönemde hüküm süren siyasi süreç içerisinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen ilk anayasa olan 1921 Anayasası düzenlenmiştir. 1921 Anayasası, Kanun-i Esasi’yi tamamlayan bir işlev görmüştür. Milli mücadele döneminin acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan 1921 Anayasası, yalnızca kitle iletişimi ya da basın konusundaki özgürlükler ile ilgili değil, temel hak ve özgürlüklere ilişkin de hiçbir düzenleme içermemiştir. Dolayısıyla, 1921 Anayasası’nda, basın özgürlüğünün varlığına dair bir öğeden söz edebilmek mümkün değildir (Giritli ve Sarmaşık, 2001: 171).

4.2. 1924-1961 Yılları Arasındaki Dönem

1924 Anayasası incelendiğinde, basın özgürlüğü bakımından, Kanun-i Esasi’ye göre fazla bir yenilik getirmediği söylenebilir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 77. maddesinde düzenlenen basın özgürlüğü, şu ifadeyle tanımlanmıştır: “Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tabi değildir.” Anayasa’da basına özgürlük tanınmasına rağmen, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte, bu

özgürlüğün kullanımı zorlaşmıştır. Bu dönemde basın özgürlüğünü zedeleyen bir diğer düzenleme de, 25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu'dur. Kanun'un 50. maddesinde şu ifadeler yer almıştır: “Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete ve mecmuanın yayınına devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik edilir. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar.” Söz konusu 50. madde ile hükümetin icraatlarını tasvip etmeyen ya da hükümet yanlısı bir yayın politikası izlemeyen gazete ve dergilerin, Bakanlar Kurulu kararı ve en büyük mülki amirin emriyle kapatılabilmesine olanak sağlanmıştır. Sözü edilen dönemdeki mülki amirlerin, hükümet temsilcisinden farksız biçimde hareket ettikleri göz önünde bulundurulursa, verilen bu yetkiyle, kitle iletişim ve basın özgürlüğünün tamamen yok edilmeye çalışıldığı kabul edilmiştir denebilir (Yücel, 2012: 13).

1936 yılında, Türk Ceza Kanunu'nda, “Devletin Şahsiyeti Aleyhinde Cürümler” kısmında yer alan hükümlerde değişikliğe gidilmiş ve bu değişiklikler yapılırken 1930 tarihli Faşist İtalyan Ceza Kanunu örnek alınmıştır. 142. maddenin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle, “Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin, diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretiyle tesis etmek veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmak veya memleket dahilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmek, yahut memleketin siyasi ve hukuki herhangi bir nizamını yıkmak için propaganda yapan kimse”nin cezalandırılması hükme bağlanmıştır. Yine 142. maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle de “milli hissiyatı sarsıcı veya zayıflatıcı propaganda”nın yapılması yasaklar arasında yerini almıştır. Bunlara ek olarak, 159. maddede yapılan düzenlemeyle, “Türklüğü, Büyük Millet Meclisi'ni, Cumhuriyet'i, Hükümetin manevi şahsiyetini ve Devletin silahlı kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etmek” eylemleri, suç kapsamına alınmıştır. Daha sonra, 1938 yılında kabul edilen 3531 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanunu yeniden değiştirilerek 142. maddede yer alan “şiddet kullanarak” ifadesi metinden çıkartılmıştır.

Yine 1938 yılında, 1881 sayılı Matbuat Kanunu, 3518 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeyle birlikte basın özgürlüğünün tamamen ortadan kaldırıldığı söylenebilir. Sözü konusu değişiklik kapsamında, siyasi gazete ve dergi çıkarmak isteyenlerin bir teminat mektubu vermeleri şartı konulmuştur. Her türlü gazete ve dergi yayımı için ruhsatname alma zorunluluğu getirilmiş, intihar vb. olaylarının yanında, okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak tipteki olayların da yayımlanması, gazetenin yayımlandığı yerin en büyük mülkiye amirinin iznine tabi hale sokulmuştur (Salihpaşaoğlu, 2007: 151-152).

İki yıl sonra yapılan bir değişiklikle söz konusu maddeye, “milli hisleri inciten veya bu maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanların” cezalandırılacağını belirten bir fıkra eklenmiştir. Böylelikle tarihin resmi görüş dışında yorumlanması yasaklanmıştır (Kabacalı, 1990: 138). 1938 ve 1940 yıllarında, Basın Kanunu’nda yapılan ve kitle iletişim ve basın özgürlüğünü neredeyse tamamıyla ortadan kaldıran değişiklikler sonrasında, birçok gazeteci hapse atılmış ve birçok gazete ve dergi defalarca kapatılmıştır (Koçak, 1986: 30).

Çok partili döneme kısaca değinmek gerekirse, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarının basın çalışanları için kısmen de olsa önceye oranla daha özgür bir ortam oluşturduğu düşünülse bile, Demokrat Parti döneminin özellikle ikinci yarısında, basın için yeniden zorlu bir dönemin yaşandığı bir gerçektir. Bu dönemde de Basın Kanunu üzerinde yapılan düzenlemelerle, basın yoluyla işlenen suçlara ilişkin özel bir kanun çıkarılarak basın baskı altına alınmıştır (Tikveş, 1980: 160). Birçok gazete kapatılmış ve birçok gazeteci mahkûm edilmiştir. Sadece 1959-1960 yılları arasında 26 gazeteci için mahkûmiyet kararı verilmiştir. Türkiye basın tarihine “Pulliam Davaları” olarak geçen davalar bu döneme damgasını vurmuştur. Davalara konu olan olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Eugen Pulliam isimli Amerikalı bir gazeteci Türkiye’yi tanıtmak ve Başbakanla görüşmek üzere Türkiye’ye gelir. Başbakan tarafından görüşme isteği kabul edilen bu gazeteciye üç gün bekleddikten sonra, Başbakan’ın vapurla İzmir’e gideceği, davetli olarak onun da gelmesi ve Başbakan’ın vapurda kendisiyle görüşeceği bildirilir. Ertesi gün güvertede Başbakanla karşılaşan Pulliam, görüşme gün ve saatini beklediğini söyler. Başbakan ise böyle bir

görüşmeden haberi olmadığını belirtir. Pulliam, ABD'ye dönünce Türkiye ve hükümet aleyhinde iki sert yazı yayımlar. Bu yazılar, daha sonra Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis ve Altı Ok dergilerinde yayımlanır ve bunun üzerine bu yayınların tümü aleyhinde dava açılır. Basın tarihinde "Pulliam Davaları" olarak geçen bu davalar sonucunda gazeteciler; Şahap Balcıoğlu, Naim Tirali, Selami Akpınar 16'şar ay, Ahmet Emin Yalman ise 15 ay 16 ay gün hapse mahkum edilir. Buna ek olarak, Akis ve Kim dergileriyle Vatan gazetesi 1'er ay, Ulus gazetesi ise 2 ay süresince kapatılır (Kabacalı, 1990: 177-178).

Bu bölümde incelenen 1924-1961 arası dönem içerisinde, kitle iletişim araçları ve basının konumu açısından üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, Türkiye'deki ilk radyo yayınının 1927 yılında yapılmış olmasıdır. Hükümet, 1926 yılında imzalanan bir antlaşma ile radyo işletmesini İş Bankası, Anadolu Ajansı ve ortaklarının oluşturduğu Türk Telsiz Telefon Şirketi'ne 10 yıllığına bırakmıştır. Böylece sesli iletişim tekelinin önemli kısmını elinde bulunduran devlet, bu gücünü kendi iradesiyle devretmiştir. Ancak, daha sonra çeşitli sebeplerle, 1936 yılında ilgili şirketle sözleşme yenilenmeyerek, radyo yayınları devletleştirilmiş ve yayın yapma görevi PTT Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Bu olay, radyo yayınında devlet tekeli döneminin de başlangıcı sayılmıştır (İlal, 1972: 78).

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, dönemin en etkili kitle iletişim araçlarından olan radyonun da, siyasal partiler tarafından bir propaganda aracına dönüştürüldüğü gözlemlenmiştir. İktidarda bulunan Demokrat Parti, kitle iletişim araçlarının ve de özellikle radyonun kamuyu yönlendirmedeki etkisini fark etmiş, elinden geldiğince de kullanmaya çalışmıştır. Radyoda yayınlanan tüm programlar gitgide ideolojikleşirken, haberler iktidardakilerin arzuları ve söylemleriyle paralel biçimde seçilir olmuştur. Bu durumun en ironik örneklerinden biri, içişleri bakanının kızının düğününün 13.00 bülteninde birinci haber olarak sunulmuş olmasıdır. Bu dönemde radyo, hiçbir yasa ve kurala bağlı bulunmaksızın yayın yapmaktaydı. Örneğin 1957 yılında genel seçimlerin yapıldığı gün, daha seçimler tamamlanmadan seçim sonuçlarının bildirilmesi, bu durumun yarattığı sonuçlardan biri olarak görülebilir. Oy verme işlemi henüz devam

ederken, iktidar partisinin ezici çoğunlukla seçimleri kazandığı radyodan ilan edilmiştir (Güngörmez, 2002: 10).

Yine, Demokrat Parti iktidarının son yıllarında yayınlanmakta olan Radyo Gazetesi adlı program, “siyasi iktidar-kitle iletişim araçları ilişkisi” ni ortaya koyan ironik bir olaya sahne olmuştur. Bu dönemde, muhalefetin, Demokrat Parti’nin halkın desteğini yitirdiği yönündeki iddialarını yoğunlaştırdığı bilinmektedir. Bu iddiaları çürütmek amacıyla, Demokrat Parti ve Adnan Menderes tarafından kurulan bir siyasi oluşum olan Vatan Cephesi’ne yeni katılanların isimleri, radyoda yayınlanmaya başlanmıştır. Bu listelerde, bazı bürokratların, iş adamlarının, sanatçıların, çocukların, hastaların ve hatta ölmüş bebeklerin bile isimlerinin okunduğu bilinmektedir. Listeleri okuyan spikerler, söz konusu listelere, gerçekte var olmayan yeni isimler eklemiş ve listeleri uzattıkça uzatmışlardır. Ülkede bu durum espri konusu olmaya başlamış hatta gazete sayfalarına yansıyan esprilerde ve fıkralarda Vatan cephesi uygulaması sayesinde otuz beş milyonluk Türkiye nüfusunun yetmiş milyona çıktığı söylenmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale, halka darbe sabahı Alparslan Türkeş tarafından radyoda okunan bildiriyle duyurulmuştur. Daha sonra Adalet Partisi ile iktidara gelen Süleyman Demirel’in, kırsal kesimden oldukça yüksek bir oy oranı tutturmasının sebebi, iletişim araçlarının kamuyu yönlendirme ve etkilemedeki gücünü iyi bilmesi ve kullanması olarak değerlendirilmiştir (Güngörmez, 2002: 10).

4.3. 1961 – 1980 Yılları Arasındaki Dönem

1961 Anayasası’nda, iletişim özgürlüğünün ön koşullarından olan düşünce ve düşüncüyü açıklama özgürlüğünün, “düşünce hürriyeti” başlığı altında, 20. maddede düzenlenmiştir. Bu madde “herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir” şeklinde ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere, düşünce ve fikirlerin, söz, yazı, resim ile veya başka yollarla açıklanabileceğinden söz edilmiştir. Bu durum iletişim özgürlüğünü de içine alan bir ifadenin göstergesidir (İçel ve Ünver, 2005: 43).

Kitle iletişim özgürlüğü ile ilgili diğer düzenlemelere ise, 1961 Anayasası'nın 22. ve 27. maddeleri arasında, "basın ve yayımla ilgili hükümler" üst başlığı altında yer verilmiştir. Düşüncenin, basın yoluyla ifade edilmesi özgürlüğünü düzenleyen 22. madde, şu ifadeleri içermiştir: "Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır. Basın ve haber alma hürriyeti, ancak devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve milli güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir. Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hakim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hakim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin veya genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal cumhuriyet ilkelerine veya devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma hâlinde mahkeme kararıyla kapatılabilir." Görüldüğü üzere, söz konusu maddeyle basın özgürlüğü ile birlikte, haber alma özgürlüğü de düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle, iletişim özgürlüğünün ön koşullarından biri daha Anayasa'da yer almış ve devletin basın özgürlüğünden yana aktif bir tutum sergilemesi istenmiştir (Gedik, 2007: 74-75).

1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle birlikte, 1960 öncesi uygulamalar dikkate alınmış ve basın özgürlüğü konusu, daha detaylı bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak kanun koyucunun bu tavrının, esasen basın özgürlüğünü sağlama hedefi için değil, kendisini destekleyen ve bir önceki yönetime savaş açan basına diyet ödeme için, böyle olduğu değerlendirilmiştir. Bu durumun en açık göstergesi, Milli Birlik Komitesi'nin 1962

seçimleri öncesinde getirdiği 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun” ile muhalif basının yeniden baskı altına alınması olayı olmuştur. Söz konusu kanunun 1. maddesinde, “27 Mayıs 1960 Devrimini söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya diğer araç ve şekillerde, yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenlerin veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanların; bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanı’na veya sair kaza mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle kötöleyenlerin veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde kötölemeye çalışanların veya mahkûm edilenlerin mahkumiyetlerine esas teşkil eden fiillerini yahut şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yayanlar veya beyanat verenlerin; 27 Mayıs 1960 Devrimi’ni yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterecek surette, feshedilmiş Demokrat Parti’nin iktidarını övenler veya müdafaa edenlerin, bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılacakları” ifadeleri yer almıştır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, birçok gazeteci hakkında dava açılmış ve birçok gazeteci ve yazar tutuklanmıştır. Siyasi iktidar, her dönemde olduğu gibi yine muhalif basına karşı kendini korumaya almıştır. Sözü edilen dönem için tek değişen şeyin, baskı yapan ve baskıya maruz kalan düşüncelerin yer değiştirmesi olduğu söylenebilir. (Salihpaşaoğlu, 2007: 161-162).

12 Mart 1971 tarihinde kuvvet komutanlarının radyoda okutturdukları ve tarihte “12 Mart Muhtırası” adıyla yerini alan yazı ile hem Türkiye Cumhuriyeti hem de kitle iletişim ve basın adına yeni bir döneme geçilmiştir. 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile temel hak ve özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanmıştır. 1961 Anayasası’nda, 1971 yılına kadar özgürlükler konusundaki temel ölçüt “serbestlik” iken, 1971 değişiklikleri sonrasında bu ölçüt “sınırlılık” olmuştur (Hakyemez, 2000: 141).

1971 yılında, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nun kabul edilmesiyle, basın yeniden denetim altına alınmıştır. Söz konusu kanunun 3. maddesinin C fıkrasında, sıkıyönetim komutanının, sıkıyönetim bölgesindeki genel güvenlik ve kamu düzeninin gerektirdiği hallerde “söz, yazı resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup,

telgraf ve sair mevkuteleri kontrol etmek; gazete, dergi kitap ve diğler yayımların basım ve yayımını kayıtlamak ve bunlar üzerine sansür koymak veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak; Sıkıyönetim Komutanlığı'nca veya neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi bilcümle matbu evrakı basan matbaaları kapatmak" yetkisini haiz olduğı ifade edilmiştir (Salihpaşaoğlu, 2007: 164). Basının sürekli olarak baskı altında tutulduğu 12 Mart döneminde, birçok gazeteci, çeşitli sebeplerle tutuklanmış ve mahkûm edilmiştir. Bu dönemde mahkûm olan gazeteci ve yazarlar arasında, Turhan Dilligil, Doğan Koloğlu, Can Yücel, Mehmet Emin Bozarlan, Siar Yalçın, Ahmet Hamdi Dinler, Yaşar Uçar, Mete Dural, Abdullah Nefes, Erdoğan Berktaş, Mümtaz Soysal, Sabri Yılmaz, Çetin Altan, Osman S. Arolat, Abdülkadir Billurcu ve Nihal Atsız gibi isimler de bulunmuştur (Kabacalı, 1990: 195-196). Yine sözü edilen dönemde, sıkıyönetim tarafından 39 kez gazete kapatma cezası verilmiştir.

1973 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle birlikte, 12 Mart dönemi sona ermiştir. Yeni dönemde, gerek Basın Kanunu'nda, gerekse Anayasa'nın basınla ilgili hükümlerinde kayda değer bir değişiklik yapılmamıştır. Bu sebeple, hukuki anlamda basın özgürlüğü açısından bir değişikliğin de olmadığını söylemek mümkündür.

Yalnızca gazetecilerin tutuklanması ve mahkum edilmesinde sayıca bir azalma yaşandığı göze çarpmaktadır (Kabacalı, 1990: 209).

4.4. 1980 Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'ndan Günümüze Düzenlemeler Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü

12 Eylül 1980 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasıyla birlikte yaşanan gelişmeler, Türkiye kitle iletişim ve basın tarihi açısından en çok üzerinde durulması gereken noktalardır. Darbe sonrası yayımlanan bir numaralı bildiriyle, parlamento ve hükümet feshedilmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış ve tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu olayı takip eden bir hafta içerisinde ise, Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesi değiştirilmiş, Sıkıyönetim Komutanlığı'na basına ve

haberleşmeye sansür koyma yetkisi verilmiştir. Sıkıyönetim tarafından denetlenen basına, yönetimin hoşuna gitmeyen yazılar sebebiyle sık sık uyarılar gönderilmiş, birçok gazete ve dergi toplatılmış ya da kapatılmış, gazeteciler ve yazarlar gözaltına alınmış tutuklanmış ve davaların çok büyük bir kısmı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır (Kabacalı, 1990: 210).

Dönemin Milli Güvenlik Konseyi, Sıkı Yönetim Kanunu vasıtasıyla basın üzerinde oluşturduğu baskıyı, 07.01.1981 tarihinde 2370 sayılı Kanun ile Türk Ceza Kanunu'nun 311 ve 312. maddelerini değiştirerek genele yaymıştır. Bu kanunla, bir suçun işlenmesini aleni biçimde tahriki bulunan kişinin cezalandırılması gerektiğini belirten 311. madde değiştirilmiş tahrikin, her türlü kitle haberleşme araçları, ses kayıt bantları, plak, film, gazete, dergi ve benzeri araçlarla yapılması ağırlaştırıcı sebep sayılmıştır. Genelkurmay Başkanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin çalışmaları sonucunda hazırlanan anayasa tasarısı, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulmuştur. % 92'ye varan evet oyuyla kabul edilen 1982 Anayasası, yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir (Salihpaşaoğlu, 2007: 167-168).

1982 Anayasası'nın 28. maddesinin ilk cümlesindeki düzenlemeyle ortaya konan ilkede "basın hürdür, sansür edilemez." denmiştir. 28. maddenin ikinci cümlesinde basımevi kurmanın izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağı ifade edilmekle birlikte, 29. maddede, süreli ve süresiz yayınların önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağı düzenlemesi yer almıştır. Daha önceki anayasalarda (1924 ve 1961) yer almayan basımevi kurmak için izin ve mali teminat yatırılmayacağı ilkesinin 1982 Anayasası'nda yer alması, isabetli bir düzenleme olarak kabul edilebilir. Zira tersi bir düzenlemenin, basının siyasi iktidarın baskısı altında kalması sonucunu doğuracağı açıktır.

1982 Anayasası'nın 26. maddesinde, düşünce ve kanaatleri açıklama ve yayma hakkı düzenlenmiştir. Maddenin 1. fıkrası "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu

hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir” ifadeleri yer almıştır. Görüldüğü üzere, söz konusu madde, içerisinde beş temel haktan söz etmiştir :

- ‘-Bireylerin düşüncelerini söz, yazı ve resimle serbestçe açıklama ve yayma anlamında ‘düşünceyi açıklama özgürlüğü’,
- Kamuya açık alanlarda engellenmeden ‘bilgi edinme özgürlüğü’,
- Basın yoluyla ‘haber verme özgürlüğü’,
- Radyo-televizyon yoluyla ‘haber verme özgürlüğü’,
- Film vasıtasıyla ‘haber verme özgürlüğü’.’ (Çolak, 2007: 32)

Ayrıca söz konusu maddedeki, benzeri yollarla yapılan yayımların ifadesinden hareketle, ifadenin internet vasıtasıyla haber verme özgürlüğünü de kapsayabileceğini düşünmek yerinde olacaktır. Sözü edilen maddedeki ifadelerden, düşünce ve kanaatleri açıklama özgürlüğünün, kitle iletişim araçları ile ilgili iletişim özgürlüğünü de kapsadığı anlaşılmaktadır. Birinci fıkranın son cümlesi, görsel ve işitsel iletişim özgürlüğünü, basın yayın özgürlüğünün serbestlik ilkesinin aksine, izin sistemine tabi tutmaktadır. Bu şekliyle, maddenin, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ndeki düzenlemeye yakın bir görünüm aldığı da söylenebilir. Ancak, bazı yazarlar, bu son cümleyle, basın dışı kitle iletişim araçlarında, sansür uygulamalarına anayasal bir düzenleme çerçevesinde imkan tanıdığını düşünmektedir (İçel ve Ünver, 2005: 48) Kaboğlu, radyo-televizyon kuruluşlarının izin sistemine bağlanmasıyla, yayın için iznin öngörülmesinin farklı etki alanına sahip olduğu kanaatinde olmuştur (1994: 510).

1982 Anayasası’nın 26. maddesinin 2. fıkrasında ise, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün hangi hallerde sınırlandırılabilmesine yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında şöyle denilmektedir: “Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması,

başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.” Aynı maddenin 3. fıkrasında ise, düşüncelerin açıklanması ve yayılması özgürlüğünün sınırlandırılmasına dair şu ifadeler yer almaktaydı: “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz.” 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle bu yasak ortadan kaldırılmış ve Türkçe dışındaki dillerle de yayın yapabilme imkânı sağlanmıştır (Gedik, 2007: 79-80), (Kaboğlu, 1994: 504).

Anayasa'nın kitle iletişim araçları ve basın özgürlüğüyle ilintili hükümleri doğrultusunda Basın Kanunu'nun değiştirilmesinden önce, konuyu yakından ilgilendiren Olağanüstü Hâl Kanunu kabul edilmekteydi. 1983 yılında kabul edilen 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'nda, basınla ilgili düzenlemeler de bulunmaktaydı. Söz konusu kanunun 11. maddesiyle, “Olağanüstü hâl ilanında, genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla, gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ve benzerlerinin basılmasının, çoğaltılmasının, yayılmasının ve dağıtılmasının, bunlardan olağanüstü hâl bölgesi dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasının ve dağıtılmasının yasaklanabileceği veya izne bağlanabileceği; basılması ve yayımı yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuatın toplatılabileceği; söz, yazı, resim, film, plak, ses ve görüntü bantları ve sesle yapılan her türlü yayımın denetlenebileceği, gerektiğinde kayıtlanabileceği veya yasaklanabileceği” hükme bağlanmıştı (Salihpaşaoğlu, 2007: 168-169).

1980 ve sonrasındaki dönemde, kitle iletişim ve basın özgürlüğüyle ilgili olarak, 1927 tarih ve 1117 sayılı “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu”nda, 06.03.1986 tarihinde 3266 sayılı Kanun vasıtasıyla yapılan değişiklik en çok tartışılan konulardan biriydi. Bu değişiklikle, Türk Ceza Kanunu'nun 426. maddesiyle yasaklanan “müstehcen yayın” kavramıyla “küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır” kavramı eşanlamlı gibi kullanılarak kavram kargaşası yaratılmaktaydı. Bu kanunla, bir yayımın on sekiz yaşından küçükler için muzır olduğu hakkında karar verecek olan kurulun üyelerinin atanma şekli

değiştirilmişti. Böylelikle yayının nitelikleri konusunda karar verecek olan merci, siyasi iktidara bağımlı hâle getirilmişti (Salihpaşaoğlu, 2007: 171).

12 Eylül Askeri Müdahalesi ve sonrasında kitle iletişimi ve basın üzerinde kurulan baskı, sivil yönetime geçilmesine rağmen 1990'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Bunun en büyük nedeni, otorite-özgürlük dengesinde otoriteye ağırlık veren 1982 Anayasası ile ara rejim ve geçiş döneminde kabul edilen kanunlar olmuştur. Yalnızca 1980-1990 yılları arasında basın aleyhine 2000'in üzerinde dava açılmıştır. Bu davalarda yaklaşık 3000 gazeteci, yazar, sanatçı ve yayımcı sanık olarak yargılanmış, gazete ve dergilerin kapatılmasına neden olan yazılar sebebiyle yazı işleri müdürlerine hapis cezası verilmiştir (Topuz, 2003: 273). Sözü edilen dönemin başlamasıyla birlikte hüküm süren ve basın/kitle iletişim özgürlüğünü neredeyse tamamen ortadan kaldıran 1982 Anayasası'nın, Türk Ceza Kanunu'nun, Terörle Mücadele Kanunu'nun ve Basın Kanunu'nun bazı hükümlerinin değiştirilebilmesi, ancak 1999 yılının Aralık ayında yapılan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği için müzakerelerin başlamasını sağlayan Helsinki Zirvesi sonrasındaki düzenlemelerle mümkün olmuştur. Söz konusu düzenlemeler, darbe ve sıkıyönetim dönemine oranla basın üzerindeki baskıyı kısmen azaltmış olsa da Türkiye'de halen gazeteler kapatılabilmekte ve birçok gazeteci cezaevinde bulunmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının 1980 askeri darbesinden günümüze içinde bulunduğu süreci incelerken, görsel-işitsel iletişim araçlarının söz konusu dönemdeki konumuna ve gelişimine değinmek faydalı olacaktır. 1963 yılında, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun (TRT) kurulması ile birlikte TRT bünyesinde yapılmaya başlanan Türkiye'deki televizyon yayıncılığı, 1970'li yıllarda kademeli olarak düzenli yayınlara geçmişti. 1982 Anayasası ile anayasanın radyo televizyon yayıncılığıyla ilgili hükümlerinde de değişiklikler olmuştu. 1982 Anayasası'nın 133'üncü maddesinde, "Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eli ile kurulur ve idareleri bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir. Kanun, Türk Devleti'nin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı ve Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını

düzenler ve kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.” denilmekteydi. Anayasa’nın 133’üncü maddesi temel alınarak radyo ve televizyon yayıncılığı alanının düzenlenmesi ve denetlenmesini sağlamak amacıyla 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, yurt içine ve yurt dışına yapılacak yayınlar, daha önceden olduğu gibi devlet tekelinde olmak üzere, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’na verilmiştir. 2954 sayılı kanunun en önemli özelliği, sadece TRT’nin yasası olmayıp, radyo televizyon yayınlarına ilişkin düzenlemeleri de kapsamı ve yayın sonrası denetim ve değerlendirme yapmakla görevli, TRT’nin dışında Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’nun (RTYK) kurulması olmuştur. Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’na, aynı zamanda radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, ilgili kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak görevi de verilmiştir (Karadağ, 2012: 102-103).

1990’lı yıllar ise, kamu yayıncılığı döneminin fiilen sona erdiği dönem olmuştur. Bu yıllarda, uydu aracılığı ile radyo ve televizyon yayınlarına ulaşım olanağı ortaya çıkmış ve yabancı yayınlar yerel yönetimlerin kurdukları sistemlerle izleyiciler tarafından izlenebilir hale gelmiştir. Ayrıca PTT’nin de izleyicilerin yabancı ülke uydu yayınlarına erişim sağlayabilmesi yönünde girişimleri olmuştur. Tüm bu girişimler RTYK tarafından engellenmek istense de, yayınlara erişim engellenememişti. 1990 yılında, Türkiye’nin ilk özel televizyon kanalı olan “Magic Box - Star 1” kanalı yayına başlamıştır. Daha sonra benzer başka kanalların da kurulması ile özel kanallar halk tarafından en fazla izlenen kanallar konumuna gelmiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak da, özel yayıncılığın yasal bir çerçeveye alınması kaçınılmaz bir zorunluluk halini almıştır (Aziz, 2006: 187-188).

1994 yılında, 3984 sayılı Kanunla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’nun yerine, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun (RTÜK) kurulması karara bağlanmış ve söz konusu kanunla RTÜK, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki radyo ve televizyon yayıncılık alanını düzenlemek ve denetlemekle görevlendirilmiştir. Frekans planlamasını yapmak, lisans ve yayın izni vermek, yayınlara ilişkin düzenlemeleri belirlemek, yayınların bu

düzenlemelere uygunluğunu denetlemek ve bunlara aykırı yayın yapan kuruluşlara yaptırım uygulamak gibi yetkiler RTÜK'ün yetkileri kapsamındaydı.

RTÜK tarafından yürütülen izleme ve denetleme faaliyetlerinin temel çerçevesini oluşturan maddeler bulunmaktadır. Medya kuruluşlarının yayıncılık faaliyetleri kapsamında uyması gereken noktaların belirtildiği bu maddeler, 6112 sayılı Kanun'un Yayın Hizmet İlkeleri başlıklı 3'üncü bölümünün, 8'inci maddesin yer almaktadır.¹⁰

¹⁰ 1) Medya hizmet sağlayıcılar, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla bu fıkrada yer alan ilkelere uygun olarak sunarlar. Yayın hizmetleri;

- a) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı olamaz,
- b) Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz,
- c) Hukukun üstünlüğü, adalet ve tarafsızlık esasına aykırı olamaz,
- ç) İnsan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez,
- d) Terörü övemez ve teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz. Terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet eder şekilde sunamaz,
- e) Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özrürlülük, siyasî ve felsefi düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez,
- f) Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz,
- g) Suç işlemeyi, suçluyu ve suç örgütlerini övücü, suç tekniklerini öğretici nitelikte olamaz,
- ğ) Çocuklara, güçsüzlere ve özrürlülere karşı istismar içeremez ve şiddeti teşvik edemez,
- h) Alkol, tütün ürünleri ve uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile kumar oynamayı özendirici nitelikte olamaz,
- ı) Tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerini esas almak ve toplumda özgürce kanaat oluşumuna engel olmamak zorundadır; soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz; haberin verilisinde abartılı ses ve görüntüye, doğal sesin dışında efekt ve müziğe yer verilemez; görüntülerin arşiv veya canlandırma niteliği ile ajanslardan veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesi zorunludur,
- i) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu ilân edilemez veya suçluymuş gibi gösterilemez; yargıya intikal eden konularda yargılama süresince, haber niteliği dışında yargılama sürecini ve tarafsızlığını etkiler nitelikte olamaz,
- j) Haksız çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açan unsurlar içeremez,
- k) Siyasî partiler ve demokratik gruplar ile ilgili tek yönlü veya taraf tutar nitelikte olamaz,
- l) Genel sağlığa, çevrenin ve hayvanların korunmasına zarar verecek davranışları teşvik edemez,
- m) Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilin düzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez,
- n) Müstehcen olamaz,
- o) Kişi veya kuruluşların cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak zorundadır,
- ö) Bilgi iletişim araçları yoluyla yarışma veya lotarya içeremez, dinleyici ve seyircilere ikramiye verilemez veya ikramiye verilmesine aracılık edemez,
- p) Medya hizmet sağlayıcı tarafından yapılan veya yaptırılan anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçların ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi zorunludur,
- r) Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez,
- s) Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez,
- ş) Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz.

Günümüz şartları ele alınır ve dipnotta yer alan düzenlemeler göz önünde bulundurulursa, kitle iletişim araçları özgürlüğü açısından “denetim” olgusunun ne derece kritik ve etkin bir konumda olduğu açıkça ortadadır. Türkiye’de ilk başlarda devlet eliyle yürütülen ve tekel konumundaki radyo ve televizyon yayıncılığı, zamanla özel teşebbüslerin de girişimiyle eskiye oranla kısmen daha objektif ve özgür bir pozisyona gelmiştir. Ancak devletin özellikle görsel-işitsel iletişim alanında etkin olan rolü ve uyguladığı denetim mekanizmaları, iletişim ortamının çok da özgür olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Vural’a göre, özgür düşüncenin hakim olduğu ülkelerde, yayın denetimi kendi kendini denetleme şeklinde yapılmaktadır. Özgürlükçü demokrasiyi, kurumlarında bütünüyle sağlayamamış olan ülkelerde ise yayınlar, siyasi gücün “buyurucu niteliklerde tasarlanmış” yasalarıyla düzenlenmektedir (Vural, 1994: 155-162) . Denetim, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir ve Türkiye’de de bu denetim, örgüt düzeyinde denetim ve yargı denetimi olarak uygulanmaktadır. Örgüt düzeyinde denetimde yapılan, yayının öneri evresinde, metin evresinde ve yapım evresinde olmak üzere basamaklar hâlinde denetlenmesidir. Bu noktada, programın oluşturulmasından yapımına kadar dört denetim düzeyinde aşama aşama yapılan bir denetim söz konusudur. Programlar, ilk denetim, müdürlük denetimi, yayın denetleme kurumu denetimi ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Denetimi, gibi hiyerarşik basamaklarda denetlenmektedir. Hükümet denetimi sürecine giren bir programdan parçalar çıkarılıp eklenmesi, programların “hadım” ederek yapay bir biçim almasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, esasında devlet tekelinin sona ermesi ve özel girişimler sonrasında elde edilebilmiş olmanın yanında, yayında çoğulculuk ortamı, yerini yeniden tekelliliğe bırakarak, hükümet görüşünde biçimlenen yayınları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca, yukarıda sözü edilen tüm bu hiyerarşik denetim basamaklarından geçen yayınlar, birçok durumda yargı tarafından da denetime tabi tutulmaktadır.

---

2) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılmadan yayınlanamaz.

3) İsteğe bağlı yayın hizmeti sağlayıcıları, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteki yayın hizmetlerinin, bunların bu tür hizmetleri normal şartlar altında duymayacakları ve görmeyecekleri şekilde sunulmasını sağlamakla yükümlüdür (Karadağ, 2012: 114-115).

1980'lerden günümüze uzanan son 30 yıllık süreçte, yaşanan gelişmelerle birlikte artık kitle iletişim özgürlüğünün; basın özgürlüğü, radyo-televizyon özgürlüğü ve internet özgürlüğü olmak üzere üç temel konudan oluştuğunu söylemek mümkündür. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte yoğunlaşan ve devlet tekeline alternatif olarak serbest piyasa ekonomisi tarafından yaratılan bir “çoğulcu kitle iletişim” çabasının bulunduğu da ortadadır. Bu çabayla amaçlananın esasında daha demokratik ve özgür bir basın, kitle iletişimi ya da medya olduğu söylene de, siyasi iktidarlara ve ülke yönetiminde söz sahibi olan büyük şirketlerle olan maddi ve manevi ilişkiler, aslında medyanın anti-demokratik bir sistemin aracı konumuna gelmesini sağlayabilmektedir. Sayıları giderek azalıyor olsa da, iktidarlara karşı özgür basının ya da görsel-işitsel medyanın mücadelesini veren çalışanların, egemen güçler tarafından desteklenen ticarileşmenin ve tek tipleşmenin etkisiyle birlikte, patronlarının sözünden çıkamayan ve onların ya da iktidarın çıkarları doğrultusunda işini yapan birer şirket personeline dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya buldukları da bir gerçektir.

Sonuç olarak Türkiye, geçirilen uzun süreç sonunda, hem radyo-televizyon, hem yazılı basın, hem de önceki bölümlerde Türkiye Cumhuriyeti yasalarındaki hukuki boyut açısından değinildiği üzere internet açısından, halen sansürün, yasaklamaların ve kapatmaların yaşandığı bir ülke konumundadır. Kitle iletişim araçları özgürlüğünün, her dönemde olduğu gibi 1980 ve sonrası dönemde de önüne geçilmesi mümkün olmayan “medya - siyasi iktidar” ilişkisinden bağımsız bir biçimde irdelenemeyeceği kuşkusuzdur. İnal, medya ve siyaset arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, tüm siyasal sistemin medyaya bağımlılığından bahsetmiş, kitle iletişimi ve medyanın, siyasilerin meşruiyetlerini sağlamasında ve sistemin işlemesindeki rolüne dikkat çekmiştir. Kitle iletişim araçlarının kontrolü olmadan bir siyasal sistemin düşünülmemeyeceğini ve kitle iletişim araçlarının gerek gündeme getirdikleri konular, gerekse haber değerleri ile, bağımlı bir biçimde güncel siyasetin tam ortasında bulduklarını ifade etmiştir (İnal, 1999: 19-21). Bu noktadan hareketle, temeli bu gerçeklere dayanan bir siyasal sistemde ya da güncel deyimle yeni dünya düzeninde, kitle iletişiminin bağımsız ve özgür olması düşüncesi de bir hayalden öteye gidemeyecektir.

Kitle iletişim özgürlüğünün hukuki boyutunun tarihsel genel yapısının ardından bir takım değişikliklere uğrayan Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Yasa'dan yola çıkarak, bugün Türkiye'de nasıl bir medya yapısının var olduğunu eleştirel bir gözle değerlendirmeye almak için bir sonraki konu başlığı hazırlanmıştır.

5. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve Medyada Tekelleşme

Türkiye'de özel radyo ve televizyonların kuruluş ve yayınlarına izin veren yasa değişikliği süresi 1993 yılında kamu yayıncılığı tekeline yasal dayanak oluşturan Anayasa'nın 133. maddesinin değiştirilmesiyle başlamıştır. Daha sonra 94 yılında 3984 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Teknolojik gelişmelerle beraber 3984 sayılı yasa, 2002 yılında 4756 sayılı yasa ile değiştirilmiştir ve bu yasada yer alan medya sahipliğine dair düzenlemelerin yer aldığı maddeler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir ve bu durum yeni bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda, 2011 yılında 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir (Sözeri ve Güney, 2011:19).

6112 sayılı kanunun genel gerekçesinde yeni kanunun çıkarılması nedenlerinin başında, kamu yayın kuruluşları ile özel kuruluşların ayrı kurallara ve denetime tabi tutulmasının, Avrupa Birliği bilgilerine uyum çerçevesinde yapılan inceleme sürecinde eleştirildiği ve bu durumun özel yayın kuruluşları açısından haksız rekabete neden olduğu değerlendirmesinin yapıldığı açıklaması gelmektedir (İçel ve Ünver, 2012: 374).

Önceki yasalara göre daha kapsamlı olan ve yeni teknolojilerin de kullanılmasıyla ortaya çıkan ve yayıncıları da kapsayan yeni yasa, radyo yayıncılığının düzenlenmesini de içermektedir ve hatta IPTV¹¹ nin hayata geçmesiyle beraber isteğe bağlı yayıncılık denen ve internette de etkinlik gösteren yayın kuruluşlarını da kapsamına almaktadır.

---

¹¹ İnternet protokolü üzerinden TV programları ve video içeriklerinin yayınlanması olarak tanımlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <<http://www.iptvnedir.com/>> (Erişim Tarihi, 29.04.2013).

Değişen bu yeni kanun, değişme nedeni olarak gösterilen basın özgürlüğü ve medyada çok sesliliği sağlamak yerine, yalnızca ticari yayıncılığı düzenlediğini ve bu haliyle yasanın demokratik olmaya yetemeyeceğini söylemek çok da yanlış bir söylem olmayacaktır.

Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Yasa'da değişiklik yapan bu yasa tasarısının TBMM tarafından kabul edilmesi, yeni tartışmalara neden olmuştur. 6112 sayılı kanun, tekelleşmeye yasal kılıf hazırlamakta ve medya patronlarının kamu ihalelerine katılmalarına ve borsada işlem yapmalarına izin verilmesiyle de ekonomik sahada haksız rekabete yol açılmasına uygun koşullar oluşturmaktadır.

6112 sayılı yeni kanunun medyada tekelleşmeye yol açabilecek maddelerini incelemek yerinde olacaktır. 6112 sayılı yasanın (d) bendi¹² ve (e) bendi¹³ incelendiğinde, açıkça görülmektedir ki, gerçek veya tüzel kişi ya da sermaye grubuna bir veya birden fazla tv ve radyo kuruluşunun tümüne, tümüne değilse büyük bir kısmına sahip olabilme, kamu ihalelerine girebilme ve menkul kıymetler borsasında işlem yapabilme olanağı sağlanmaktadır.

Bu durum medyanın tekelleşmesine yol açabilecek niteliktedir ve medyada tekelleşmeyi meşrulaştırmaktadır. Oysa ki anayasanın 167. maddesinde¹⁴ belirtildiği üzere tekelleşme

---

¹² Madde 19. d) Bir gerçek veya tüzel kişi doğrudan veya dolaylı olarak en fazla dört karasal yayın lisansına sahip medya hizmet sağlayıcısı kuruluşa ortak olabilir. Ancak, birden çok medya hizmet sağlayıcısı ortaklıkta bir gerçek veya tüzel kişinin doğrudan veya dolaylı hisse sahibi olduğu medya hizmet sağlayıcı kuruluşların yıllık toplam ticarî iletişim geliri, sektörün toplam ticarî iletişim gelirinin yüzde otuzunu geçemez. Toplam ticarî iletişim geliri bu oranı aşan gerçek veya tüzel kişiler, Üst Kurul tarafından verilen doksan günlük süre içinde bu oranın altına inecek şekilde medya hizmet sağlayıcı kuruluşlardaki hisselerini devreder. Verilen süre içinde Üst Kurul kararının gereğini yerine getirmeyen gerçek veya tüzel kişi hakkında, kararın gereğini yerine getirmediği her ay için Üst Kurulca dörtyüzbin Türk Lirası idarî para cezası uygulanır. Bu bendin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Üst Kurul tarafından belirlenir.
< http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceb> (Erişim tarihi, 29.04.2013).

¹³ Madde 19. e) Gerçek kişiler için eşler ile üçüncü derece dâhil olmak üzere üçüncü dereceye kadar kan ve kayın hısımlara ait hisseler de aynı kişiye aitmiş gibi değerlendirilir.
< http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceb> (Erişim Tarihi, 29.04.2013).

¹⁴ Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.
<<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>> (Erişim Tarihi,29.04.2013).

ve kartelleşmeyi önlemesi gerekirken, yukarıda belirtilmiş olan düzenlemelerde medya alanında tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi olanaksız görülmektedir. Tekelleşen veya kartelleşen medya, bir yandan ekonomik alanda haksızlıklara yol açacak bir güce ulaşırken, öte yandan da haber alma özgürlüğünü kısıtlayabilecektir. Basın özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğünü tamamlayan bir özgürlüktür. Basın özgürlüğü kamu güçleri karşısında korunduğu kadar özel güçler karşısında da korunmalıdır. Bu bağlamda, medya tekelinin oluşmasına karşı gerçek sınırlamalar koymak ve medyanın çok sesliliğini koruyucu önlemler almak gerekmektedir.

Basındaki çoğulculuğun yok olması demek, demokrasinin de tehlikeye girmesi demektir. Tekelci bir yapının yayın içeriğini etkilemesi, bunun sonucunda belli bir yöne eğilimli yayın içeriğine yol açabilmektedir ve bu da okuyucuları etkilemektedir. Demokratik yapıya sahip bir ülkede, kendi kendisini yöneten bir halkın kararlar alabilmesi için bilgilenebilir ihtiyacı vardır. Bu sebeple düşünceler ve karşıt düşünceler sınırsız bir şekilde ortaya konmadığı takdirde halkın doğru kararlar alabilmesi zorlaşır ve demokrasinin kendisi de işlemez bir hal alır.

6112 sayılı kanunun incelenmesi gereken maddelerinden biri de, başbakanın yayın yasağı hakkının söz konusu olduğu 7/1. maddesidir¹⁵. Maddede yer alan “kuvvetle muhtemel” ifadesi çok ucu açık bir ifadedir. Burada anlatılmak istenen kuvvetle muhtemel durumlara net bir tanım getirilmelidir, net bir tanım getirilmediği takdirde yasa uygulayıcı bu maddeyi geniş bir biçimde yorumlayabilecektir (Adaklı ve Sümer, 2010: 2).

TMBB tarafından 15 Şubat 2011 tarihinde kabul edilen 6112 sayılı kanunun 7. maddesinde yer alan bu durum yani başbakanın yayın yasağı hakkının elinde olması, basın özgürlüğünü zedeler niteliktedir. Başbakan ya da görevlendireceği bir bakanın yayın yasaklama yetkisiyle beraber ifade özgürlüğü ve halkın bilgilenebilir hakkı da zarar görmüştür.

---

¹⁵ Madde 7. 1) Savaşlar, terör amaçlı saldırılar, doğal afetler ve benzeri olağanüstü durumların ortaya çıkardığı kriz zamanlarında da ifade ve haber alma özgürlüğü esas olup, yayın hizmetleri önceden denetlenemez ve yargı kararları saklı kalmak kaydıyla durdurulamaz. Ancak, millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasının kuvvetle muhtemel durumlarda, Başbakan veya görevlendireceği bakan geçici yayın yasağı getirebilir. <http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceb4> (Erişim Tarihi, 29.04.2013).

Bu yetki de yine bizi medyanın tekelleşmesi durumuna götürmektedir. Pek çok medya organının aksine, tek tip düşüncelerin yer aldığı bir medya yapısı karşımıza çıkmaktadır. Oysa medya, demokrasinin vazgeçilmez yapı taşlarından ve kamuoyunu açıklama, oluşturma ve yönlendirme gibi önemli bir görevi yerine getirmektedir ve bunu yaparken tarafsız, özgür, baskıdan uzak bir yapıya sahip olması gerekir. Bu özelliğini kaybedip, belli grupların çıkarlarına hizmet eder duruma geldiğinde, demokrasi zarar görecektir.

6112 sayılı kanunun getirdiği değişikliklerden biri de, yayın lisansı düzenlemesini içeren 27. maddedir¹⁶. Bu kanunla birlikte, yayıncıların ellerinde kendilerine tahsis edilmiş bir frekans olacak ve bunu 10 yıl boyunca kullanabilecekler. Maddeye ayrıntılı bir şekilde bakılmadığında, olması gereken bir düzenleme düşüncesini oluşturmakta. Fakat her bir yayın tekniği için ayrı ayrı lisans alma durumu, adaletli bir yaklaşımdan öte daha fazla kâr amacını taşımaktadır. Ayrıca, kanunun bu maddesiyle birlikte, mesleği yayıncılık olmayanlara ve sadece ekonomik gücüyle gündemde olanlara da ihale kapısının açılmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum da yine bizi medyada yer alan düşünce yapısının tekipleşmesine götürmektedir.

Medyadaki çoğulculuğun yok olması demek, demokrasinin de tehlikeye girmesi demektir. Tekelci bir yapının yayın içeriğini etkilemesi, bunun sonucunda belli bir yöne eğilimli yayın içeriğine yol açabilmektedir ve bu da düşünce özgürlüğüne engel olabilmektedir. Demokratik yapıya sahip bir ülkede, kendi kendisini yöneten bir halkın kararlar alabilmesi için bilgilenmeye ihtiyacı vardır. Bu sebeple düşünceler ve karşıt düşünceler sınırsız bir şekilde ortaya konmadığı takdirde halkın doğru kararlar alabilmesi

---

¹⁶ Madde 27. 1) Medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar, kablo, uydu, karasal ve benzeri ortamlardan yayın yapabilmeleri için her bir yayın tekniği ve ortamına ilişkin Üst Kuruldan ayrı ayrı lisans almak zorundadır. Lisansın hangi yayın tekniği ve ortamına ilişkin verildiği lisans belgesinde açıkça belirtilir. Farklı yayın teknikleri ve ortamlarından aynı anda yayın yapmak isteyen kuruluşlar , her yayın tekniği ve ortamı için ayrı lisans almak ve eş zamanlı yayın yapmak zorundadır.

2) Yayın lisans süresi on yıldır. Lisans süresi sonunda boşalan karasal yayın kapasitesi Üst Kurulca yeniden ihale edilir.

3) Üst Kurulun karasal yayın lisansı verdiği bir kuruluş bu lisans haklarını devredemez. Yayın faaliyetine devam etmeme kararı alan kuruluş, lisansını Üst Kurula iade eder. <http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceb> (Erişim Tarihi, 29.04.2013).

zorlaşır ve demokrasinin kendisi de işlemez bir hal alır. Unutulmamalıdır ki, medyada tekelleşme, dūřüncelerde de tekelleşmeye yol açmaktadır

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN UYGULANMASI VE BULGULAR

Üniversite öğrencilerinin Türkiye’deki kitle iletişim özgürlüğü hakkındaki düşüncelerinin ne/ nasıl olduğunu amaçlayan bu araştırmanın birinci bölümünde, kitle iletişimi ve kitle iletişim özgürlüğüne dair genel kuramsal-kavramsal bilgiler verildikten sonra, ikinci bölümde kitle iletişiminin hukuki, siyasi, tarihi çerçevesinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm olan bu bölümde de, araştırmada kullanılan araştırma yöntem ve tekniğinden (anket), araştırmanın evreni ve örneklemeden, veri toplama aracının geliştirilmesinden ve uygulanmasından bahsedilmektedir ve araştırmanın uygulama kısmına ait olan bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Öncelikle araştırma yapılan fakülteler hakkında bilgilere yer verilerek genel bir giriş yapılmıştır ve araştırmanın amacı ve öneminde de bahsedildiği üzere, araştırmanın alt problemlerine cevap bulmak adına uygulanmış olan anket sorularının cevapları, bu alt problemler doğrultusunda yorumlanmıştır ve çalışma genel bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

1. Anket Uygulanan Fakülteler

Ankara, Başkent ve Gazi Üniversitelerinin İletişim Fakültelerinin web sitelerindeki bilgilere dayalı olarak hazırlanan bu bölüm, tez çalışması için anket uygulamasının yapıldığı söz konusu iletişim fakültelerinin kuruluş yılları, bünyelerinde barındırdıkları bölümler gibi genel durumları hakkındaki bilgilere yer vermektedir.

1.1. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

İletişim Fakültesi, 1965 yılında UNESCO’nun ve Gazeteciler Cemiyeti’nin katkılarıyla Basın Yayın Yüksek Okulu olarak kurulmuştur. Türkiye’de basın yayın alanında dört yıllık eğitim veren üniversite düzeyindeki ilk kurum olan bu okul, 1992 yılında İletişim Fakültesi’ne dönüştürülmüştür.

Türkiye’de iletişimle ilgili akademik çalışmalara, yüksek lisans ve doktora programlarına yer veren İletişim Fakültesi, bünyesinde üç bölümü barındırmaktadır. Bu bölümler: Gazetecilik, Radyo Televizyon Sinema, Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümleridir.

1.2. Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi

Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi 1997-1998 öğretim yılında kurulmuştur. İletişimin disiplinler arası zenginliğinden faydalanarak oluşturulan İletişim Fakültesi'nin tüm bölümlerinde ders programları ile öğrencilerin mesleki standartlar ve etik kurallar çerçevesinde yetişmeleri amaçlanmaktadır. Öğretim programında gözetilen bu ilkeler; üniversitenin, konularında uzmanlaşmış öğretim kadrosunun katkılarıyla gerçekleştirilmektedir.

Önce Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü ile eğitim - öğretim hayatına başlayan fakülte, 2002-2003 yılında İletişim Tasarımı Bölümünü, 2003-2004 yılında Radyo-TV ve Sinema Bölümü'nü de bünyesine katmıştır.

1.3. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Türkiye'nin en eski gazetecilik okullarından biri olan Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1967 -1968 akademik yılında, özel statülü olarak, Başkent Gazetecilik Yüksek Okulu adıyla kurulmuştur.

1981 yılında Basın Yayın Yüksek Okulu adıyla Gazi Üniversitesi bünyesine alınan okul, 1992 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi adını almıştır. İletişim alanında lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim veren Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, öğrencilerine nitelikli eğitim ve uygulama olanakları sunmaya çalışmaktadır.

İletişim Fakültesi, bünyesinde üç bölümü barındırmaktadır. Bu bölümler: Gazetecilik, Radyo Televizyon Sinema, Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümleridir.

Yukarıda, araştırma yapılan iletişim fakültelerinin genel bilgilerine yer verdikten sonra, bu fakültelerde eğitim gören ve anket sorularını cevaplandıran son sınıf öğrencilerinin demografik bilgilerine dair bulgular alt bölümde yer almaktadır.

2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Literatür taraması yöntemi ile daha önce yapılmış olan çalışmalar, araştırmalar ve uzmanlarca hazırlanmış kaynaklar taranmış, kitle iletişimi, kitle iletişim araçları, medya tüketim biçimleri ve kitle iletişim kuramları konusundaki bilgiler ışığında çalışmanın kuramsal-kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışmada, kuramsal-kavramsal çerçevede yer alan kavramların tarihi gelişimini incelemede, geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünden incelenmesinde kullanılan tarihi yöntemden yararlanılmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında yöntem olarak, amaçlar doğrultusunda bir durum tespiti yapılacağından anket-survey yöntemi seçilmiştir. Öğrencilerin kişisel düşüncelerine yer verilecek olan bu çalışmada, araştırmacı tarafından bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu hazırlandıktan sonra, uygulamanın yapılacağı üniversitelerin iletişim fakülteleri aranmıştır ve iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin sayıları öğrenilmiştir. Daha sonra araştırmacı tarafından bu fakültele gidilmiştir ve anket formlarının dağıtılacağı ders saatlerinde ders sorumlularından gerekli izinler alınmıştır ve anket uygulaması yapılmıştır, anket sonuçlarının istatistiksel verileri için profesyonel bir istatistik merkezinden yardım alınmıştır. Öncelikle KMO testi¹⁷ yapılmıştır ve test sonucunda verilere uygulanacak faktör analizi sonuçlarının yararlı ve kullanılabilir olacağı görülmüştür. Bartlett testi sonucunda ise değişkenler arasında anlamlı düzeyde yüksek ilişkiler bulunmadığı ve verilerin faktör analizi uygulamak için

---

¹⁷ Madde/değişken değerlerinin tutarlılığı için geliştirilen yaklaşım Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistiğidir ve bu bir ölçüttür. < <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/belgeler.html> > (Erişim Tarihi: 10.01.2014).

uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen veriler SPSS yöntemi ile değerlendirilmiştir. ¹⁸ Ankette yer alan sorulardan sadece araştırmanın amacına yönelik olanları değerlendirmeye alınmıştır. Anket uygulama süreci toplam 1,5 ay sürmüştür.

3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Yapılan araştırmada, araştırma evreninin Ankara ilinde bulunan üç üniversite olarak belirlenmesinde, çalışmanın genel konusunun iletişim alanına ait olması nedeniyle bünyelerinde iletişim fakóltesi barındırma, araştırmacının ulaşım kolaylığı, zaman tasarrufu ve masrafı gibi faktörler göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmaya, Ankara ilinde bulunan ve bünyesinde araştırmacının da yüksek lisans programı eğitimini almış olduğu Halkla İlişkiler ve Tanıtım/ Halkla İlişkiler bölümünü barındıran iletişim fakólterleri dahil edilmiştir. Bunun nedeni araştırmacının bu bölüme olan hakimiyetidir. Fakat ileride benzer bir çalışma yapılacağı zaman farklı bölümlerin ve fakólterlerin de çalışmaya dahil edilmesi, ortaya çok daha farklı ve yararlı sonuçlar çıkaracaktır.

Araştırmanın evrenini, eğitimlerinin son aşamasında bulunan Ankara, Başkent ve Gazi Üniversitesi İletişim Fakóltesi son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Ankara Üniversitesi İletişim Fakóltesi'nde Gazetecilik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve Radyo-Televizyon-Sinema bölümlerinde lisans 4. sınıfta okumakta olan toplam 310 öğrenciden 64'üne; Başkent Üniversitesi İletişim Fakóltesi'nde İletişim tasarımı, Halkla İlişkiler ve Radyo-Sinema-TV bölümlerinde lisans 4. sınıfta okumakta olan toplam 98 öğrenciden 56'sına; Gazi Üniversitesi İletişim Fakóltesi'nde Gazetecilik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve Radyo-Televizyon-Sinema bölümlerinde lisans 4. sınıfta okumakta olan toplam 283 öğrenciden 67'sine yani toplam 187 öğrenciye ulaşılmıştır. 187 öğrencinin tümü anketin tamamını ya da büyük bir kısmını işaretlemiştir. Böylece toplam 187 anket değerlendirmeye alınmıştır. Bu 187 kişiden bazıları demografik bilgilerde yer alan aylık gelir, internete bağlanılan yer durumu gibi soruları cevaplamadıklarından, bu konuya

---

¹⁸ KMO testi ve güvenilirlik sonuçlarının açıklama ve dağılımları tablo şeklinde bulgular kısmında yer alacaktır. Burada sadece hangi yöntemlerin kullanıldığına dair genel bir bilgi verilmiştir.

ilişkin değerlendirmeler, soruları cevaplayanların sayısı üzerinden değerlendirmeye alınmıştır.

Bu araştırmada, üzerinde çalışılan evren grubu iletişim fakültesi bölümlerine, geçmiş yıllardan beklemeli veya bu fakülte bölümü derslerinden sorumlu olarak ya da başka okullardan geçiş yaparak öğretim yılının son sınıfında bulunan öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmada uygulamanın yapıldığı üniversitelere dair bilgiler ve uygulamada hangi yöntemin, nasıl kullanıldığına dair bilgilere yer verdikten sonra, anket sonuçlarında elde edilen veriler doğrultusunda tanımlayıcı ve amaca yönelik bulgulara yer verilmiştir.

a) Tanımlayıcı Bulgular

a.1. Ankete Katılanların Demografik Bilgilerine Dair Bulgular

Uygulama yapılan üniversitelerin iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin kitle iletişim özgürlüğü hakkındaki görüşlerine yönelik hazırlanan ankette yer alan ilk sorular katılımcıların demografik özellikleri ile ilgilidir. Buna göre; demografik bilgiler ışığında, hangi üniversiteden kaç öğrencinin çalışmaya katıldığı, cinsiyet dağılımları, yaş ortalamaları, gelir durumları gibi bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca, kalınan yer durumuna bağlı olarak internete nereden bağlanıldığı ve cep telefonu ile internet bağlantısının kullanılıp kullanılmadığı gibi bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 1. Üniversitelere Göre Dağılım

Üniversite	Kişi Sayısı	Yüzde
Ankara Üniversitesi	64	34,2
Başkent Üniversitesi	56	29,9
Gazi Üniversitesi	67	35,8
Toplam	187	100

Tablo 2. Yaşlara Göre Dağılım

Yaş	Kişi Sayısı	Yüzde
21 Yaş Ve Altı	26	13,9
22-23 Yaş	104	55,6
24 Yaş Ve Üstü	57	30,5
Toplam	187	100

Tablo 3. Cinsiyetlere Göre Dağılım

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde
Kadın	97	51,9
Erkek	90	48,1
Toplam	187	100

Tablo 1, tablo 2 ve tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcıların %34,2'si Ankara Üniversitesi öğrencisi iken, %29,9'u Başkent Üniversitesi ve %35,8'i ise Gazi Üniversitesi öğrencisidir. Değerlendirmelerde esas alınan 187 kişinin %13,9'u (26 kişi) 21 yaş ve altı yaşında iken, %55,6'sı (104 kişi) 22-23 yaş ve %30,5'i (57 kişi) ise 24 yaş ve üstü yaşındadır. Anketin % 51,9'unu (97 kişi) kadınlar, % 48,1'ini (90 kişi) ise erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 4. Gelir Durumlarına Göre Dağılım

Gelir Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde
500-1000 TL	102	63,0
1000-1500 TL	27	16,7
1500-2000 TL	13	8,0
2000-2500 TL	6	3,7
2500-3000 TL	14	8,6
Toplam	162	100

Anket çalışmasının dördüncü sorusu katılımcıların toplam aylık gelirlerinin ne kadar olduğunu belirtir niteliktedir. Buna göre (bkz. Tablo 4); katılımcıların %63,0'ünün gelir durumu 500-1000 TL iken, %16,7'sinin 1000-1500 TL, %8,0'inin 1500-2000 TL, %3,7'sinin 2000-2500 TL ve %8,6'sının ise 2500-3000 TL'dir.

Tablo 5. Kalınan Yer Durumlarına Göre Dağılım

Kalınan Yer	Kişi Sayısı	Yüzde
Ev	153	81,8
Özel Yurt	8	4,3
Devlet Yurdu	26	13,9
Toplam	187	100

Tablo 6. Kalınan Yerde İnternet Olma Durumlarına Göre Dağılım

İnternet Var Mı?	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	167	89,3
Hayır	20	10,7
Toplam	187	100

Tablo 7. İnternete Genellikle Bağlanılan Yer Durumlarına Göre Dağılım

Bağlanılan Yer	Kişi Sayısı	Yüzde
Ev	138	74,6
Okul	18	9,7
Yurt	23	12,4
İnternet Kafe	6	3,2
Toplam	185	100

Tablo 8. Cep Telefonu İle İnternete Bağlanma Durumlarına Göre Dağılımlar

Cep Telefonu İle Bağlantı	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	134	71,7
Hayır	53	28,3
Toplam	187	100

Kalınan yer durumuna göre dağılım (Tablo 5) şu şekildedir: Katılımcıların %81,8'i evde, %4,3'ü özel yurttan ve %13,9'u ise devlet yurdunda kalmaktadır. Yapılan anlamlılık testinde, katılımcıların kaldıkları yer durumu ile sosyal medya ve internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre; evde kalanların sosyal medya ve internet kullanımı düzeyi, yurttan kalanların sosyal medya ve internet kullanımı düzeyinden anlamlı derecede daha yüksektir. Kalınan yerde internetin olup olmadığı

(Tablo 6) sonucuna bakıldığında; katılımcıların %89,3'ünün kaldığı yerde internet var iken, %10,7'sinin kaldığı yerde internetin olmadığı görülmektedir. Yine internete bağlanılan yer durumuna (Tablo 7) göre %74.6'lık bir dilimin evden internete bağlandığı ve cep telefonundan internete bağlanma durumuna (Tablo 8) göre %71.3'lük bir kısmın cep telefonundan da interneti kullandığı sonuçları elde edilmiştir.

Katılımcıların çoğunluğunun evde kaldığı ve evde kalanların interneti kullanım düzeylerinin yüksek olduğu, kalınan yerde internetin var olduğu, çoğunluğun evden ve cep telefonundan internete bağlandığı gibi sonuçlardan yola çıkarak, katılımcıların ortalama %80'lik diliminin sosyal medya ve interneti televizyon ve radyoya nazaran daha çok kullandıklarını söylemek mümkündür.

Araştırmanın demografik bilgilerine yönelik bulgulara yer verdikten sonra, bir sonraki bölümde araştırmanın asıl amacını ortaya koyan alt problemlere cevap niteliğindeki bulgular ele alınmıştır.

b) Amaca Yönelik Bulgular

Araştırmanın alt problemlerine cevap niteliğinde olan ve alt problemleri doğrulayabilmek adına hazırlanan anket sorularına katılımcı öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

b.1. Televizyonda Kitle İletişim Özgürlüğü

Bu bölüm, televizyonda özgür bir düşüncenin yer alıp almadığının sormak ve araştırmanın alt problemlerinden biri olan “Üniversite öğrencilerine göre televizyonda kitle iletişim özgürlüğü var mıdır?” sorusuna yanıt aramak amacıyla hazırlanmıştır. Ankete katılan öğrencilerin cevaplarının yüzdelik dağılımları şu şekildedir:

TABLO 1

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Tv'de özgür bir düşüncenin var olduğuna inanıyorum.	N	59	49	51	16	6
	%	32,8	27,2	28,3	8,3	3,3

Bu tabloda görüldüğü üzere "TV'de Özgür Düşüncenin Var Olduğuna İnanıyorum" ifadesine, %32,8'i kesinlikle katılmadığını, %27,2'si katılmadığını ifade etmiştir. Bu iki kategori topladığımızda karşımıza %60'lık bir oran çıkmaktadır ve bu oranın, televizyonda özgür bir düşüncenin, kitle iletişim özgürlüğünün olduğuna inanan %39,9'luk kategori karşısında önemli bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, "Üniversite öğrencilerine göre televizyonda kitle iletişim özgürlüğü yoktur." şeklinde ifade edilen ilk denence doğrulanmış bulunmaktadır.

b.2 İnternette İfade Özgürlüğü

Teknolojik gelişmeler ve sınırları ortadan kaldıran internetle beraber gazetecilik, habercilik anlayışı da değişmiştir. Artık gazeteciler medyayı, interneti kullanır hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, internet aracılığıyla herkes gazetecilik yapar olmuştur. Televizyonla yarışacak nitelikte gelişen internet, ifade özgürlüğü konusunda da güncelliğini korumaktadır. Bu nedenle, internette ifade özgürlüğünün olup olmadığına dair soru da anket çalışmasında yer almıştır. Araştırmanın alt problemlerinden bir diğeri olan "Üniversite öğrencilerine göre, internette ifade özgürlüğü var mıdır?" sorusuna yanıt niteliğindeki sorulara verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir:

TABLO 2

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İnternet özgürlük demektir ve özgürlük konusunda sınırsızdır.	N	16	41	68	37	21
	%	8,7	22,4	37,2	20,2	11,5
İnternette özgür düşüncenin var olduğuna inanırım.	N	13	27	84	41	18
	%	7,1	14,8	45,9	22,4	9,8

Görüldüğü üzere, ankete katılanların %68,9'luk büyük bir dilimi, internetin özgürlük demek olduğu ve özgürlük konusunda sınırsız olduğu konusuna katıldıklarını ifade etmişlerdir. Yine internette özgür düşüncenin var olduğuna inananlara bakıldığında, %78,1'lik büyük bir oran görülmektedir. Bu durumda, "Üniversite öğrencilerine göre internette kitle iletişim özgürlüğü vardır." denencesi doğrulanmıştır.

Bu bilgiler ışığında, görsel-işitsel kitle iletişim araçları adı altında '3.4. İnternet ve Elektronik Ortamda İletişim' başlığında yer alan internetin günümüzde en yaygın ve belki de en etkin kitle iletişim aracı olarak kabul edildiği ifadesinin doğru olduğu gerçeğini görmek mümkündür.

b.3. Radyoda Kitle İletişim Özgürlüğü

İşitsel kitle iletişim aracı olan radyoya ilişkin anket sorularını yanıtlayan öğrencilerin radyoda özgürlük konusuna verdikleri cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 3

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Radyoda özgür bir düşüncenin yer aldığına inanıyorum.	N	30	59	74	16	4
	%	16,4	32,2	40,4	8,7	2,2

Tablo 3'te görüldüğü üzere, öğrencilerin %48,6'lık bir kısmı radyoda özgür bir düşüncenin yer aldığına inanma düşüncesine katılmazken, %51,3'lük kısmı bu düşünceye katıldığını ifade etmiştir. Radyoda kitle iletişim özgürlüğüne dair düşünceler için ortaya çıkan oranlara bakıldığında, arada çok büyük bir fark olmadığı görülmektedir. Birbirine yakın olmakla birlikte, yüzde olarak radyoda kitle iletişim özgürlüğünün var olup olmadığı düşüncesine katılanların oranı katılmayanların oranına göre fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda, "Üniversite öğrencilerine göre, radyoda kitle iletişim özgürlüğü vardır." olarak ifade edilen denencenin doğrulandığı görülmektedir.

Yüzde olarak bakıldığında, öğrencilerin çoğu haberlerin, bilgilerin doğruluğu ve özgür düşüncenin varlığı konusunda televizyon ve radyoya nazaran interneti daha güçlü bulmaktadırlar. Bu da günümüzde teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte ön plana çıkan internetin, üniversite öğrencilerinin hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Ankete katılan öğrencilerin, televizyonda, internette ve radyoda özgür bir yapının olup olmadığı görüşlerine yer verdikten sonra, bu iletişim araçlarında ideolojik bir yapının olup olmadığı görüşleri bir sonraki bölümde ele alınmaktadır.

b.4. Kitle İletişim Araçlarında İdeolojik Bir Yapı

İdeoloji, birtakım düşüncelerden oluşturulmuş bir fikir birliğidir. Tez çalışmasının kuramsal-kavramsal çerçevesinde, iletişim ve ideoloji başlığı adı altında da söz edildiği üzere, kitle iletişimi söz konusu olduğunda ideoloji akla gelmektedir. Eleştirel iletişim paradigmasında ideoloji terimi ise, Althusser ile bütünleşmiş bir haldedir ve Althusser ideoloji çalışmalarında kitle iletişim araçlarına doğrudan atıfta bulunduğu için bu çalışmada örnek alınmıştır. Althusser ideolojiyi yalnızca bir zihinsel işlem olarak görmez, ona göre ideoloji yaşamın içinde olan ve ondan kaynaklanan bir pratiktir. Yine aynı konu başlığı altında ideolojinin kitle toplumu için oluşturulduğundan söz edilmiştir. Bugün kitle iletişim araçları kullanılırken, ilk bakışta görünen şey sonsuz eğlence, bilgi gibi konularda doyum noktasına erişildiğidir. Liberal yönetim adı altında her bireyin özgür bir düşünce yapısına ve bu düşünceyi özgür bir şekilde ifade edebilme hakkına sahip olduğu bilgileri yer almaktadır fakat ne var ki, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kapılıp gidilen, egemen kültürün bizlere sunduğu, etkin bir birey olarak yer alamadığımız bir dünya söz konusudur. Bu bilgiler ışığında, üniversite öğrencilerine kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapının var olup olmadığına dair soru sorulmuştur ve verdikleri cevapların dağılımı şu şekildedir:

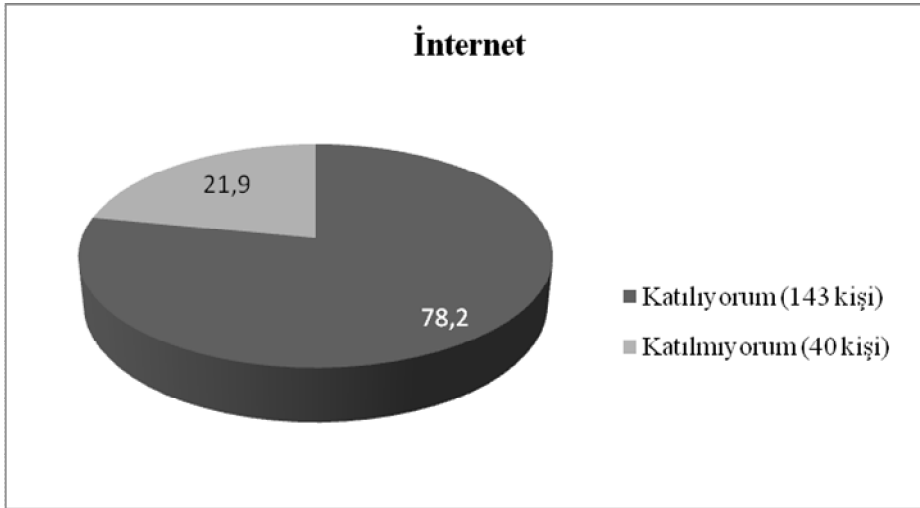
TABLO 4

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İnternette ideolojik bir yapı vardır.	N	15	25	70	40	33
	%	8,2	13,7	38,3	21,9	18,0
Tv’de ideolojik bir yapı vardır.	N	15	9	37	42	78
	%	8,3	5,0	20,4	23,2	43,1
Radyoda programlarında ideolojik bir yapı vardır.	N	14	29	71	38	31
	%	7,7	15,8	38,8	20,8	16,9

Bu tabloda görüldüğü üzere, internette ideolojik yapının var olduğuna, öğrencilerin %78,2'si, televizyonda ideolojik yapının var olduğuna öğrencilerin %86,7'si ve son olarak radyoda ideolojik yapının var olduğuna öğrencilerin %76,5'i katılmıştır. Ortalama olarak yüzde 70'lerde görülen büyük bir oran, buradaki kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapının var olduğu düşüncesini doğru bulmaktadırlar. Buna göre, kitle iletişim araçlarında ideolojinin varlığını kabul eden bir yapının olduğunu söylemek mümkündür.

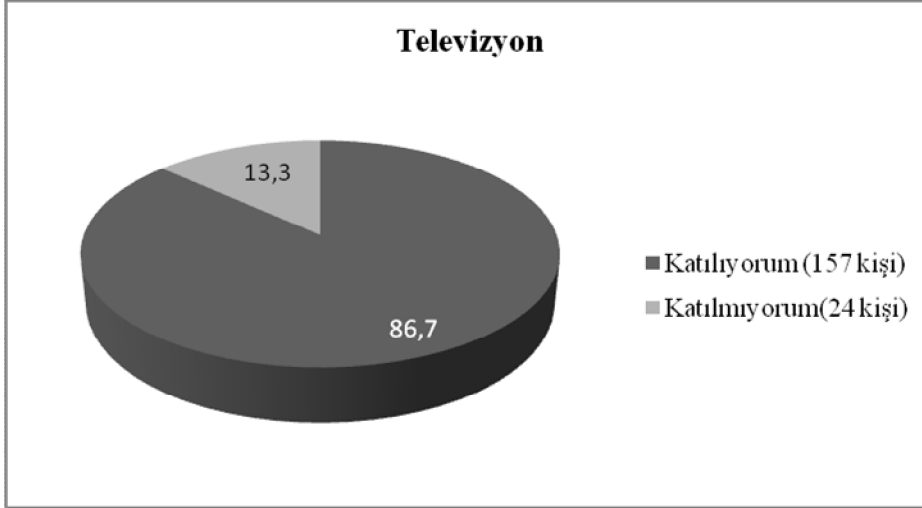
Bu veriler sonucunda, “Üniversite öğrencilerine göre kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapı vardır.” şeklinde ifade edilmiş olan denence doğrulanmıştır. Doğrulanan denence, aşağıda yer alan grafikte gösterilmiştir (Grafik 1)¹⁹.

Grafik 1. Kitle İletişim Araçlarında İdeolojik Bir Yapı Vardır

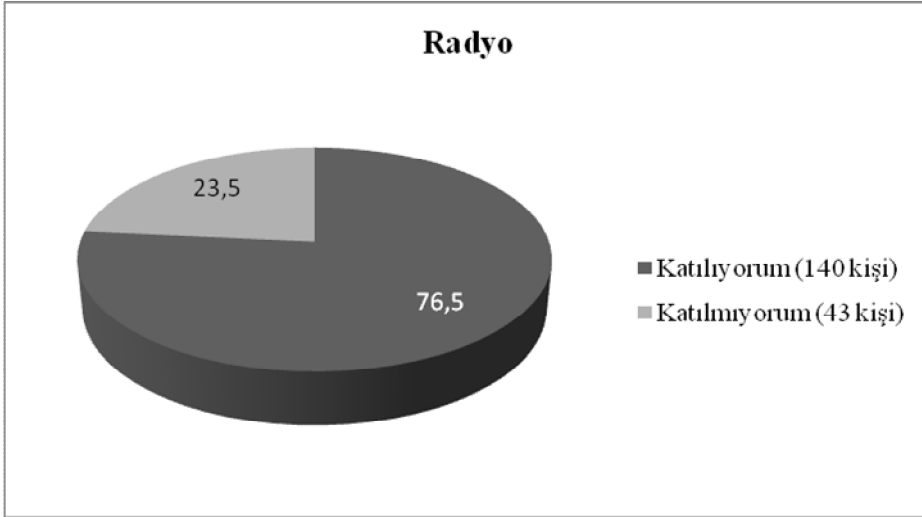

Katılımcı sayısı: 183

¹⁹ Elde edilen verilerde, “kısmen katılıyorum” yanıtı, grafiklerde “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yanıtına dahil edilerek, katılanların eklenmiştir. “Kısmen katılıyorum” yanıtı, “katılıyorum” olarak kabul edilmiştir.

Katılımcı sayısı: 181

Katılımcı sayısı: 183

b.5. Bilgi Kaynağı Olarak Kitle İletişim Araçlarının Güvenilirliği

Araştırmanın kuramsal-kavramsal çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olan kitle iletişim araçları, araştırma konusunun temel başlıklarından biridir. ‘‘3. Kitle İletişim Araçları’’ başlığı adı altında da söz edildiği gibi, kitle iletişim araçları ortaya çıktığı ilk yıllarda, kitlelerin haber alma, bilgilenme, eğlenme gibi yararlı ve özel amaçları doğrultusunda hareket ederken, günümüzde kitleleri kendi amaçları doğrultusunda yönlendiren iletişim biçimleri halini almıştır. Bu araçların yaşamımızdaki yeri bu kadar

önemliken, güvenilirliği de çok önemlidir. İnsanlar görsel ve işitsel araçları güvenilir bulurken, bugün internetin hem görsel-işitsel hem de interaktif olması, internetin sınır tanımayan gelişimi ve buna paralel bir şekilde yaygınlaşması, bu iletişim teknolojisinin güvenilirliğini de önemli kılmaktadır. Bu nedenle öğrencilere televizyon, radyo ve internetin bilgi kaynağı açısından güvenilirliğine dair sorulan sorular da ankette yer almıştır. Bu bilgiler doğrultusunda, anket katılımında bulunan öğrencilerin, kitle iletişim araçlarını bilgi açısından güvenli bulup bulmadığına dair cevaplarının dağılımları, aşağıdaki tabloda görülmektedir:

TABLO 5

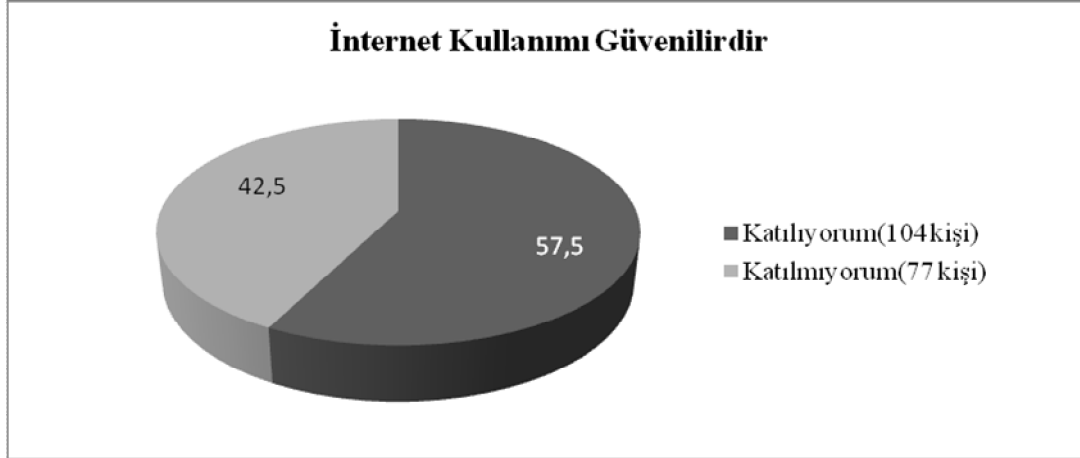
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İnternet kullanımı güvenilirdir.	N	29	48	82	17	5
	%	16,0	26,5	45,3	9,4	2,8
İnternette var olan şeylerin doğruluğuna inanırım.	N	14	47	101	15	6
	%	7,7	25,7	55,2	8,2	3,3
Tv kullanımı bilgilenmek için son derece güvenilirdir.	N	27	45	81	20	8
	%	14,9	24,9	44,8	11,0	4,4
Tv’de yayınlanan her şey doğru ve güvenilirdir.	N	63	55	44	12	7
	%	34,8	30,4	24,3	6,6	3,9
Radyoda yer alan bilgiler, haberler son derece doğru ve güvenilirdir.	N	26	60	74	18	4
	%	14,3	33,0	40,7	9,9	2,2

Tablo 5’te görüldüğü üzere, internette yer alan bilgilerin güvenilir olduğuna öğrencilerin %42,5’i katılmadığını, %57,5’i ise katıldığını ifade etmiştir. Arada çok büyük bir oran farkı olmamakla birlikte, internette yer alan bilgilerin güvenilir bulunduğu katılanların oranı çoğunluktadır. Televizyonun bilgilenmek için güvenli olduğu konusunda da

öğrencilerin %60,2'lik kısmının katıldığı görülmektedir. Bilgilenmek açısından güvenli bulunan televizyonda yayınlanan her şeyin doğru ve güvenilir olduğu konusuna ise öğrencilerin %65,2'lik kısmı katılmadığını ifade etmişlerdir. Bu sonuçtan yola çıkarak, televizyonun bilgilenmek için güvenli bulunmasının, televizyonda yayınlanan her şeyin doğru ve güvenilir olduğu anlamını taşımadığını söylemek mümkündür. Radyoda yer alan bilgilerin, haberlerin doğru ve güvenilir olması konusuna ise öğrencilerin %52,8'i katılırken, %47,3'ü katılmamaktadır.

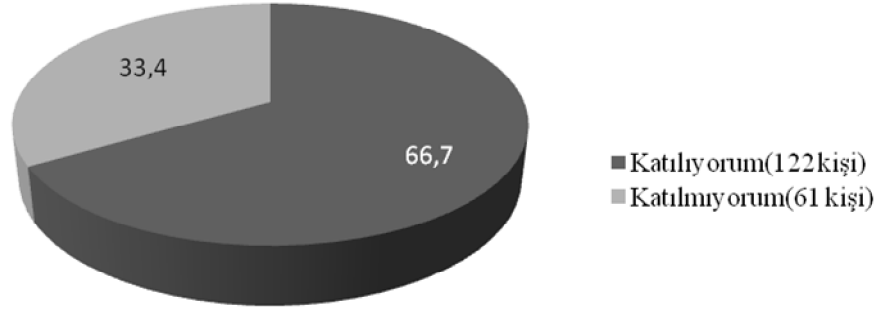
Bu dağılımlara bakıldığında, genel olarak ankete katılan öğrencilerin kitle iletişim araçlarından elde ettikleri bilgileri -bir bölümü kısmen katılmakla birlikte- güvenilir bulduğu söylenebilir. Bu durumda, , “Üniversite öğrencilerine göre kitle iletişim araçları bilgi güvenilirliğini sunmamaktadır.” şeklinde ifade edilen denencenin doğrulanmadığı görülmektedir. Bu bilgiye dair pasta dilimi grafiği şu şekildedir:

Grafik 2. Bilgi Kaynağı Olarak Kitle İletişim Araçları Güvenilirdir

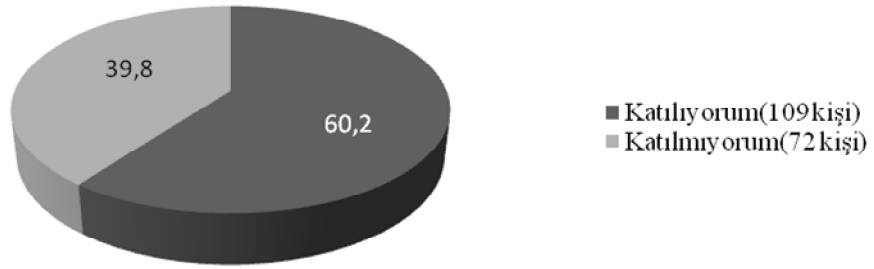
Katılımcı sayısı: 181

İnternette var olan şeylerin doğruluğuna inanırım.

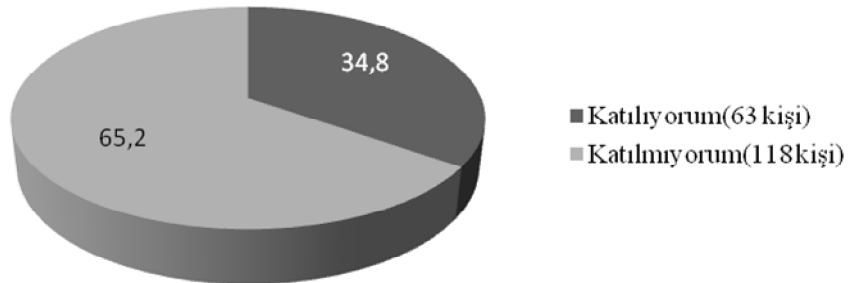
Katılımcı sayısı: 183 kişi

Tv kullanımı bilgilenmek için son derece güvenilirdir.

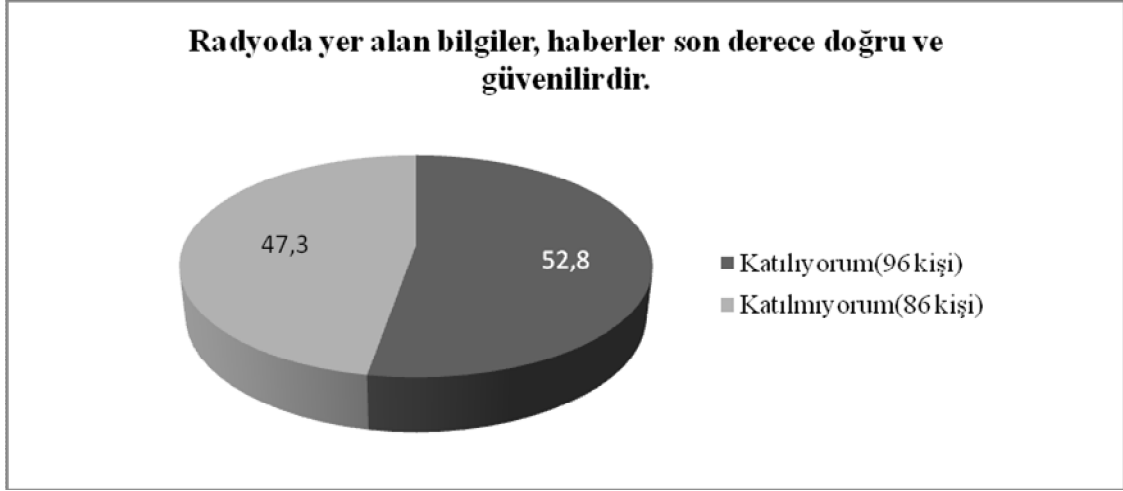
Katılımcı sayısı: 181 kişi

Tv'de yayımlanan her şey doğru ve güvenilirdir.

Katılımcı sayısı: 181

Katılımcı sayısı: 182

b.6. Anayasal Güvence Açısından Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü

Ankete katılan öğrencilerin, internette, televizyonda ve radyoda özgür düşüncenin yer alıp almadığı, bu kitle iletişim araçlarında ideolojik bir yapının var olup olmadığı, bilgi açısından güvenilir bulunup bulunmadığı konularındaki görüşlerine yer verdikten sonra, bu sonuçlardan da yararlanarak, öğrencilerin Türkiye’de kitle iletişim özgürlüğü’ nün olup olmadığı, Türkiye’deki devlet yapısının kitle iletişim özgürlüğünü destekleyip desteklemediği, Türkiye’nin dünyada kitle iletişim özgürlüğünde önde gelen ülkeler arasında olup olmadığı konularındaki görüşleri incelenmektedir.

Türkiye gibi demokratik ülkelerde, önemli unsurlar arasında sayılması gereken kitle iletişim özgürlüğü, bireyin düşüncelerini bu araçları kullanırken hiçbir baskı altında kalmadan paylaşabilmesi anlamını taşımaktadır. Bu durumda, kitle iletişim özgürlüğünün anayasal güvence altında olması gerektiği konusu ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın alt problemlerinden biri olan “Üniversite öğrencilerine göre, Türkiye’deki devlet yapısı, kitle iletişim özgürlüğünü desteklemekte midir?” sorusunu doğrulamak amacıyla ankette yer alan “Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü Anayasal Güvence Altındadır” ifadesine öğrencilerin verdiği cevap dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

TABLO 6

Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü Anayasal Güvence Altındadır	Kişi Sayısı	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	10	5,4
Katılıyorum	16	8,6
Kararsızım	49	26,3
Katılmıyorum	61	32,8
Kesinlikle Katılmıyorum	50	26,9
Toplam	186	100

Tablo 6’ya göre, soruyu yanıtlayan 186 kişiden 111’i (%59,7) Türkiye’de kitle iletişim özgürlüğünün anayasal güvence altında olduğu düşüncesine katılmadığını ifade etmiştir. Bu 186 kişiden 49’u (%49) ise bu konuda kararsız oldukları yanıtını vermişlerdir.

Türkiye’de Anayasa maddelerinde düşünce hürriyeti, düşünceyi açıklama, yayma hürriyeti gibi konular yer alıyor olmasına rağmen, üniversite öğrencileri, Türkiye’de kitle iletişim özgürlüğünün anayasal güvence altında olmadığını düşünmektedir. Buna göre, iletişim özgürlüğü konusundaki anayasa maddelerinin uygulamada görülmediği sonucuna ulaşılmaktadır, denebilir.

Bu sonuçlar, “Üniversite öğrencilerine göre, Türkiye’deki devlet yapısı, kitle iletişim özgürlüğünü desteklememektedir.” denencesini doğrulamaktadır. Denenceye dair görsel sonuç, Grafik 3’te yer almaktadır.

Grafik 3.

Katılımcı sayısı: 186

Türkiye’de kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin bir diğer konu ise, dünya çapında kitle iletişim özgürlüğü alanında Türkiye’nin önde gelen ülkeler arasında görülüp görülmediğidir. Bu konu hakkında öğrencilerin görüşlerinin yer aldığı anket cevaplarının dağılımı alt bölümde ele alınmaktadır.

b.7. Dünya çapında Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü

Gelişime tarih öncesi çağlardan başladığı söylenen kitle iletişim araçlarının dönüşüm noktası matbaanın icadı olarak bilinmektedir ve matbaanın icadı ile gazetenin yaygınlaşması, 20. yüzyılın başlarında da televizyonun icadı ile kitle iletişiminin, yüz yıllar öncesinden bugüne süregelen bir egemenliği eline aldığı söylemek mümkündür. Daha sonra, internetin de ortaya çıkışıyla, kitle iletişiminin özgürlük boyutu gündeme gelmiştir. İnternetin yanı sıra, 2000’li yıllarda sosyal medyanın da bu teknolojik gelişimlere eklenmesiyle birlikte, iletişim alanında bir evrensellik söz konusu olmaya başlamıştır. Peki, Türkiye kitle iletişimi alanında, kitle iletişimi özgürlüğü alanında bu evrenselliğini ne derece ilerletebilmiştir? Araştırmanın alt problemlerinde de yer alan ‘‘ Türkiye dünya kitle iletişim özgürlüğü alanında önde gelen ülkelere midir?’’ sorusunu incelemek adına üniversite öğrencilerine sorulan bu soruya verilen cevapların dağılımı aşağıda yer alan tablo 7’de görülmektedir:

TABLO 7

Türkiye Dünya Kitle İletişim Özgürlüğü Alanında Önde Gelen Ülkelerdendir	Kişi Sayısı	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	9	4,9
Katılıyorum	14	7,6
Kararsızım	29	15,7
Katılmıyorum	53	28,6
Kesinlikle Katılmıyorum	80	43,2
Toplam	185	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere, üniversite öğrencileri %71,8’lik büyük bir oran ile Türkiye’nin dünya kitle iletişim özgürlüğü alanında önde gelen ülkeler arasında olduğu görüşüne katılmadıklarını ifade etmiştir. Bu durumda, ‘‘Üniversite öğrencilerine göre,

Türkiye dünya kitle iletişim özgürlüğü konusunda önde gelen ülkelerden biri değildir.” şeklindeki denence doğrulanmış bulunmaktadır (Bkz.Grafik 4).

Grafik 4.

Katılımcı sayısı: 185

Elde edilen bu sonuçlara katkı sağlayacağını düşünülmesi açısından ABD merkezli bir hak örgütü olan ve özgür düşüncüyü savunan bağımsız bir düşünce kuruluşu olan Freedom House'un 2013 Dünya Basın Özgürlüğü Raporu'nda Türkiye'nin almış olduğu derece ve değerlendirmeden söz etmek doğru olacaktır. BBC'nin internet sitesinde ele almış olduğu haberde, Dünya Basın Özgürlüğü Raporu'nda, 2011-2012 yıllarında 117. sırada olan Türkiye, 2013 yılında 120. sırada olduğu, yani gerilediği görülmüştür²⁰.

Araştırmanın anket soruları ve alt problemlere dair verilerden sonra, Bağımsız Örneklem T Testi ile farklı üniversitelerde eğitim gören katılımcıların arasındaki farklılıkların incelenmesi Tablo 8'de gösterilmiştir.

²⁰ BBC'nin ele aldığı bu habere, şu internet adresinden ulaşabilirsiniz:
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130501_freedom_house_raporu.shtml (Erişim Tarihi, 02.08.2013).

TABLO 8 (Bağımsız Örneklem T Testi)

Alt Boyutlar	Üniversite	Kişi Sayısı	Ortalama	Std. Sapma			Fark
İnternet kullanımı	Ankara Üniversitesi	64	3,35	0,662			-
	Başkent Üniversitesi	56	3,49	0,597			
	Gazi Üniversitesi	67	3,25	0,601			
TV kullanımı	Ankara Üniversitesi	62	2,51	0,770			-
	Başkent Üniversitesi	56	2,76	0,869			
	Gazi Üniversitesi	63	2,50	0,670			
Radyo kullanımı	Ankara Üniversitesi	64	2,41	0,779			2-3
	Başkent Üniversitesi	53	2,72	0,783			
	Gazi Üniversitesi	66	2,29	0,708			

İnternet kullanımı alt boyutu için Ankara Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 3,35 iken, Başkent Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 3,49 ve Gazi Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi ise 3,25'dir. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonucunda, farklı üniversitelerde öğrenim görenler arasında internet kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmamaktadır (F:2,273, $p>0,05$).

TV kullanımı alt boyutu için Ankara Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 2,51 iken, Başkent Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 2,76 ve Gazi Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi ise 2,5'dir. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonucunda, farklı üniversitelerde öğrenim görenler arasında TV kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmamaktadır (F:2,032, $p>0,05$).

Radyo kullanımı alt boyutu için Ankara Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 2,41 iken, Başkent Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi 2,72 ve Gazi Üniversitesinde eğitim görenlerin düzeyi ise 2,29'dir. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonucunda,

farklı üniversitelerde öğrenim görenler arasında Radyo kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmaktadır (F:5,137, $p<0,05$). Buna göre, Başkent Üniversitesinde öğrenim görenlerin Radyo kullanım düzeyi, Gazi Üniversitesinde öğrenim görenlerden anlamlı derecede daha yüksektir.

Radyo kullanımının farklılık gösterdiği bu bulgunun yanı sıra, yine aynı örneklem sistemi ile katılımcıların kalınan yer durumuna göre farklılıklar incelenmiştir ve bu farklılık Tablo 9’da gösterilmiştir.

TABLO 9 (Bağımsız Örneklem T Testi)

Alt Boyutlar	Nerede Kalıyorsunuz?	Kişi Sayısı	Ortalama	Std. Sapma	t	p
İnternet kullanımı	Ev	153	3,40	0,596	2,212	0,028*
	Yurt	34	3,14	0,717		
TV kullanımı	Ev	148	2,61	0,803	0,904	0,367
	Yurt	33	2,47	0,631		
Radyo kullanımı	Ev	149	2,46	0,783	0,072	0,943
	Yurt	34	2,45	0,733		

İnternet kullanımı alt boyutu için evde kalanların düzeyi 3,4 iken, yurttaki kalanların düzeyi 3,14'dir. Uygulanan bağımsız örneklem t testi sonucunda, evde kalanlar ile yurttaki kalanlar arasında internet kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmaktadır (t:2,212, $p<0,05$). Buna göre; evde kalanların internet kullanım düzeyi, yurttaki kalanların internet kullanım düzeyinden anlamlı derecede daha yüksektir.

TV kullanımı alt boyutu için evde kalanların düzeyi 2,61 iken, yurttaki kalanların düzeyi 2,47'dir. Uygulanan bağımsız örneklem t testi sonucunda, evde kalanlar ile yurttaki kalanlar arasında TV kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmamaktadır (t:0,904, $p>0,05$).

Radyo kullanımı alt boyutu için evde kalanların düzeyi 2,46 iken, yurttaki kalanların düzeyi 2,45'dir. Uygulanan bağımsız örneklem t testi sonucunda, evde kalanlar ile yurttaki kalanlar arasında radyo kullanımı alt boyutu bakımından anlamlı farklılık bulunmamaktadır (t:0,072, $p>0,05$).

b.8. Anket Verilerinin Varyans Açıklama Oranları, Maddelerin Faktör Yükleri ve Güvenirlik Sonuçlarına Dair Bilgiler

Uygulanan faktör analizi sonucunda ölçek üç boyutta incelenmiştir. Bu sonuca göre, “İnternet Kullanımı” boyutunun açıklama oranının %18,682, “Televizyon Kullanımı”nın %16,473 ve “Radyo Kullanımı”nın %11,152 olduğu görülmüştür. 3 alt boyutun ölçeği açıklama oranı 46,308 olarak bulunmuştur. Açıklamalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

TABLO 10 (Kitle İletişim Araçları Kullanımı Varyans Açıklama Oranı)

Faktör	Başlangıç Özdeğerleri			Toplam Faktör Yükleri (Döndürülmüş)		
	Toplam	Açıklanan Varyans	Birikimli	Toplam	Açıklanan Varyans	Birikimli
İnternet Kullanımı	7,749	24,996	24,996	5,792	18,682	18,682
Televizyon Kullanımı	4,416	14,245	39,241	5,107	16,473	35,156
Radyo Kullanımı	2,191	7,067	46,308	3,457	11,152	46,308

24 maddeden oluşan ölçek yapılan faktör analizi sonucunda 21 maddeye düşmüştür. Maddelere ait faktör yük değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

TABLO 11 (Maddelerin Faktör Yükleri)

	İnternet Kullanımı	Televizyon Kullanımı	Radyo Kullanımı
İnternet Hayatımda Önemli Bir Yere Sahiptir	0,681		
İnternet Kullanımı Benim İçin İhtiyaçtır	0,727		
İnternet Kullanımı Bilgilenmek İçin Gereklidir	0,727		
İnternet Özgürlük Demektir ve Özgürlük Konusunda Sınırsızdır	0,555		
İnternette Var Olan Şeylerin Doğruluğuna İnanırım	0,490		
İnternet Kullanımı Güvenlidir	0,457		
İnternette Özgür Düşüncenin Var Olduğuna İnanırım	0,611		
İnternette Söz Sahibi Olmak Daha Kolaydır	0,559		
Televizyon Hayatımda Önemli Bir Yere Sahiptir		0,822	
Televizyon Kullanımı Benim İçin İhtiyaçtır		0,831	
Televizyon Bilgi Edinmek İçin Önemlidir		0,750	
Televizyon Kullanımı Bilgilenmek İçin Son Derece Güvenlidir		0,816	
Televizyonda Yayınlanan Her Şey Doğru Ve Güvenilirdir		0,730	
Hafta İçerisinde Belirlediğim TV İzleme Günlerim Vardır		0,549	
TV'de Özgür Düşüncenin Var Olduğuna İnanıyorum		0,581	
TV'de Söz Sahibi Olmak Daha Kolaydır		0,435	
Radyo Hayatımda Önemli Bir Yere Sahiptir			0,733
Radyo Dinlemek Benim İçin İhtiyaçtır			0,771
Radyo Dinlemek Bilgi Edinmek Açısından Önemlidir			0,685
Radyoda Yer Alan Bilgiler, Haberler Son Derece Güvenilirdir			0,645
Radyoda Özgür Bir Düşüncenin Yer Aldığına İnanıyorum			0,700

Anket uygulaması sonucu elde edilen verilere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır ve KMO değerinin 0,799 olduğu bulunmuştur. Böylece verilere uygulanacak faktör analizi sonuçlarının yararlı ve kullanılabilir olacağı görülmektedir. Daha sonra da Bartlett testi (*Küresellik Testi*) ile değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir ve bulgular değerlendirilmiştir. Bartlett testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı düzeyde yüksek ilişkiler bulunmadığı ve verilerin faktör analizi uygulamak için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($X^2:2511,195$, $sd:465$ $p<0,05$). Bu sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 12 (KMO ve Bartlett Sonuçları)

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,799
Bartlett Testi	X ²	2511,195
	sd	465
	p	0,000**

Alt boyutların güvenilirliğine dair yapılan analiz sonucunda tüm alt boyutlar Tablo 4’te de görüldüğü gibi yüksek derecede güvenilir çıkmıştır.

TABLO 13 (Alt Boyutların Güvenilirlikleri)

Alt Boyut	Madde Sayısı	Cronbach Alfa	Güvenilirlik Düzeyi
İnternet Kullanımı	8	0,866	Yüksek Derecede Güvenilir
Televizyon Kullanımı	8	0,865	Yüksek Derecede Güvenilir
Radyo Kullanımı	5	0,847	Yüksek Derecede Güvenilir

Sonuç olarak, teknolojik gelişmelerle beraber yeni bir medya ortamı oluşmuştur. Bu yeni medya ortamı, bilginin hem hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamış, hem de bilgiye müdahale etmeye olanak tanımıştır ve bu ortamlar özellikle genç neslin etkin bir şekilde yer aldığı ortamlar haline gelmiştir, bir medya nesli doğmuştur. Bu gelişim, değişim ve yeni ortam beraberinde medya özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Medyayı bu denli etkin kullanan ve bu alanda formasyon kazanmış olan fakat sektörle herhangi bir ilişkisi olmayan, objektif kalabilecek iletişim fakültesi öğrencilerinin bu alandaki görüşlerine yer vermek adına bu öğrencilere anket uygulaması yapılmıştır. Böylece, bu çalışmada yapılan araştırma, iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin kitle iletişim araçlarını kullanma ve Türkiye’de medya özgürlüğü çerçevesinde kitle iletişim araçlarını bilme düzeyleri, Türkiye’de medya özgürlüğü hakkındaki düşünceleri ortaya çıkıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Teknolojik çağın gerekliliği olan kitle iletişim araçlarıyla birlikte, artık dünya bir iletişim sarmalı halinde dönüp durmaya başlamıştır. Öyle ki, günlük deneyimler, bizlere bu sarmalın dışında bir yaşam olmayacağını her an hatırlatmaktadır ve gündelik yaşamın her alanında ideoloji karşımıza çıkmaktadır.

İdeolojinin içimize nasıl işlediği sorusunun yanıtı ise, medyada gizlidir. Medya, daha önce bilinen anlamıyla toplumsal normları ve kültürü korumanın çok ötesinde ideolojik sistemlerin söylem aracı haline gelmiştir. Bugün belgelere, kitaplara, geçmişe ve geleceğe uzanan her türlü bilgiye elimizi uzatıp erişecek kadar yakınız. Ancak kitle toplumu olarak değerlendirdiğimizde; bu bilgileri edinme isteğimizin azlığı medya karşısında geçirilen vakitlerin çokluğu ile doğru orantıda olmaktadır. Medyada bize sunulan bilgi o kadar çoktur ki artık arasından doğru olanı seçmek, almak söz konusu bile değildir. Medyadaki gösteri ögesi arttıkça, bilginin anlam ve gerçekliği yok olmakta, hatta birçok konuda saptırılmasına yol açmaktadır.

Böyle bir yapı karşısında, medyanın ne derece özgür olduğu tartışmasının yapılması kaçınılmazdır. Özgür izlenimi veren baskın bir ideolojik söylemin ve yapının var olduğu bugünün medya dünyasında, ifade özgürlüğü de tehlike altındadır. Öyle ki, bugün Türkiye’de sosyal medyada herhangi bir ifadeyi beğenmek veya alıntılanmak suç sayılmakta ve belirli yaptırımlarla kısıtlanmakta hatta durdurulmaktadır. İnsan haklarının savunulduğu, düşünce ve ifade özgürlüğünün anayasal güvence altında olduğu belirtilen bir devlet yapısıyla, istenilen inanç doğrultusunda bir takım düşüncelere sahip olmanın ve bunu ifade etmenin suç sayılması birbirine ters düşen durumlardır. Böyle bir devlet yapısının demokratikliği de tartışılır.

Bugün Türkiye’deki medya yapısına baktığımız zaman, medyanın ve medya patronlarının pek çoğunun, toplumdaki çeşitliliği ve farklı görüşleri dengeli bir şekilde yansıtması gerektiği yaygın görüşün tam tersine, olayları ve durumları nasıl kendi ideolojik bakış

açısından yansıttıklarını görebiliriz. Siyasi organların ve belirli kitlelerin ellerinde bulunan medya sektörü, artık tarafsızlıktan uzaklaşarak daha çok siyasi propagandaların ve tarafların düşünce ve bilgisini yayan bir kolu haline gelmiştir.

Burada propaganda konusuna da yer vermek yerinde olacaktır. Propaganda denildiğinde akla gelen ilk isim Adolf Hitler'dir. Hitler, propagandanın gücünü Almanya'da iktidarı ele geçirmek ve II. Dünya savaşı sürecinde uluslararası propaganda yapmak için kullanmıştır. Öyle ki, Hitlerin liderliğinde, Nazi Partisi Alman medyasının neredeyse tamamını kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmişlerdir. Tabi ki medya araçlarını propaganda aracı olarak kullanan tek lider Hitler olmamıştır. Siyasi tarihin geçmişine bakıldığında, medyanın iktidarın egemenliğinde olduğunu ve propagandanın kullanıldığını görmek mümkündür.

Propagandayı, pek çok insanın düşüncelerini, davranışlarını değiştirmek adına önceden planlanmış mesajlar bütünü olarak tanımlayabiliriz. Propaganda genelde siyasette kullanılır ve bu medya aracılığıyla gerçekleştirilir. Böylece propaganda aracılığıyla medyayı kontrol edebilen güçler, zihinleri de kontrol ederler. Bunu yaparken de "rızanın imalatı" (*manufacturing consent*) nı kullanırlar. Kavram ilk olarak Lippman tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, normalde insanların kabul etmeyeceği, itiraz edecekleri şeylere olumlu bakabilmelerinin iktidarlar tarafından nasıl sağlandığını ele alır. Ayrıca rıza, insanların istemedikleri şeyi istiyormuş gibi hissetmelerini, aslında ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaç duyuyormuş gibi sanmalarını ve kabul etmeyecekleri şeylere rıza göstermelerini sağlamaktadır.

Siyasi iktidarlar veya medya patronları, propaganda ve rıza yöntemiyle medyayı kullanırlar. Medya, kamuoyunu yönetmek, manipüle etmek ister ve bu da yine propagandayı çağırır. Küreselleşmeyle de beraber oluşan kapitalist sistem sonucunda, dünyaya hükmeden düşünce yapıları karşımıza çıkar. Kendi ülkesini sömürmekle yetinmeyecek olan medya patronları, dünyaya hükmetmek ister ve bunun sonucunda yeni insan tipi yani tüketici tip ortaya çıkar. Bireyin hızlı değişim algısı, medya ile inşa edilir ve bu inşa süreci her yerdedir. Evde, internette, cep telefonlarında vb. Kısaca kitle

iletişim araçlarının yer aldığı her alandır. Böylece medyada yer alan kültürler, bireye empoze edilmekte ve bir kültür endüstrisi yaratılmaktadır. Kültür endüstrisi ekonomik çıkarları beraberinde getirmiştir ve ticari çıkarlar her şeyin önüne geçmiştir.

Küreselleşmeyle beraber, dünya zaman ve mekan olarak sıkıştırılmakta ve tekleştirilmektedir. Dünyanın küçülmesiyle insanların artık küresel bir köyde yaşaması, bilginin gücüyle dış dünyayı algılayabilmesi olumlu bir durum gibi görünse de aslında ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, küreselleşmenin farklı problemlere yol açtığı fark edilebilmektedir.

Medyayla birlikte dünyanın küresel bir köy haline gelmesi, tek tek yerel kültürleri yok etmekte ve güçlü olan kültürün merkezde olduğu bir dünya düzeni karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, iletişim teknolojisinin geldiği boyut, küresel ekonomik yapılar, siyasal gelişmeler, kültürel yakınlalmalar, globalleşme göz önüne alındığında, uluslararası rekabet ortamında ayakta kalabilmek adına büyük sermaye gerektiren medya sektörünün gerekliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bugün medya sektöründe dünya pazarını elinde bulduran ve ilk sıralarda yer alan şirketler, ABD şirketleridir. Bu bilgilerden hareketle, küreselleşmenin Amerikan emperyalizminin diğer adı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu küresel yapı, tek merkezi bir kültür yapının yanı sıra, medyanın tekelleşmesine de yol açmaktadır.

Medya yapılanması aslında bir piramit gibidir. Piramidin üst sıralarında yer alan az sayıdaki holdingler, medya organlarının çoğuna sahiptir. Az sayıdaki bu medya şirketleri, bilgi üretiminde de tekel bir yapı oluşturur. Küreselleşmenin temelini oluşturan ve büyümesine neden olan kapitalist düzen, dünya çapında yeni siyasal yapıların oluşmasına ve serbest piyasa ekonomisinin uluslararası düzeyde uygulanmasına da olanak sağlamıştır. Bu durumda, kültürün ve medyanın küreselleşmesinde güçsüz olan ülkelerin Amerika'nın gücüne bağlı olmasının nedenleri ekonominin küreselleşmesiyle ilişkilidir. Çünkü kültürel gelişmeler, ekonomik gelişmelerin sonucunu ortaya koyar. Ayrıca bu durum, medya alanında aslında bilginin gücünden çok paranın gücünün daha önemli olduğunu vurgular. Böylece, kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgiler bu sektörde

eğitim almış, kendini geliştirmiş kişiler tarafından değil, ekonomik açıdan gcl, iktidarın yanında olan medya patronları tarafından alınmaktadır. Türkiye'deki duruma bakıldığında da, medya sahiplerinin sektörün hemen her alanında faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Televizyon sahibi olan medya patronunun, aynı zamanda radyo sahibi olması, gazetelerinin ve dergilerinin bulunması, dağıtım şirketlerinin olması dikkat çekici ve tartışmalı bir konudur. Özellikle, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunla beraber gelen yayın lisans ihalesi doğrultusunda, her sektörden birilerinin medya patronu olmasının yolu da açılmıştır.

Bu durum, pek çok sakıncalı durumu beraberinde getirmektedir. Medya dışı alanlarda yatırım yapan medya sahiplerinin, bir şekilde siyasi iktidar ile iş ilişkisi bulunmaktadır. Böyle bir ilişki söz konusu olduğunda, medya sahipleri, bu şekilde medya gücünü kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Aynı zamanda, siyasi iktidar, medyayı kontrol altında tutmak amacıyla ve bunu uyguladığını göstermek amacıyla, medya sahiplerinin lehine işleyebilecek hukuka aykırı işlemler yapabilmekte, hatta hukuka uygun olmak uğruna yasal değişikliklere bile gidebilmektedir.

Buğn Türkiye'de düzenlenen yasal değişimler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, medyada tekelleşmenin gerçekleşmesi adına yapılması gereken ne varsa bunun yapılmaya çalışıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Yani yapılan her türlü illegallik, meşrulaştırılarak yasal bir hale getirilmektedir.

Medyanın aldığı bu son şekli, geleceğe dair kaygıları da içinde barındırmaktadır. Türkiye köklü bir tarihi geçmişe sahiptir, geçmiş yüzyıllarda pek çok anayasal değişimler yaşamış, farklı rejimler görmüştür. Fakat medyanın bu denli gelişmesi, dünya çapında güçlü bir konuma gelmesi akıllara şu soruyu getirmelidir: Acaba medya buğnn tarihini nasıl, ne derece objektif yazacak? Acaba buğn, medya sahte, sanal bir tarih bilincini mi oluşturuyor? Bireylere takılan medya ve ideoloji gzlg, tarihe dair sanal bir gerçeklik oluşturur. Bakılan şey tarihin kendi gerçekliği değildir. Bireye takılan gzlgle, tarihin nasıl görülmesi gerektiği tasarlanmaktadır ve bu da yapay/sanal bir tarih bilincine yol açmaktadır. Tarih artık "yaşanmış gerçeklik" değildir.

Bütün bu bilgiler ışığında, kitle iletişim araçlarını, özellikle de interneti en etkin şekilde kullanan ve zamanlarının çoğunu dijital ortamlarda geçiren üniversite öğrencilerinin de düşüncelerinin alındığı anket çalışması sonuçlarından yola çıkılacak olursa, bu öğrencilerin yukarıda yer verilen fikirlerden çok da farklı düşüncelere sahip olmadığı gerçeği göze çarpmaktadır. Verilere göre, iletişim fakültesi son sınıf öğrencileri arasında, günümüz kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgilerin doğruluğuna, bağımsızlığına ve doyuruculuğuna olan inancın oldukça azaldığı söylenebilir. İster yazılı basın, ister radyo ve televizyon, isterse sosyal medya ve internet üzerinde elde edilen bilgilerin tarafsızlığı konusunda yaygın bir şüphe hakimdir. Özellikle televizyon yayınları açısından bakıldığında katılımcıların, yayınların tarafsız olduğuna dair güven duymadıkları açıkça görülmektedir. Katılımcıların % 70 civarındaki kesiminin internette ideolojik bir yapının varlığına inanması ve bu oranın televizyon alanında yaklaşık % 80'ler civarına yükselmesi, bu durumu destekleyen en önemli kanıt niteliğindedir.

Türkiye'de kitle iletişim özgürlüğünün var olduğuna duyulan inanç da, anket verilerinden gözlemlenebildiği üzere oldukça düşük seviyelerdedir. Katılımcı öğrenciler arasında televizyon yayınlarında özgür düşüncenin var olduğu görüşüne katılmayanların oranının % 60 dolayında saptanması, bu durumu destekleyen ciddi bir veri olarak kabul edilmelidir. Buna karşın gençliğin, interneti, televizyonlardaki yanlı yayınlara karşı bir alternatif olarak gördüğü sonucu da çıkarılabilir. Zira, katılımcıların % 80 dolayında bir kesimi, -bir bölümü kısmen katılmakla birlikte- internette özgür düşüncenin var olduğunu ifade etmektedir.

Tüm bunlara rağmen üniversite öğrencileri, interneti diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla daha etkin bir iletişim aracı olarak görmektedir. Katılımcıların büyük geneli internetin, tv ve radyolara oranla daha özgürlükçü bir yapıya sahip olduğunu kabul etmektedir. Bu genç bireyler tarafından karşıt ve muhalif görüşlerin daha çok ifade imkanı bulabildiği, daha demokratik bir platform olarak nitelenen internet, daha güvenilir bilgi ve haber içeren, özgür düşüncüyü ifade etmenin diğer kitle iletişim araçlarına göre mümkün olduğu bir ortam olarak düşünülmektedir. Bu duruma örnek olarak gösterilebilecek bir olay,

2013 yılının Mayıs ayı sonuna doğru karşımıza çıkmış olan Taksim Gezi Parkı eylemleridir²¹. Taksim Gezi Parkı eylemlerinin başladığı tarihlerde, ana akım medyada olaylara dair hiçbir bilgi, haber televizyonlarda görülmemiştir. Türkiye'nin pek çok ilinde direniş gösterileri sürerken, televizyon kanallarının pek çoğu, yani ana akım medya, vahşi hayvanlar alemi, penguen belgeseli, müzik dünyasından haberler ekrana getirmiştir.. Bu durum da, ana akım medyaya dair tepkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Anket sonuçlarında elde edilen bilgilerde görüldüğü gibi, bu olaylarda da bireyler seslerini sadece internet yolu ile duyurabilmişlerdir ve yaşanan olayların gerçek yüzü yine sadece internet üzerinden görülebilmektedir. Özellikle sosyal medya siteleri (twitter, facebook) Gezi Parkı eylemlerinde gerçekleri yansıtabilen iletişim araçları olmuştur. Söz konusu bilgiler ışığında, tüm sansür uygulamalarına rağmen internetin, üniversite gençliği tarafından kendi fikirlerini ifade edebilmek ve genele yayabilmek için bir umut kaynağı ya da yegane araç konumunda olduğu söylenebilirdi fakat 5651 sayılı kanun için önerilen ve çalışmanın ikinci bölümünün ikinci başlığı olan "Türkiye Cumhuriyeti Yasalarında Kitle İletişim Özgürlüğü" konusunda da ele alınmış olan yeni tasarısı, internetin umut kaynağı olmasının önünü kesmiştir. Bu yeni tasarısı yasallaştığı takdirde, ifade özgürlüğü, haber alma özgürlüğü, eleştiri hakkı, bilgiye erişme hakkı gibi temel hak ve özgürlükler kısıtlanacaktır. Sansür aracı olarak kullanıma ve kısıtlı yorumlamalara açık, keyfi uygulamalara müsait olabilecek nitelikteki bu yeni tasarısı, aile ve çocuk güvenliğini korumaya yönelik bir uygulama gibi görünse de, açık bir şekilde denebilir ki, interneti daha kolay yönetmeyi, denetlemeyi ve sansürlemeyi amaçlamıştır. İletişim öğrencilerinin kendilerini, düşüncelerini ifade edebilecekleri tek kitle iletişim aracı olan internet de sansürlenmeye açık bir hale geldikten sonra, Türkiye'de ifade özgürlüğü çok ciddi anlamda kısıtlanmış olacaktır.

Bu çalışmada, yapılan anket uygulaması sonucu, iletişim fakültesi son sınıf öğrencilerinin Türkiye'de medya özgürlüğüne dair düşüncelerine yer verilmiştir ve dünden bugüne Türkiye'nin medya yapısı ortaya koyulmuştur. Böylece, medyanın ideolojik gücü ve toplumun bilgilendirilmesinden öte ekonomik-siyasal çıkarların daha ön planda olduğu,

---

²¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

http://tr.wikipedia.org/wiki/2013_Taksim_Gezi_Park%C4%B1_protestolar%C4%B1 (Erişim Tarihi, 16.08.2013).

tekelleşmiş bir yapının olduğu görülmüştür. Türkiye özeline bakıldığında, ülkemizde medya gücünün, demokratik toplumlarda olması gerektiği kadarının çok daha fazlası bir gücü elinde bulundurduğu, hem siyasi hem de ekonomik yapılarda çok etkin olduğu açık ve nettir. Genel olarak çizilen bu çerçeve doğrultusunda çalışma sonunda bazı tartışma konuları ele alınmıştır ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Bu değerlendirme sonucunda tartışılması gereken birtakım konular şu şekilde sıralanmıştır. Medyada tekelleşme söz konusuysen, medya sahipliğine dair düzenlemeler tek başına yeterli olmayacaktır. Bu durumda, içerik çeşitliliği gerekecektir, peki bu çeşitlilik nasıl sağlanacak? Ülke içinde ve dışında sadece birkaç medya patronuna bağlı yayıncılık sektöründe çoğulculuktan ne derece söz edilebilir?

Ulusal yayın kuruluşları, medya patronları, ellerindeki ekonomik gücü “ülke içinde hakim durum yaratmasına olanak sağlamadan”, globalleşmeyle gelen rekabette var olma kapasitelerini korumaları zorlaşacaktır. Pek çok ülke medyada tekelleşmeyi önlemek amacıyla medya sahipliği konusunda kurallar geliştirmekte veya önlemler almaktadır. Örneğin, kamu yayıncılığını kuvvetlendirmek gibi. Bu doğrultuda; Türkiye’de kamu yayıncılığı açısından neler yapılıyor, yapılacak? Bu soruyu sorarken, kamu yayıncılığının yapıldığı tanımlarda “her türlü baskıdan uzak ve bağımsız” ibarelerinin yer aldığını özellikle belirtmek yerinde olacaktır. Yaygın-bölgesel yerel yayıncı kuruluşlardaki sahiplik düzenlemeleri ve ulusal platformların sahiplik durumları aynı koşullar altında değerlendirilmeli midir? Bu konuda da yine 6112 sayılı yasanın yayın lisans ihalesine dair yapılan yeni uygulamada pek çok tartışmanın olduğu, problemlerin yaşandığı, sıfır rekabetin ve büyük tezat yaratacak fiyat uçurumlarının gerçekleştiği haberlerde yerini almıştır.

Bu tartışma konularının temeli aslında küreselleşmeye ve medyada tekelleşmeye dayanmaktadır. Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler, ekonomik büyüme ve Avrupa Birliği (AB) üyeliği adaylığının ifade ettiği istikrar beklentisi, Türkiye medyasını yabancı yatırımcılar açısından cazibeli hale getirmiş, bu da sektörde daha fazla yapısal reform yapılması gereğini doğurmuştur.

Bu gelişmelerin sonucunda ortaya son derece karmaşık bir yasal mevzuat çıkmıştır. Bu mevzuatın sürekli değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi, hem sektörün öncüleri hem de toplum açısından büyük bir bilinmezlik sebebi olmuştur. Öte yandan, AB'ye üyelik sürecinin ilk yıllarında kat edilen görece ilerlemeye rağmen, Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğü üzerindeki sürmekte olan ciddi yasal sınırlamalar, yüzlerce insan hakları savunucusu ve gazetecinin yasal siyasi faaliyetler nedeniyle yargılanmasına yol açmaktadır.

Medya sektörünün devlet ile karşı karşıya gelmekten kaçınan şirketlerin hâkimiyetinde olması, gizli ve tehlikeli olduğu düşünülen siyasi konulara ilişkin eleştirel haberleri cezai yaptırımlara tabi tutan otoriter yasal mevzuat, bağımsız bir medyanın oluşmasını ve ayakta kalmasını büyük ölçüde güçleştirmektedir.

İktidarların egemen ideolojik yapısı doğrultusunda elde ettikleri kazanımlar, hükümetin siyasi iktidarını güçlendirmekle kalmayıp, tekelleştirir de. Eğer medya sahipliği, sivil iktidarlara karşı orduyu destekleyen şirketlerden, hükümetin destekçiliğini yapanlara geçerse, bu durum medyanın hakimiyet kurmasını sağlar.

Burada yer alan problemlere getirilecek çözüm önerilerini ele alacak olursak, öncelikle haksız rekabet ortamının önlenmesi gerekmektedir. Eğer sadece ekonomik gücü elinde bulunduranların önü açılırsa, sadece en güçlüler medyanın başına geçmiş bulunur ve bu da haklı rekabet ortamını engeller. Eğer bilgi çeşitliliğine önem verilirse ve farklı görüşlere yer veren bir medya ortamı sağlanırsa, hem haksız rekabet engellenmiş olacaktır hem de içerik çeşitliliği demokratik bir şekilde işleyecektir. Haksız rekabetin engellenmesi adına medyaya ilişkin ayrı bir rekabet yasası geliştirilebilir ve bu yasayı uygulayacak özel bir kurul oluşturulabilir. Ayrıca medya sahipliği ile ilgili kısıtlamalar, üniversitelerin, yerel yönetimlerin, siyasi partilerin, medya derneklerinin, sendikaların televizyon, radyo yayıncılığı yapabilmelerini sağlamak için genişletilebilir.

Medyayı düzenleyen ve denetleyen kurulların bağımsız olması da yine medya dünyasının tarafsızlığını sağlayacaktır. Bugün Türkiye’de medyayı denetleyen kurullar ideolojik, kurumsal, siyasal birçok alanda devlete bağlıdır. Bu kurumların asıl görevi ifade ve basın özgürlüğünü, haklı rekabeti güçlendirmek olması gerekirken, Anayasa’da yer alan genel ahlak, milli beraberlik gibi ilkeleri ihlal eden yayınlara cezai uygulamalarda bulunabilmektedirler. Örneğin, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’na genel ahlak, milli değerler, ailelerin korunması gibi konulara uymayan medya kuruluşlarına yaptırım uygulama gücü tanınmıştır. Bu kurul da, bu yetkilerini sıklıkla kullanmaktadır. Kısacası, Anayasa’nın koruması altında olan pek çok değeri, kendisi de kullanabilmekte ve bu yetkileri sayesinde istediği şekilde istediği yayınları durdurabilmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse, bu yetkiler sayesinde internette de müdahalede bulunabilen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, kendilerince uygunsuz olarak nitelendirdikleri kelimelerin kullanılmasını yasaklayabilmekte ve çocukları korumak adı altında internette de geniş yetkiler kullanabilmektedir. Bu gibi demokrasiye ters düşebilecek yaptırımların olmaması için, bu kurulların bağımsız olması gerekir. Bunun için, medyayı düzenleyen kurullar, medyada nefret söylemi, ayrımcı içerik, emek sömürüsü ve haksız rekabete karşı yaptırım uygulayan güçlü yetkilere sahip, bağımsız ve tarafsız organlar olarak yeniden tasarlanmalıdır ve medyayı düzenleyen kurulların özerkliğini zayıflatan her türlü yasal, siyasi ve idari müdahaleye son verilmelidir.

AB’ye üyelik sürecinde görece olarak iyileştirilmiş olmasına rağmen, medya içeriğine ilişkin yasal düzenlemeler ifade ve basın özgürlüğünü sınırlamaya devam etmektedir. Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün önündeki tüm engeller, ceza hukuk sisteminden kaynaklanmaktadır. Bugün Türkiye’de mahkemeler, hukuk davalarında genelde aydınlara ve kamuoyu tarafından tanınan kişilere karşı hakaret davası açan kişilerin lehine kararlar vermektedir. Ceza davalarında ise, sadece muhalif görüşlerini dile getirdikleri için veya devletin çıkarlarına aykırı olabilecek siyasi konularla ilgili yayın yaptıkları için yargılanan kişilere ağır cezalar verilmektedir. Son yıllarda pek çok muhalif gazeteci tutuklanmıştır ve pek çoğu kamuyu bilgilendirmek amacıyla görevlerini yerine getirirken terörist olarak algılanmakta ve Terörle Mücadele Kanunu adı altında yargılanmaktadır.

Bu durumda yapılması gereken, medya politikalarının yapım aşamasının demokratikleştirilmesi olmalıdır. Bu demokratikleşme sürecinde, karar alıcılar, yetkililer, medyaya dair politikaların ve yasal düzenlemelerin hazırlandığı süreçleri, sivil toplum kuruluşlarının (gazetecileri temsil eden), medya kuruluşlarının temsilcilerinin, akademisyenlerin etkin katılımıyla demokratik bir şekilde gerçekleştirmelidir. Keyfi, geniş ve hukuk dışı erişim yasakları ve kısıtlamalarına dayanan internet sansürüne son vermek için gerekli bütün yasal, siyasal ve idari tedbirler alınmalıdır. Hükümet, medya kuruluşlarına denetim ve yaptırım uygularken, tarafsızlık ve nesnellik ölçüleri dahilinde hareket etmelidir.

Bir diğer tartışma konusu da, kamu yayıncılığı konusudur. Özel yayıncılığın ekonomik çıkarları doğrultusunda medyanın tekelleşmesini önlemek amacıyla kamu yayıncılığının desteklenmesi ve kamu yayıncılığının kurumsal alt yapısının da sağlamlaştırılması gerekmektedir. Türkiye’de TRT yapısının üyeleri, sivil toplum, üniversite ve profesyonel medya örgütlerinin temsilcileri olacak şekilde yeniden düzenlenirse hem kamu yayıncılığı demokratik, tarafsız bir yapıya sahip olur hem de özel yayıncılık karşısında farklı görüşlerin bir arada bulunduğu bir objektiflik kazanır.

Çalışma sonucunda elde edilen tartışma konuları ve bunlara getirilen öneriler, Türkiye’deki medya sorunlarına ve ileride yapılabilecek olan benzer çalışmalara katkı sağlayabileceği amaçlanmıştır. Birçok eksiği ile birlikte, bu amacın yerine getirildiği umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

Açıköz, M.H. (2005). *Etkili İletişim*, (1.Baskı). Ankara : Elis Yayınları.

Adaklı,G. ve Sümer, B. (2010.). *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun Tasarısı Taslağı Değerlendirme Raporu*,

<http://ilef.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1275562046RTUK_TASLAGI_ILEF_GORUSU_2010.pdf> 6 Nisan 2013.

Akdeniz, Y., Altıparmak, K. (2008). *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*, (1.Baskı). İHOP – İmaj Yayınları.

Aliefendioğlu, Y. (1995-1996). *Düşünsel Özgürlük*, İnsan Hakları Yıllığı, Dr. Muzaffer Sencer'e Armağan, 1995-1996, Cilt 17-18.

Atlhusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (4. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

Anık, C. (2000). *Siyasal İkna*, (1.Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.

Arhan, F., Demirer, T., Hozatlı, U., Orhangazi, Ö., Özbudun, S. (1998). *Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak*, (1.Baskı). Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara: Öteki Yayınevi.

Arslan, A. (bt). *Medyanın Toplumsal Gücü*, www.ilef.ankara.edu.tr (12.03.2012).

Atakan, A. (2006). *Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması ve Sınırlamanın Sınırlarını Oluşturan Ölçütler*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Avcioğlu, G.Ş. (2011). *Küresel Bilgi Teknolojileri ve Toplumsal Değerler*, (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Aziz, A. (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*, (1.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Beloff M.J., (2002). “*Politicians and the Press*”, Freedom of Expression and Freedom of Information Essays in Honour of Sir David Williams, (Editor: Jack Beatson, Yvone Cripps) Cambridge: Oxford University Press.

Bernays, E.L. (1952). *Public Relations*, Google e-Kitap,
<http://books.google.com.tr/books?id=wBFP_qrOYk8C&pg=PA160&dq=edward+bernays+consent+engineer&hl=tr&sa=X&ei=wkD5Ut30OYya44ASSj4GIDQ&ved=0CEgQ6AEwBA#v=onepage&q=edward%20bernays%20consent%20engineer&f=false > 9 Mart 2013.

Bıçakçı, İ. (2004). *İletişim ve Halkla İlişkiler*, (5. Baskı). İstanbul: Mediacat Kitapları.

Binark, M. (2007). *Yeni Medya Çalışmaları*, (1.Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.

Büyükbaykal, C.I. (2005). “*Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:21, s.71-75.

Ceylan, A. (2006). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen*, (1. Baskı). İstanbul: Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Sayı: 1.

Chomsky, N. (1995). *Medya Denetimi*, (2. Baskı). Çev.: Şen Süer, İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.

Çaplı, B. (2001). *Televizyon ve Siyasal Sistem*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, Aktaran:

Gencel Bek, M. (2003). *Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları*, (1.Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Çolak, N. İ. (2007). *Kitle İletişim Hukuku*, (1.Baskı). Ankara : Seçkin Kitabevi.
- Danışman, A. (1973). “*Devlet Basın ve Yayını*”, *AÜSBFBYYO Yıllık*, No.1, s.241-267.
- Demir, Ö., Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, (2. Baskı). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Demirhan, B. Ç. (2009). “*Basında Tekelleşme ve Demokrasi*”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 27.
- Dirik, Ç. (2007), *Küreselleşme Çerçevesinde Küresel Medya-Türk Medyası İlişkisi*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve Hukuku*, (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No:500.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji* (1. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi Anlamak*, (1.Baskı). Ankara: ERK Yayınları.
- Erdogan İ., Alemdar K., (1990). *İletişim ve Toplum, Kitle İletişim Kuramları, Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*, (1. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2001). “*Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif*” Ankara: Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 24.
- Gedik, Ö. (2007). *1982 Anayasası ve Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Girgin, A. (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i*, (1. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Giritli, İ., Sarmaşık, J. (2001). *Anayasa Hukuku*, (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Gökçe, O. (2005). *İletişim Bilimine Giriş*, (6. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Güngörmez, B. (2002). “*Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda*”, Uludağ Üniversitesi Bursa: Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 3.

Günler, K. (2006). *Teoride ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Kitle İletişim Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güz, N. (1995). “Siyasal Tercihleri Belirlemede Kitle İletişim Araçlarının Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara: Cilt 28, Sayı 1.

Hakyemez, Y. Ş. (2000). *Militan Demokrasi Anlayışı*, (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Hall, (b.t.). “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar”.
Mutlu, E.(Der.) (2005). *Kitle İletişim Kuramları*, (1.Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Herman E. ve Chomsky N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Google e-Kitap,

<<http://books.google.com.tr/books?id=18IWX4hxHNUC&printsec=frontcover&dq=Edward+herman+Manufacture+of+consent&hl=tr&sa=X&ei=mD75Uo2ZN-SO5ASFmIHIBA&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q=Edward%20herman%20Manufacture%20of%20consent&f=false> > 9 Mart 2013.

Işık, M. (2002). *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri*, (1. Baskı). Konya: Eğitim Yayınları.

İçel, K. ve Ünver, Y. (2005). *Kitle Haberleşme Hukuku*, (6. Baskı), İstanbul: Beta Basım A.Ş.

İçel, K. ve Ünver, Y. (2009). *Kitle Haberleşme Hukuku*, (8. Baskı), İstanbul: Beta Basım A.Ş.

İçel, K. ve Ünver, Y. (2012). *Kitle İletişim Hukuku*, (9. Baskı). İstanbul: Beta A.Ş.

İlal, E. (1986). “*Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü, Yıgınsal İletişim Araçları ve Anayasa Mahkemesi Kararları*”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 3, Sayı:1.

İlal, E. (1972), *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*, (1. Baskı). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

İnal, M. A. (1999). “*Medya, Dil ve İktidar Sorunu: İletişim Çalışmalarında Medya ve Siyaset İlişkisini Nasıl Tartışmalıyız*”, *İletişim*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Yaz 99/3, 13-36.

İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme Yöntemleri*, (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basım-Yayın Yüksek Okulu Yayınları: 4.

İnceoğlu, Y. (2006). *Medya-İktidar İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, BİA Haber Merkezi 28 Ekim 2006. (<http://eski.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>)

Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, (1. Baskı). İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Kaboğlu, İ. Ö. (1994). *Özgürlükler Hukuku*, (1. Baskı). İstanbul: Afa Yayınları.

Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, (7. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları, Ankara.

Karadağ, V. (2012). *Görsel-İşitsel Medyada Denetim Biçimleri*, Ankara: RTÜK Uzmanlık Tezi.

Kaya, R.A. (bt). *Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeolojik Gereksinimi*, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm> (18.03.2012).

Kaya, R.A. (2009). *İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet*, (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (1), 55-87.

Keane, J. (1999). *Medya ve Demokrasi*, Çev.: Şahin, H., (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kır, G. (2008). *İnternet ve Genç Kimliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, C. (1986). *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını*, Tarih ve Toplum, Cilt:6, Sayı:35, İletişim Yayınları.

Koloğlu, O. (1986). “*Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi*”, Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Araştırmaları Ansiklopedisi: 1.

Konan, B. (2011). “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti’ne Bakış*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Sayı: 4, s.253-288.

Lippmann, W. (b.t.). *Public Opinion*, Google e-Kitap, <http://books.google.com.tr/books?id=6weo9GKptAYC&printsec=frontcover&dq=lippmann+public+opinion&hl=tr&sa=X&ei=Kzz5Uo36O6Hk4wSPtICgAw&ved=0CCwO6AEwAA#v=onepage&q=lippmann%20public%20opinion&f=false> 12 Mart 2013.

Lull, J. (2001). *Medya, İletişim, Kültür*, Çev. Nazife Güngör, (1. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.

Macovei, M. (2004). *Freedom of Expression -A Guide to the Implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights*, (2. Baskı). Strasbourg: Human Rights Handbooks No: 2.

Marx, K. , Engels, F. (1970). *The German Ideology*, (1. Baskı). NewYork: International Publishers.

-Mattelart, A.& M. (2007). *İletişim Kuramları Tarihi*, (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Miège, B. (2004). “*L’information - communication, objet de connaissance*”, “*La multi – dimensionnalité de la communication* ”, Brüksel: De Boeck Yayınları, 22-32, Çev. Gönenç, A.Y. (2008) İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 33, 73-82.

Mutlu, E. (2008). *İletişim Sözlüğü*, (5. Baskı). Ankara: Ayraç Kitabevi.

Oskay, Ü. (1982). *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri: Kuramsal Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No:495, 332-342.

Oskay, Ü. (1982). *Çağdaş Fantazy*, (1. Baskı). Ankara: AYKO Yayınları.

Oskay, Ü. (1992). *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 316.

Özek, Ç. (1999). *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Özkan, A. (2004). *Siyasal İletişim - Partiler, Seçimler, Stratejiler*, (1. Baskı). İstanbul: Nesil Yayınları.

Salihpaşaoğlu, Y. (2007). *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sözeri, C. , Güney, Z. (2011). *Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi*, (1. Baskı). İstanbul: TESEV yayınları.

Sugur, N. (1995). “*Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*”, Birikim Dergisi, Sayı: 73

Sunay, R. (2003). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti*, (1. Baskı). Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.

Sunay, R. (2001). *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, (1. Baskı). Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.

Sutherland, R., Breeze, N., Gall, M., Matthewman S. & Triggs, S. (2004). *It's About Interactive Learning*, Athens: In Proceedings of 4th Congress on Information and Communication Technologies in Education.

Şener, G. (2006). *Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnternet Kullanımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanör, B. (1994). *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, (3. Baskı). İstanbul: BDS Yayınları.

Tezcan, D., Erdem, M.R., Sancakdar, O. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Thompson, J. B. (b.t.). “Kitle İletişiminin Bazı Özellikleri”. Mutlu, E.(Der.), (2005). *Kitle İletişim Kuramları*, (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Tılıç, D. (2001). “21.Yüzyılda Gazetecilik, Demokrasi ve Kültür, Yeni Koşullar ve Tehditler”, Karizma Dergisi, Ocak-Şubat-Mart Sayısı.

Tikveş, Ö. (1980). “Basın Özgürlüğü ve Sansür Yasağı”, İzmir: Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1.

Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi* , (1. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, (2. Baskı). İstanbul:Remzi Kitabevi.

Türkoğlu, N. (2003). *Kitle İletişimi ve Kültür*, (1. Baskı). İstanbul : NAOS Yayınları.

Türkoğlu, N. (2004). *Toplumsal İletişim*, (1. Baskı) İstanbul: Babil Yayınları.

Türkoğlu, N. (2007). *Toplumsal İletişim*, (1. Baskı). İstanbul: Kalemus Yayınları.

Uztuğ, F. (1999). *Siyasal Marka*, (1. Baskı). Ankara: MediaCat Yayınları.

Uztuğ, F. (2004). *Siyasal İletişim Yönetimi*, (1. Baskı). İstanbul: MediaCat Kitapları.

Ünal, S. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, (1. Baskı). Ankara: TBMM Yayınları.

Vural, S. (1994). *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*, (1. Baskı). Ankara: Bilim Yayınları.

Yıldız N. (2002). *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi - Liderler, İmajlar ve Medya*, (1.Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Yılmaz, H. (2006). *İdarenin Görsel - İşitsel İletişim Alanındaki İşlevi*, (1. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yılmaz, P. (2011). *Görsel İşitsel Medyada İfade Özgürlüğü ve Sınırlandırılması*, Ankara: RTÜK Uzmanlık Tezi.

Yurdagül, H. (b.t.). *Faktör Analizinde KMO ve Bartlett Testleri Neye Ölçer?*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi. < <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/belgeler.html> >
10 Ocak 2014.

Yücel, A. (2012). *İletişim Özgürlüğü ve Medyada Özdenetim*, Ankara: RTÜK Uzmanlık Tezi.

Yüksel A.H. (2001). *İletişim*, (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1048.

Yüksel, Ö. (2009). *Kitle İletişim Araçları ve Yanlış Bilinçlilik*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Zillioğlu, M. (1996). *İletişim Nedir*, (2. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

EKLER

EK 1.

ANKET FORMU ÖRNEĞİ

Bu anket üniversitelerin iletişim öğrencilerinin, Türkiye’de kitle iletişim özgürlüğü kavramı hakkındaki görüşlerine yönelik hazırlanmıştır. Kimliğinize dair sorulara yer verilmemiştir. Bu yüzden lütfen hiçbir soruyu yanıtsız bırakmayınız. Katkılarınız için teşekkürler.

Yeliz Demiröz

1. Yaşınız: .....

2. Cinsiyetiniz: K E

3. Gelir Durumunuz:

1500-2000 1000-150 500-100 2500-3000 2000-2500

4. Hangi üniversitede okuyorsunuz?

- Ankara Üniversitesi
- Başkent Üniversitesi
- Gazi Üniversitesi

5. Nerede kalıyorsunuz?

- Ev
- Özel Yurt
- Devlet Yurdu
- Pansiyon

6. Kaldığınız yerde internet var mı? Evet Hayır

7. İnternete genellikle nereden bağlanırsınız?

- Ev
- Okul
- Yurt
- İnternet Kafe

8. Cep telefonu aracılığı ile internete bağlanırmısınız? Evet Hayır

Lütfen Sonraki Sayfaya Geçini

BÖLÜM 1 İNTERNET

13. Gün içerisinde internette kalma süreniz nedir?

- 1 saat ve altı   1-3 saat   3-5 saat   5 ve üzeri

İnternet Kullanımı

1:Kesinlikle Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3:Kısmen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum					
1. İnternet hayatımda önemli bir yere sahiptir.	1	2	3	4	5
2. İnternet kullanımı benim için ihtiyaçtır	1	2	3	4	5
3. İnternet kullanımı bilgilenmek için gereklidir.	1	2	3	4	5
4. İnternet özgürlük demektir ve özgürlük konusunda sınırsızdır.	1	2	3	4	5
5. İnternette var olan şeylerin doğruluğuna inanırım.	1	2	3	4	5
6. İnternet kullanımı güvenilirdir.	1	2	3	4	5
7. İnternette özgür düşüncenin var olduğuna inanırım.	1	2	3	4	5
8. İnternette söz sahibi olmak daha kolaydır	1	2	3	4	5
9. İnternette belli bir ideolojik yapı vardır.	1	2	3	4	5

BÖLÜM 2 TELEVİZYON

14. Gün içerisinde televizyon izleme süreniz nedir?

- 1 saat ve altı   1-3 saat   3-5 saat   5 ve üzeri

Televizyon Kullanımı

1:Kesinlikle Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3:Kısmen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum					
1. Televizyon hayatımda önemli bir yere sahiptir.	1	2	3	4	5
2. Televizyon benim için bir ihtiyaçtır.	1	2	3	4	5
3. Televizyon bilgi edinmek için önemlidir.	1	2	3	4	5
4. Televizyon kullanımı bilgilenmek için son derece güvenlidir.	1	2	3	4	5
5. Televizyonda yayınlanan her şey doğru ve güvenilirdir.	1	2	3	4	5
6. Hafta içerisinde belirlediğim TV izleme günlerim vardır.	1	2	3	4	5
7. TV de özgür düşüncenin var olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
8.TV de söz sahibi olmak daha kolaydır.	1	2	3	4	5
9.TV’de belli bir ideolojik yapı vardır.	1	2	3	4	5

Lütfen Sonraki Sayfaya Geçiniz...

BÖLÜM 4 RADYO

15. Gün içerisinde radyo dinleme süreniz nedir?

1 saat ve altı   1-3 saat   3-5 saat   5 ve üzeri

Radyo Kullanımı

1: Kesinlikle Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3: Kısmen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum					
1. Radyo hayatımda önemli bir yere sahiptir	1	2	3	4	5
2. Radyo dinlemek benim için bir ihtiyaçtır.	1	2	3	4	5
3. Radyo dinlemek bilgi edinmek açısından önemlidir.	1	2	3	4	5
4. Radyoda yer alan bilgiler, haberler son derece güvenilirdir.	1	2	3	4	5
5. Radyoda özgür bir düşüncenin yer aldığına inanıyorum.	1	2	3	4	5
6. Radyo programlarında belli bir ideolojik yapı vardır.	1	2	3	4	5

16. Türkiye’de iletişim özgürlüğü anayasal güvence altındadır.

Kesinlikle Katılıyorum
Katılıyorum
Kararsızım
Katılmıyorum
Kesinlikle Katılmıyorum

17. Türkiye dünyada iletişim özgürlüğü alanında önde gelen ülkelerdendir.

Kesinlikle Katılıyorum
Katılıyorum
Kararsızım
Katılmıyorum
Kesinlikle Katılmıyorum

Katılımlarınız İçin Teşekkür Ederiz.

EK 2.

İNTERNET ORTAMINDA YAPILAN YAYINLARIN DÜZENLENMESİ VE BU YAYINLAR YOLUYLA İŞLENEN SUÇLARLA MÜCADELE EDİLMESİ HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası : 5651

Kabul Tarihi : 4/5/2007

Yürürlük ve Yayın Tarihi : 23/05/2007

MADDE 1 - AMAÇ VE KAPSAM

(1) Bu Kanunun amaç ve kapsamı; içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usûlleri düzenlemektir.

MADDE 2 - TANIMLAR

(1) Bu Kanunun uygulamasında;

a) Bakanlık: Ulaştırma Bakanlığını,

b) Başkanlık: Kurum bünyesinde bulunan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığını,

c) Başkan: Telekomünikasyon İletişim Başkanını,

ç) Bilgi: Verilerin anlam kazanmış biçimini,

d) Erişim: Bir internet ortamına bağlanarak kullanım olanağı kazanılmasını,

e) Erişim sağlayıcı: Kullanıcılarına internet ortamına erişim olanağı sağlayan her türlü gerçek veya tüzel kişileri,

f) İçerik sağlayıcı: İnternet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişileri,

g) İnternet ortamı: Haberleşme ile kişisel veya kurumsal bilgisayar sistemleri dışında kalan ve kamuya açık olan internet üzerinde oluşturulan ortamı,

ğ) İnternet ortamında yapılan yayın: İnternet ortamında yer alan ve içeriğine belirsiz sayıda kişilerin ulaşabileceği verileri,

h) İzleme: İnternet ortamındaki verilere etki etmeksizin bilgi ve verilerin takip edilmesini,

ı) Kurum: Telekomünikasyon Kurumunu,

i) Toplu kullanım sağlayıcı: Kişilere belli bir yerde ve belli bir süre internet ortamı kullanım olanağı sağlayanı,

j) Trafik bilgisi: İnternet ortamında gerçekleştirilen her türlü erişime ilişkin olarak taraflar, zaman, süre, yararlanılan hizmetin türü, aktarılan veri miktarı ve bağlantı noktaları gibi değerleri,

k) Veri: Bilgisayar tarafından üzerinde işlem yapılabilen her türlü değeri,

l) Yayın: İnternet ortamında yapılan yayını,

m) Yer sağlayıcı: Hizmet ve içerikleri barındıran sistemleri sağlayan veya işleten gerçek veya tüzel kişileri,

ifade eder.

MADDE 3 - BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

(1) İçerik, yer ve erişim sağlayıcıları, yönetmelikle belirlenen esas ve usûller çerçevesinde tanıtıcı bilgilerini kendilerine ait internet ortamında kullanıcıların ulaşabileceği şekilde ve güncel olarak bulundurmakla yükümlüdür.

(2) Yukarıdaki fıkrada belirtilen yükümlülüğü yerine getirmeyen içerik, yer veya erişim sağlayıcısına Başkanlık tarafından ikibin Yeni Türk Lirasından onbin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

MADDE 4 - İÇERİK SAĞLAYICININ SORUMLULUĞU

(1) İçerik sağlayıcı, internet ortamında kullanıma sunduğu her türlü içerikten sorumludur.

(2) İçerik sağlayıcı, bağlantı sağladığı başkasına ait içerikten sorumlu değildir. Ancak, sunuş biçiminden, bağlantı sağladığı içeriği benimsediği ve kullanıcının söz konusu içeriğe ulaşmasını amaçladığı açıkça belli ise genel hükümlere göre sorumludur.

MADDE 5 - YER SAğLAYICININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

(1) Yer sağlayıcı, yer sağladığı içeriği kontrol etmek veya hukuka aykırı bir faaliyetin söz konusu olup olmadığını araştırmakla yükümlü değildir.

(2) Yer sağlayıcı, yer sağladığı hukuka aykırı içerikten, ceza sorumluluğu ile ilgili hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu Kanunun 8 inci ve 9 uncu maddelerine göre haberdar edilmesi halinde ve teknik olarak imkân bulunduğu ölçüde hukuka aykırı içeriği yayından kaldırmakla yükümlüdür.

MADDE 6 - ERİŞİM SAğLAYICININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

(1) Erişim sağlayıcı;

a) Herhangi bir kullanıcısının yayınladığı hukuka aykırı içerikten, bu Kanun hükümlerine uygun olarak haberdar edilmesi halinde ve teknik olarak engelleme imkânı bulunduğu ölçüde erişimi engellemekle,

b) Sağladığı hizmetlere ilişkin, yönetmelikte belirtilen trafik bilgilerini altı aydan az ve iki yıldan fazla olmamak üzere yönetmelikte belirlenecek süre kadar saklamakla ve bu bilgilerin doğruluğunu, bütünlüğünü ve gizliliğini sağlamakla,

c) Faaliyetine son vereceği tarihten en az üç ay önce durumu Kuruma, içerik sağlayıcılarına ve müŐterilerine bildirmek ve trafik bilgilerine ilişkin kayıtları yönetmelikte belirtilen esas ve usllere uygun olarak Kuruma teslim etmekle yükümlüdür.

(2) Erişim sağlayıcı, kendisi aracılığıyla eriŐilen bilgilerin içeriklerinin hukuka aykırı olup olmadıklarını ve sorumluluğu gerektirip gerektirmediğini kontrol etmekle yükümlü değildir.

(3) Birinci fıkranın (b) ve (c) bentlerinde yer alan yükümlülüklerden birini yerine getirmeyen erişim sağlayıcısına Başkanlık tarafından onbin Yeni Türk Lirasından ellibin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

MADDE 7 - TOPLU KULLANIM SAĞLAYICILARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

(1) Ticarî amaçla toplu kullanım sağlayıcılar, mahallî mülkî amirden izin belgesi almakla yükümlüdür. İzne ilişkin bilgiler otuz gün içinde mahallî mülkî amir tarafından Kuruma bildirilir. Bunların denetimi mahallî mülkî amirler tarafından yapılır. İzin belgesinin verilmesine ve denetime ilişkin esas ve usûller, yönetmelikle düzenlenir.

(2) Ticarî amaçla olup olmadığına bakılmaksızın bütün toplu kullanım sağlayıcılar, konusu suç oluşturan içeriklere erişimi önleyici tedbirleri almakla yükümlüdür.

(3) Birinci fıkrada belirtilen yükümlülüğe aykırı hareket eden kişiye mahallî mülkî amir tarafından üçbin Yeni Türk Lirasından onbeşbin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

MADDE 8 - ERİŞİMİN ENGELLENMESİ KARARI VE YERİNE GETİRİLMESİ

(1) İnternet ortamında yapılan ve içeriği aşağıdaki suçları oluşturduğu hususunda yeterli şüphe sebebi bulunan yayınlarla ilgili olarak erişimin engellenmesine karar verilir:

a) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;

1) İntihara yönlendirme (madde 84),

2) Çocukların cinsel istismarı (madde 103, birinci fıkra),

3) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (madde 190),

4) Sağlık için tehlikeli madde temini (madde 194),

5) Müstehcenlik (madde 226),

6) Fuhuş (madde 227),

7) Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (madde 228),

suçları.

b) 25/7/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda yer alan suçlar.

(2) Erişimin engellenmesi kararı, soruşturma evresinde hâkim, kovuşturma evresinde ise mahkeme tarafından verilir. Soruşturma evresinde, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı tarafından da erişimin engellenmesine karar verilebilir. Bu durumda Cumhuriyet savcısı kararını yirmidört saat içinde hâkimin onayına sunar ve hâkim, kararını en geç yirmidört saat içinde verir. Bu süre içinde kararın onaylanmaması halinde tedbir, Cumhuriyet savcısı tarafından derhal kaldırılır. Koruma tedbiri olarak verilen erişimin engellenmesine ilişkin karara 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre itiraz edilebilir.

(3) Hâkim, mahkeme veya Cumhuriyet savcısı tarafından verilen erişimin engellenmesi kararının birer örneği, gereği yapılmak üzere Başkanlığa gönderilir.

(4) İçeriği birinci fıkrada belirtilen suçları oluşturan yayınların içerik veya yer sağlayıcısının yurt dışında bulunması halinde veya içerik veya yer sağlayıcısı yurt içinde bulunsa bile, içeriği birinci fıkranın (a) bendinin (2) ve (5) numaralı alt bentlerinde yazılı suçları oluşturan yayınlara ilişkin olarak erişimin engellenmesi kararı re'sen Başkanlık tarafından verilir. Bu karar, erişim sağlayıcısına bildirilerek gereğinin yerine getirilmesi istenir.

(5) Erişimin engellenmesi kararının gereği, derhal ve en geç kararın bildirilmesi anından itibaren yirmidört saat içinde yerine getirilir.

(6) Başkanlık tarafından verilen erişimin engellenmesi kararının konusunu oluşturan yayını yapanların kimliklerinin belirlenmesi halinde, Başkanlık tarafından, Cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunulur.

(7) Soruşturma sonucunda kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmesi halinde, erişimin engellenmesi kararı kendiliğinden hükümsüz kalır. Bu durumda Cumhuriyet savcısı, kovuşturmaya yer olmadığı kararının bir örneğini Başkanlığa gönderir.

(8) Kovuşturma evresinde beraat kararı verilmesi halinde, erişimin engellenmesi kararı kendiliğinden hükümsüz kalır. Bu durumda mahkemece beraat kararının bir örneği Başkanlığa gönderilir.

(9) Konusu birinci fıkrada sayılan suçları oluşturan içeriğin yayından çıkarılması halinde; erişimin engellenmesi kararı, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından kaldırılır.

(10) Koruma tedbiri olarak verilen erişimin engellenmesi kararının gereğini yerine getirmeyen yer veya erişim sağlayıcılarının sorumluları, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(11) İdarî tedbir olarak verilen erişimin engellenmesi kararının yerine getirilmemesi halinde, Başkanlık tarafından erişim sağlayıcısına, onbin Yeni Türk Lirasından yüzbin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. İdarî para cezasının verildiği andan itibaren yirmidört saat içinde kararın yerine getirilmemesi halinde ise Başkanlığın talebi üzerine Kurum tarafından yetkilendirmenin iptaline karar verilebilir.

(12) Bu Kanunda tanımlanan kabahatler dolayısıyla Başkanlık veya Kurum tarafından verilen idarî para cezalarına ilişkin kararlara karşı, 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre kanun yoluna başvurulabilir.

(EK : Fıkra ; 10/11/2008 - 5809/67.md)

(13) İşlemlerin yürütülmesi için Başkanlığa gönderilen hakim ve mahkeme kararlarına 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre Başkanlıkça itiraz edilebilir.

MADDE 9 - İÇERİĞİN YAYINDAN ÇIKARILMASI VE CEVAP HAKKI

(1) İçerik nedeniyle hakları ihlâl edildiğini iddia eden kişi, içerik sağlayıcısına, buna ulaşamaması halinde yer sağlayıcısına başvurarak kendisine ilişkin içeriğin yayından çıkarılmasını ve yayındaki kapsamından fazla olmamak üzere hazırladığı cevabı bir hafta süreyle internet ortamında yayımlanmasını isteyebilir. İçerik veya yer sağlayıcı kendisine ulaştığı tarihten itibaren iki gün içinde, talebi yerine getirir. Bu süre zarfında talep yerine getirilmediği takdirde reddedilmiş sayılır.

(2) Talebin reddedilmiş sayılması halinde, kişi onbeş gün içinde yerleşim yeri sulh ceza mahkemesine başvurarak, içeriğin yayından çıkarılmasına ve yayındaki kapsamından fazla olmamak üzere hazırladığı cevabın bir hafta süreyle internet ortamında yayımlanmasına karar verilmesini isteyebilir. Sulh ceza hâkimi bu talebi üç gün içinde duruşma yapmaksızın karara bağlar. Sulh ceza hâkiminin kararına karşı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre itiraz yoluna gidilebilir.

(3) Sulh ceza hâkiminin kesinleşen kararının, birinci fıkraya göre yapılan başvuruyu yerine getirmeyen içerik veya yer sağlayıcısına tebliğinden itibaren iki gün içinde içerik yayından çıkarılarak hazırlanan cevabın yayımlanmasına başlanır.

(4) Sulh ceza hâkiminin kararını bu maddede belirtilen şartlara uygun olarak ve süresinde yerine getirmeyen sorumlu kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. İçerik veya yer sağlayıcının tüzel kişi olması halinde, bu fıkra hükmü yayın sorumlusu hakkında uygulanır.

MADDE 10 - İDARİ YAPI VE GÖREVLER

(1) Kanunla verilen görevler, Kurum bünyesinde bulunan Başkanlıkça yerine getirilir.

(2) Bu Kanunla ekli listedeki kadrolar ihdas edilerek Başkanlığın hizmetlerinde kullanılmak üzere 5/4/1983 tarihli ve 2813 sayılı Telsiz Kanununa ekli (II) sayılı listeye eklenmiştir. Başkanlık bünyesindeki iletişim uzmanlarına, Kurumda çalışan Telekomünikasyon Uzmanlarına uygulanan malî, sosyal hak ve yardımlara ilişkin hükümler uygulanır. İletişim Uzmanı olarak Başkanlığa atanan personelin hakları saklı kalmak kaydıyla, kariyer sistemi, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

(3) Başkanlığa Kanunla verilen görevlere ilişkin olarak yapılacak her türlü mal veya hizmet alımları, ceza ve ihalelerden yasaklama işleri hariç, 4/1/2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ile 5/1/2002 tarihli ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu hükümlerine tâbi olmaksızın Kurum bütçesinden karşılanır.

(4) Kanunlarla verilen diğer yetki ve görevleri saklı kalmak kaydıyla, Başkanlığın bu Kanun kapsamındaki görev ve yetkileri şunlardır:

a) Bakanlık, kolluk kuvvetleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile içerik, yer ve erişim sağlayıcılar ve ilgili sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon oluşturarak internet ortamında yapılan ve bu Kanun kapsamına giren suçları oluşturan içeriğe sahip faaliyet ve yayınları önlemeye yönelik çalışmalar yapmak, bu amaçla, gerektiğinde, her türlü giderleri yönetmelikle belirlenecek esas ve usûller dahilinde Kurumca karşılanacak çalışma kurulları oluşturmak.

b) İnternet ortamında yapılan yayınların içeriklerini izleyerek, bu Kanun kapsamına giren suçların işlendiğinin tespiti halinde, bu yayınlara erişimin engellenmesine yönelik olarak bu Kanunda öngörülen gerekli tedbirleri almak.

c) İnternet ortamında yapılan yayınların içeriklerinin izlenmesinin hangi seviye, zaman ve şekilde yapılacağını belirlemek.

ç) Kurum tarafından işletmecilerin yetkilendirilmeleri ile mülkî idare amirlerince ticarî amaçlı toplu kullanım sağlayıcılara verilecek izin belgelerinde filtreleme ve bloke etmede kullanılacak sistemlere ve yapılacak düzenlemelere yönelik esas ve usûlleri belirlemek.

d) İnternet ortamındaki yayınların izlenmesi suretiyle bu Kanunun 8 inci maddesinin birinci fıkrasında sayılan suçların işlenmesini önlemek için izleme ve bilgi ihbar merkezi dahil, gerekli her türlü teknik altyapıyı kurmak veya kurdurmak, bu altyapıyı işletmek veya işletilmesini sağlamak.

e) İnternet ortamında herkese açık çeşitli servislerde yapılacak filtreleme, perdeleme ve izleme esaslarına göre donanım üretilmesi veya yazılım yapılmasına ilişkin asgari kriterleri belirlemek.

f) Bilişim ve internet alanındaki uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

g) Bu Kanunun 8 inci maddesinin birinci fıkrasında sayılan suçların, internet ortamında işlenmesini konu alan her türlü temsili görüntü, yazı veya sesleri içeren ürünlerin tanıtımı, ülkeye sokulması, bulundurulması, kiraya verilmesi veya satışının önlenmesini teminen yetkili ve görevli kolluk kuvvetleri ile soruşturma mercilerine, teknik imkânları dahilinde gereken her türlü yardımda bulunmak ve koordinasyonu sağlamak.

(5) Başkanlık; Bakanlık tarafından 3348 sayılı Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun ek 1 inci maddesi uyarınca, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, çocuk, kadın ve aileden sorumlu Devlet Bakanlığı ile Kurum ve ihtiyaç duyulan diğer bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile internet servis sağlayıcıları ve ilgili sivil toplum kuruluşları arasından seçilecek bir temsilcinin katılımı suretiyle teşkil edilecek İnternet Kurulu ile gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlar; bu Kurulca izleme, filtreleme ve engelleme yapılacak içeriği haiz yayınların tespiti ve benzeri konularda yapılacak öneriler ile ilgili gerekli her türlü tedbir veya kararları alır.

MADDE 11 - YÖNETMELİKLER

(1) Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esas ve usûller, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlıklarının görüşleri alınarak Başbakanlık tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenir. Bu yönetmelikler, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört ay içinde çıkarılır.

(2) Yer veya erişim sağlayıcı olarak faaliyet icra etmek isteyen kişilere, telekomünikasyon yoluyla iletişim konusunda yetkilendirme belgesi olup olmadığına bakılmaksızın, yer veya erişim sağlayıcı olarak faaliyet icra etmesi amacıyla yetkilendirme belgesi verilmesine ilişkin esas ve usûller, Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Bu yönetmelik, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş ay içinde çıkarılır.

MADDE 12 - İLGİLİ KANUNLARDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

(1) 4/2/1924 tarihli ve 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanununun 2 nci maddesinin (f) bendine aşağıdaki cümle eklenmiştir.

"Bu idarî para cezalarına ilişkin kararlara karşı, 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre kanun yoluna başvurulabilir."

(2) 4/7/1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun ek 7 nci maddesinin onuncu fıkrasının birinci cümlesinde yer alan "belirtilen" ibaresinden sonra gelmek üzere "telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişime ilişkin" ibaresi eklenmiş, ikinci cümlesi "Oluşturulan bu Başkanlık bir başkan ile daire başkanlıklarından oluşur." şeklinde değiştirilmiştir.

(3) 5/4/1983 tarihli ve 2813 sayılı Telsiz Kanununun 5 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Kurulca belirlenecek esas ve usûller çerçevesinde, 4/1/2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 22 nci maddesinde belirtilen doğrudan temin usûlüyle serbest avukatlar veya avukatlık ortaklıklarıyla avukat sözleşmeleri akdedilebilir."

(4) 1/11/1983 tarihli ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununun 6 ncı maddesinin ikinci fıkrasının son cümlesi "4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 135 inci maddesinin altıncı fıkrasının (a) bendinin (14) numaralı alt bendi kapsamında yapılacak dinlemeler de bu merkez üzerinden yapılır." şeklinde değiştirilmiş; dördüncü fıkrasında yer alan "Ancak" ibaresinden sonra gelmek üzere "casusluk faaliyetlerinin tespiti ve" ibaresi eklenmiş; altıncı fıkrasının üçüncü cümlesinde geçen "Bu madde" ibaresi "Bu fıkra" olarak değiştirilmiştir.

EK MADDE 1 -

(EK MADDE 1 ; 10/11/2008 - 5809/67.md) Telekomünikasyon İletişim Başkanlığına verilen görevlerin gerektirdiği asli ve sürekli görev ve hizmetler, iletişim başuzmanı,

iletişim uzmanı, teknik uzman ve idarî uzman ile iletişim, teknik ve idarî uzman yardımcılarında oluşan meslek personeli ve diğer personel eliyle yürütülür. Başkanlıkta; başkan, daire başkanı, müşavir ve meslek personeli kadrolarında çalışanların; mühendislik alanında elektronik, elektrik-elektronik, elektronik ve haberleşme, endüstri, fizik, matematik, bilgisayar, telekomünikasyon ve işletme mühendisliği fakültelerinden veya bölümlerinden, sosyal bilimler alanında siyasal bilgiler (bilimler), iktisadi ve idarî bilimler, iktisat, hukuk, işletme, iletişim fakülteleri veya bölümlerinden veya bu fakülte ve bölümlere denkliği yetkili makamlarca kabul edilmiş yurt dışındaki yüksek öğretim kurumlarından mezun olmaları ya da belirtilen bölümlerden mezun olmamakla birlikte sayılan fakülte ve bölümlerde yüksek lisans veya doktora yapmış olmaları, uzman unvanlı kadrolarda çalışanların en az dört yıllık fakültelerden mezun, diğer personelin ise en az lise ve dengi okul mezunu olmaları gerekir. Daire başkanı kadrolarına Güvenlik Bilimleri Fakültesinden mezun olanlar da atanabilir. (EK: Cümle; 24/10/2011-KHK: 661/80 mad.) Telekomünikasyon İletişim Başkanı müşterek kararname ile atanır. Başkanlık personelinden; daire başkanları Telekomünikasyon İletişim Başkanının teklifi ve Kurul Başkanının uygun görüşü üzerine Kurul, diğer personel Telekomünikasyon İletişim Başkanının önerisi üzerine Kurul Başkanı tarafından atanır.

(2) Uzman yardımcılığına atanabilmek için; yukarıdaki fıkrada sayılan fakülte veya bölümlerden mezun olmak, merkezî yarışma sınavına katılmak, belirlenecek yabancı dillerden en az birini istenen seviyede bilmek, Kurum alan sınavının yapıldığı yılın Ocak ayının ilk gününde otuz yaşını doldurmamış olmak ve bu sınavda başarılı olmak gerekir.

(3) Uzman yardımcılığına atananlar; en az üç yıl çalışmak ve olumlu sicil almak kaydıyla hazırlayacakları tezin kabul edilmesi ve yeterlik sınavında başarılı olması halinde ilgisine göre iletişim uzmanı, teknik uzman veya idari uzman olarak atanırlar. Bunlara bir defaya mahsus olmak üzere bir derece yükseltilmesi uygulanır. Tez savunmasında ve yeterlik sınavında iki defa başarılı olamayanlar uzman yardımcılığı unvanını kaybederler ve mükteseplerine uygun kadrolara atanırlar.

(4) Uzman ve uzman yardımcılarının giriş ve yeterlik sınavları, çalışma usul ve esasları ile ilgili diğer hususlar Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

(5) Bu Kanunla ekli (V) sayılı cetveldeki kadrolar ihdas edilerek Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı hizmetlerinde kullanılmak üzere 5651 sayılı Kanuna ekli (I) sayılı listeye eklenmiştir.”

GEÇİCİ MADDE 1 -

(1) Başkanlığın kuruluştaki hizmet binasının yapımı, ceza ve ihalelerden yasaklama işleri hariç, Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu hükümlerine tâbi olmaksızın Kurum bütçesinden karşılanır.

(2) Halen faaliyet icra eden ticarî amaçla toplu kullanım sağlayıcılar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde 7 nci maddeye göre alınması gereken izin belgesini temin etmekle yükümlüdürler.

(3) Halen yer veya erişim sağlayıcı olarak faaliyet icra eden kişilere, Kurum tarafından, telekomünikasyon yoluyla iletişim konusunda yetkilendirme belgesi olup olmadığına bakılmaksızın, yer veya erişim sağlayıcı olarak faaliyet icra etmesi amacıyla bir yetkilendirme belgesi düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 2

(EK GEÇİCİ MADDE 2 ; 10/11/2008 - 5809/67.md)

(1) Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı kadrolarında bulunan personelden ek 1 inci maddede belirtilen öğrenim şartlarını haiz olanlar; kamuda üç yıllık hizmet süresini tamamlamaları, KPDS'den en az 60 veya uluslararası geçerliliği olan sınavlardan muadili puan almaları ve hazırlayacakları tezin kabul edilmesi halinde bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren beş yıl içerisinde iletişim uzmanı kadrosuna atanabilirler. Bu personelden; diğer kamu kurum ve kuruluşlarında özel mevzuatları uyarınca yarışma sınavına tabi tutularak mesleğe alınan ve yeterlik sınavını vererek veya tezi başarılı bulunarak kariyer meslek kadrolarına atanmış olanlar yabancı dil şartını karşıladıklarında; yüksek lisans veya doktora öğrenimini tamamlamış olanlardan, hazırladıkları yüksek lisans veya doktora tezlerinin konularının Kurumun veya Başkanlığın görev alanı ile ilgili olduğunun yapılacak inceleme sonucu belirlenenlerden doktora öğrenimini tamamlamış

olanlar doğrudan, yüksek lisans öğrenimini tamamlamış olanlar yabancı dil şartını karşıladıklarında, iletişim uzmanı olarak atanabilirler.

(2) Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı personelinden dört yıllık fakülte mezunu olanlar, kamuda üç yıllık hizmet süresini tamamlamaları, çıkarılacak yönetmelikte öngörülen şartları taşımaları ve buna ilave olarak hazırlayacakları tezin kabul edilmesi veya tezli yüksek lisans veya doktora yapmaları halinde, bu Kanunun yayımı tarihinden beş yıl içinde öğrenim alanına göre teknik uzman veya idarî uzman kadrosuna atanabilirler.”

MADDE 13 - YÜRÜRLÜK

(1) Bu Kanunun;

a) 3 üncü ve 8 inci maddeleri, yayımı tarihinden altı ay sonra,

b) Diğer maddeleri yayımı tarihinde,

yürürlüğe girer.

MADDE 14 - YÜRÜTME

(1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.